

MEVROUW BLAVATSKY

EN

HARE 'THEOSOPHIE'.

EENE POGING TOT VOORLICHTING

DOOR

G. J. P. J. BOLLAND,

HOOGLEERAAR DER WIJSBEGEERTE TE LEIDEN.

„Zoek naar geene geheime leer,
want de waarheid is geopenbaard in de
geheele wereld.” Thomas. — „Al wat
openbaar wordt is licht,” Eph. 5:13. —
„Dit ook is het oordeel, dat het licht
in de wereld is gekomen en de menschen
de duisternis liever hebben gehad dan
het licht.” Joh. 3:19. —

LEIDEN

A. H. ADRIANI

1911

BP
585
.B6
B69

Het Spiritisme en H. P. B.

In eene pleitrede voor de Christenen (Apol. c. 23), die in het begin der derde eeuw zal geschreven zijn, gewaagt Tertullianus te Carthago van waarzeggerijen door middel van geiten en van tafels: „et capræ et mensæ divinare consueverunt.” En Ammianus Marcellinus (29 : 1, 29) verhaalt, hoe in de vierde eeuw onzer jaartelling toovertafels ondervraagd zijn door de hoofden eener samenzwering tegen keizer Valens (364-378); „construximus,” aldus naar zijn zeggen hunne eigene bekentenis, „infaustam hanc mensulam quam.... imprecationibus movimus.” Waar die waarzeggende tafels gebleven zijn in de middeleeuwen, is aan schrijver dezes niet duidelijk, al weten wij allen, hoe vol die middeleeuwen geweest zijn van het bijgeloof, dat ook in onze dagen weer zoo welig tiert. „Tant que dure,” zegt in 1865 abbé Alphonse Louis Constant, alias Éliphas Lévi, „cette enfance
anew

399487

de la raison moderne qu'on appelle le moyen-âge, les forces secrètes de la nature, les phénomènes du magnétisme, les hallucinations surtout, dont les cloîtres sont l'abondante pépinière, font croire à l'influence presque continuelle des esprits. Les fantômes aériens que l'imagination crée et poursuit dans les nuages, deviennent des sylphes; les vapeurs de l'eau sont des ondines; les vertiges du feu sont des salamandres; les émanations enivrantes de la terre sont des gnomes; les lutins dansent avec les fées au clair de la lune." ('La science des esprits', p. 243.) Het Blavatskyanisme gewaagt hier op nieuw van 'elementalen' of natuurgeesten, gelijk het aan 'elementariërs' of geestelooze en zielige overblijfselen van overledenen denkt, waar het hedendaagsche spiritisme 'géésten' ziet en hoort. *) De grondtrekken van dat nieuwere spiritisme schijnen reeds tezamen voor te komen in een boek van Swedenborg over 'Hemel en Hel', dat in 1758 te London is verschenen; Justinus Kerner heeft anno 1829 in zijn boek over 'de Zieneres van Prevorst' verteld, hoe hij sedert 1827, toen zich Friederike Hauffe bij hem bevond, bewegingen en getik of geklop heeft waargenomen en vernomen; en het is bekend, hoe dan later in 1848 twee Amerikaansche meisjes, de dames Fox te Rochester, het

*) Dat ze geesten van profeten konden oproepen, hebben in de tweede eeuw de Simonianen beweerd: Tertull. de An. 57; vgl. Hom. Clem. 2:32, waar men aan de spiritistische séances op het onmiskenbaarst herinnerd wordt.

eerste geval beleefd hebben van het geklop, dat in de Vereenigde Staten aanleiding zoude geven tot de waanvoorstellingen, die zich eerlang op de wijze eener aanstekelijke ziekte ook over Europa zouden verspreiden.

Elk bijgeloof heeft zijnen grond van feiten. En het vervliegt, of het gevaar ervoor vervliegt, alleen inzooverre als die feiten worden verheven of opgeheven tot ordelijke denkbaarheid; met name in de zaak van het spiritisme is in weerwil van de schromelijke hoeveelheid bedrog, die erbij in het spel is, zoo weinig gedaan met eene eenvoudige lóóchening dier feiten, dat zij aanleiding geeft tot het verwijt van onkunde of kwade trouw. „Toute personne,” zegt reeds in 1891 de occultist Papus, dat is eigenlijk G. Encausse, docteur en médecine de la faculté de Paris, „qui à l'heure actuelle nie systématiquement les phénomènes du spiritisme, quelle qu'en puisse être du reste l'explication, fait preuve d'ignorance ou de mauvaise foi.” (‘Traité méthodique de science occulte’, p. 329.) Maar welke is de ordelijke of ordentelijke denkbaarheid aan de feiten, waarop de spiritisten zich beroepen, of over het geheel genomen aan het zoogenoemde occultisme? Geene andere dan die, welke reeds Hegel heeft in staat gesteld, in het derde deel zijner Encyklopædie zoo ervaringsgezind te blijken, geene andere dan die van de ‘bekende vreemdheid’ der Natuur zelve, die als het ware op

de wijze van het andere niet het goddelijke of helder geestelijke maar op haar best het schemerend zielige of dæmonische is, en hier op de wijze der grilligheid hare eigene regelmaat en noodzakelijkheid verkeert tot eene onberekenbaarheid en willekeurigheid, die allerminst hoogere vrijheid heeft te heeten. De verborgenheid der Natuur, de natuur der verborgenheid, is niet de geest des lights, en het licht van de waarheid beleeft men niet in eene psychische schemering en hare ondoorzichtigheden; niemand is ooit door zonderlinge gezichtsbegoochelingen of onverklaarbaar geklop wijzer geworden, — geene waarheid ooit bekend gemaakt in een tweede gezicht of eene boodschap van 'klopgeesten'. De man van het begrip ziet in het 'occulte' de duistere, of op hun best schemerende voorteekenen der geestelijke werkelijkheid, voorteekenen, die als gevallen van slaapwandeling of hypnotische willoosheid ongeveer zoo belangwekkend zijn als het zieleleven van de dieren; wanneer er sprake is van zonderlinge grilligheden, die werkelijk waargenomen en vernomen en zoo dan ook op zonderlinge wijze zouden moeten bewerkt zijn, dan houdt hij om hare zonderlingheid of buitengewoonheid de ondoorzichtigheden niet voor het licht, waarin de ware werkelijkheid uitschijnt. Te midden van het noodzakelijke, gewone en alledaagsche loochent de redelijkheid het toevallige, ongewone en zonderlinge niet. Maar zelfs of juist de zonderlingste of vreemdste

gevallen van een zielig menschelijk veroorzaakt gebeuren houdt ze niet voor de stichtelijke, opbouwende en verheffende belangwekkendheden, waarin de goddelijke geest zich openbaart. De gewichtsveranderingen, bewegingen (ook bij wijze van aanbrengst), geluiden, lichtverschijnselen, belichamingen en woordelijke mededeelingen, waarvan de spiritisten zooveel ophef maken, en waaraan ze dan zoo vaak tot zenuwlijders worden, ingeval ze dat niet van den beginne waren geweest, zijn geene kondgevingen van het hoogere, maar van eene min dan persoonlijke menschelijke zieligheid.

Op den gang dier zielige of psychische verschijnselen, op het welslagen der zoogenoemd spiritistische zittingen, schijnen allereerst de weersgesteldheid en de gezondheid der deelnemers van invloed; Dr. J. Maxwell te Parijs, die een 'Nieuw (gevonden) Land der Ziel' heeft uitgegeven, nadat hij de zaak nauwlettend had onderzocht en nagegaan, heeft naar zijn zeggen de meeste kans op verschijnselen gehad, wanneer de wielen van den elektrischen tram rijkelijk vonken schoten, en weinig schijnt voor het welslagen eener zitting een vermoeid of ongesteld 'medium' te beloven. In het vertrek, waar de zitting plaats heeft, mag het niet koud zijn, doch droge koude daarbuiten schijnt aan het welslagen bevorderlijk, terwijl wind en regen schadelijk werken; muziek werkt mede, eene opmerking, waarbij men denken kan aan *carmen*

en *charme*, aan *chanter* en *enchantement*. Vier tot acht deelnemers heet bij eene zitting het beste getal, waarbij dan het mannelijk en het vrouwelijk, het negatieve en het positieve, deel van het gezelschap gelijkmatig met elkander dienen af te wisselen; wenschelijk is daarbij ook een zeker onderling evenwicht van stemming of gesteldheid, de zoogenoemde harmonie van den kring.

Maxwell verhaalt, dat iemand, die uit eene beroerte eene lichte verlamming aan de rechter zijde had overgehouden en het van die zijde niet konde uithouden nabij werkende elektrische toestellen, bij eene 'spiritistische' zitting hetzelfde onaangename gevoel heeft ondervonden als bij de elektrische machines, en zich genoodzaakt heeft gezien, den kring te verlaten. Feitelijk doet het geklop of getik, doen de tikjes of slagen in zulk eene zitting, die door Maxwell wel eens zijn opgemerkt aan de potloodpunt van een schrijvend medium, en die somwijlen, hoewel niet vaak, met vonkachtige lichtverschijnselen gepaard gaan, aan het geluid denken, dat men hoort bij elektrische ontladingen, en soms wel zeer bepaaldelijk aan den Morsetelegraaf; reeds Éliphas Lévi heeft naar aanleiding van de weerswisselingen en haren invloed op den zieligen gang der 'spiritistische' zaken aan cerebrale elektriciteit als het eigenlijke agens geloofd. „L'électricité cérébrale,” zegt hij op blz. 270 van 'La science des esprits', „qui n'est plus pour moi et mes colla-

borateurs à l'état d'hypothèse, paraît avoir besoin, pour se manifester à nos sens, du secours de l'électricité statique ordinaire; de sorte que si celle-ci manque dans l'atmosphère, quand l'air est très-humide par exemple, on ne peut obtenir aucun mouvement des tables, qui vous disent clairement ce qui leur manquait la veille." Het getik of geklop wordt gehoord binnen drie meter afstands van het medium, terwijl de zonder aanraking veroorzaakte bewegingen niet verder dan een meter van het medium gebeuren. Deze bewegingen kunnen bij gelegenheid meer bepaaldelijk dalingen of rijzingen, die aan het op- en neergaan van de hand beantwoorden, het kunnen somwijlen ook afwijkingen eener magneetnaald zijn; na de licht-verschijnselen bespeurt men, lees ik, meestal den reuk van ozon. Wanneer de deelnemers zichzelve veel beweging veroorloven, wordt de beweging op eenen afstand moeilijk bewerkt, en dit, terwijl er ook weer tusschen de verschijnselen en de spiersamentrekkingen van medium of deelnemers duidelijk verband is opgemerkt; het schijnt wel, dat onze gewone spierbewegingen in alle richtingen onopgemerkte elektriciteit ontladen, die zich bij psychische zittingen op de bekende vreemde wijze merkbaar maakt. Allereerst schijnt het medium zelf krachtiger te werken naar de mate zijner onbeweeglijkheid, en het schijnt zoo doende in plaats van spierkracht zenuwkracht te ontladen, dezelfde, die zich anders in spierbewegingen

uit; zijn verlies van zulke zenuwkracht of zielekracht schijnt het op de lichamen der deelnemers te verhalen, en sommige gestellen schijnen zich daartoe beter te leenen dan andere. Maar dit verschil schijnt niet veel te maken te hebben met het geloof of óngeloof der deelnemers, zoodat overtuigde spiritisten zeer slechte en ongeloovige deelnemers heel goede, hulpbronnen kunnen blijken; door vijandig opzet echter kan de deelnemer het tegendeel blijken eener hulpbron, en de zaak doen mislukken. Na welgeslaagde zittingen zijn de deelnemers over het geheel vermoeid; wie het niet is, heeft, zoude men zoo zeggen, een gestel, dat aan de psychische samenwerking niet bevorderlijk is. Maxwell heeft bij een geval van levitatie — bij de Hindoes heet het 'laghimâ' — waarbij zijne hand door Eusapia Paladino, een bekend medium uit Napels, gegrepen werd en vastgehouden, maagkramp gevoeld en flauwte. Aangegrepen wordt door de zitting natuurlijk allereerst het medium zelf, waarom drie zittingen in eene week met eene zelfde psychica reeds te veel is; twee zittingen in eene week schijnt het gemiddelde van hetgeen zich zonder gevaar laat beproeven, en wanneer het medium een vermoeiend beroep uitoefent, mag men niet verder gaan dan eene enkele zitting in de week. Beroepsmediums, die zich tegen betaling iederen avond ter beschikking stellen, worden van zelf bedriegers. Zoo gaat het hier om zenuwkracht, om zielekracht, die tusschen

lichaamskracht en geestkracht is te denken, en evenals de spierkracht hare maat heeft, waarom eene psychica, die, zeggen wij, een tafeltje van tien kilogram niet zonder aanraking kan oplichten, omdat hare zielekracht niet groot is, met een tafeltje van minder gewicht allicht zal slagen.

Als uitgangspunt van de betrokkene verschijnselen, zoude men zoo zeggen, moet eene soort van helderziend maar naar de waarheid minder vragend verstand worden aangenomen, een 'organizeerend verstand'. En de schijnbare onafhankelijkheid, de onberekenbaarheid, of laat ons zeggen de grilligheid van dat verstand, dat vaak genoeg met de wenschen der deelnemers den spot drijft, is de eigenlijke grondslag van het geloof der zielige velen aan de werkzaamheid van doode geesten uit 'Zomerland'; de eigenzinnigheid van het hier aan het licht komende verborgene overleg maakt het begrijpelijk, dat Jan Alleman maar al te bereid is gebleken, om aan te nemen, dat het een van de vergaderde aanwezigen verschillend wezen is. Waarvoor het zich dan zelf pleegt uit te geven! De Katie King of Anna Morgan, die zich nabij de vijftienjarige Florence Cook heeft laten photographeeren, terwijl het genoemde meisje in het laboratorium van W. Crookes in onmacht lag, woude ten tijde van Maria Stuart hofdame zijn geweest; wie eraan twijfelt of ze ingewanden heeft gehad en een bah had kunnen laten, wie ze als eene zichtbaar geworden uitbeelding

van de onbewuste inbeelding der psychica beschouwt, kan daarbij bedenken, dat niet alleen stoffelijkheden maar ook spiegelbeelden zich photographisch laten vastleggen. Crookes zelf heeft in 1874 verklaard: „Dat de dooden wederkeeren en met ons in verbinding kunnen treden, ik heb nog geene enkele maal het afdoende bewijs erlangd, dat dit het geval is; al datgene, waarvan ik overtuigd ben, is dit, dat er onzichtbare intelligente wezens bestaan, die beweren, dat ze geesten van overledene personen zijn. Maar de bewijzen, die ik voor mij daarvoor verder, heb ik nooit gekregen.” (*Psychische Studiën* II 218—219.) „Aussi,” had in 1865 Éliphas Lévi geschreven, „les meilleurs théologiens du moyen-âge” — men vergelijkte reeds Tert. de Spect. 10 — „ont-ils dit que les morts restent irrévocablement où la justice de Dieu les a envoyés, et que le démon seul répond à l'appel des magiciens et prend la forme des trépassés qu'on appelle pour égarer la conscience humaine et faire croire aux sorciers qu'ils peuvent troubler à leur gré l'empire des âmes et Dieu.” (*La science des esprits* p. 246.) „Wat men ook moge zeggen,” aldus in 1894 wijlen Karel Kiesewetter op blz. 739 van zijn boek over *'de Geheime Wetenschappen'*, „het identiteitsbewijs van overledenen levert het spiritisme niet; aan de materialisaties hecht ik weinig waarde.” Er is dan ook al aanstonds kennelijke overeenkomst tusschen den 'dooden' geest, die te voorschijn komt uit een medium,

en het 'andere' ik, dat werkt en spreekt in somnambulen, — en de personificatie, het waarneembaar en verneembaar geworden verbeeldingsgewrocht in quæstie, geeft zich niet eens altijd voor eenen overledene uit. Bij gelegenheid zal het komen als onze Lieve Heer of een zijner engelen, als de Bóóze, of als een wezen uit het rijk der fabelen, soms ook als een mensch, die nog in leven is. Eigenlijk is de persoon, die zich uit een betrekkelijk 'automatisch' of tot 'medium' geworden persoon laat vernemen, het wezen, waarbij de occultisten aan 'siderische' of astrale menschelijke overblijfselen hebben gedacht en ook het Blavatskyanisme in dien zin van 'elementariërs' gewaagt, in het geheel géén persoon, maar individu en psyche, of zieligheid. Het is de ziel van de wonderdadige zielige zelve, het meer onmiddellijke of natuurlijke, min geestelijke en persoonlijke menschelijke wezen, dat onbedachtelijk een is met het andere en bij wijze van organisch of onpersoonlijk denken meer van het afzonderlijke inhoudt dan het persoonlijke bewustzijn, maar juist daarom bij alle onmiddellijke ontvankelijkheid en betrekkelijke helderziendheid van geringere of liever min heldere idealiteit moet heeten; het boetseert verbeeldingrijk, is plastisch werkzaam en heeft of geeft gezichten, maar geene begripelijkheid. In vergelijking met het persoonlijke bewustzijn is het kennelijk naar den natuurlijken kant het meer inhoudende en volledige of omvattende, en toch als

het min geestelijke of slechts ten halve vergeestelijkte het minder beseffende en begrijpende; het occulte of meer verborgene en duistere wezen des menschen komt als zoodanig aan het begrip der waarheid nimmer toe. Zoo laat het zich denken, dat het maaksel of voortbrengsel zijner verbeelding als gezegde of mededeeling vaak genoeg eene verregaande onbetrouwbaarheid, een meer dan twijfelachtigen waarheidszin verraaft, en nooit iets openbaart, waarvan personen wijzer worden, — dat het ook zoo weinig eene hoogere waardigheid ophoudt, dat het als het 'occulte' van overigens fatsoenlijke en zedige menschen het dezen zeer beschámende kan blijken; voeg hierbij, dat er in het algemeen gesproken eene ontvankelijkheid voor invloeden uit den kring der deelnemers wordt getoond, dat er eene gelijkvloersche toegankelijkheid voor verzoeken, berispingen en vertoogen aan kenbaar wordt, die meer doet denken aan het ondermaansche dan aan het bovenaardsche.

Het automatische schrift van het medium verraaft op de meest verschillende wijze de zieligheid van den oorsprong der mededeelingen en den invloed van de meeningen of opvattingen der omgeving. Op het vasteland van Europa zullen de 'overledenen' allicht de lichamelijke wedergeboorte prediken, die zij werpen in Engeland en de Vereenigde Staten, en zoo Roomsch als de 'geesten' bij gelegenheid spreken in Frankrijk, zoo Evangelisch kunnen zij doorslaan in

Noord-Amerika; veelvuldig zelfs onthult het schrijf-medium in toenemende mate gewoonweg overeenkomst met de zieligheid van een dróómdelirium, gelijk in het algeméén de 'zonderlinge' of ongewone en ongeregelde werktuiglijkheden of onwillekeurigheden der zinnen, met name de gezichtsbegoochelingen, den aard hebben van den droom. Want „on voit toujours les morts dans une espèce de miroir rétrospectif”; niet alleen de 'vermaning' eener toekomstige gebeurtenis, die men geval van het 'tweede' gezicht pleegt te noemen, maar ook de spookachtige wederkeer van het verledene, die van het leven der dooden heet te getuigen, heeft meer van het zielige droomleven en zelfs van de verbeelding der krankzinnigheid, dan van ontwaakte en zich van zichzelf bewust blijvende geestelijkheid. Voor het overige zijn het in de psychische gezelschappen niet alleen levende of doode geesten, die zich uit het medium waarneembaar losmaken; geene gezichten van menschen alleen, maar ook van vroeger geziene afbeeldsels op schilderijen, van dieren voorts en zelfs van blaasbalgen, lantaarns of andere levenlooze voorwerpen vertoonen er zich. En dat de gezichten zoo over het geheel genomen aan de grillige en gekke dramatizeering van den droom doen denken, mag wel het eigenlijke kenmerk heeten van het psychisme zelf, van de zieligheid hunner ontstaanswijze.

Het schijnt soms te gebeuren, dat men volgens de mededeelingen zelve niets anders verneemt dan dat-

gene, wat uitgaat van een der aanwezigen. En dan zijn de deelnemers — geen spiritisten. J. Maxwell heeft bijgewoond, dat de persoonsverbeelding, die zich van Eusapia Paladino placht los te maken, te midden van materialisten zich oploste in eene onpersoonlijke kracht, die door de psychica „questa forza” werd genoemd, terwijl hetzelfde gewrocht van haar lager of onpersoonlijk en plastisch denken zich in kringen van spiritisten min of meer handig als deze of gene overledene voordeed; reeds in 1865 zegt dan ook Éliphas Lévi: „L'intelligence d'une table actionnée est le résumé, ou, si vous le voulez, le reflet de l'intelligence des personnes qui l'actionnent”.

Dat de aanwezigen de verlangde verschijnselen en mededeelingen aan het medium kunnen ingeven en ontlokken, is aan geen redelijken twijfel onderhevig, en blijkbaar is het evenzeer een spiegel, waarin de gedachten en voorstellingen der anderen worden weerkaatst, als het een middelpunt van vereeniging is voor de zenuwkracht, of zielekracht, der deelnemers. Allereerst is een 'medium' zielig of psychisch en min geestelijk middelpunt van vreemd natuurlijke werkzaamheid; in huizen, waar het zoogenaamd griezelig toegaat, bevindt zich altijd een meisje van dertien tot zestien jaar, dat slechts behoeft heen te gaan, opdat het zielige gedoe ophoude. En zoo is dan het medium als zoodanig minder een redelijk en verstandig dan wel een gevoelig en zenuwachtig wezen, een

sensitief individu, al schijnt het niet gerechtvaardigd, alle mediums hysterisch of zenuwzwák te noemen; ontreddeering van het zenuwstelsel zal uit hun gedoe en de belangstelling daarvoor gemakkelijk ontstaán.

In geen geval verbetering, verfijning en verhooging van geestesleven! In het algemeen gesproken gelijkt de 'occultist', of najager van 'zonderlinge' verborgenheden, die om hare geheimzinnigheid zelve worden gezocht, op het dwarshoofd, dat halsstarrig een donkeren put instaat, in de verwachting, dat het zoo doende op den duur de Zon zal ontwaren *), die onverschillig laat, juist wanneer ze wordt gezien, — wat dan ook geldt van alle 'theosophie' **) en hare stelselmatige verwardheid of onwetenschappelijkheid. „La théosophie,” zegt de Fransche occultist Papus of Encausse in 1891 op blz. 1061 van zijn 'Traité méthodique', „est essentiellement un ensemble de connaissances particulières acquises par des voies toutes différentes des voies scientifiques connues. La théosophie est à l'origine de toute science comme de toute révélation; elle est aussi ancienne que le

*) „Ein Unbefangener wird kaum verfehlen, zuzugeben, dass es bei vielen Bekennern des Occultismus nichts anderes als das.... Unklare ist, was sie anlockt.” Rud. Steiner, Die Geheimwissenschaft im Umriss (1909) 2 S. 2.

**) Genoemd door Porphyrius 'over onthouding' 2 : 45, waar het heet, dat den goddelijk gezinden mensch in- en uitwendige reinheid eigen is, dat hij zich tracht vrij te houden van lagere driften en zich van voedsel onthoudt, dat die driften zoude kunnen opwekken, — dat hij zich voedt met *Theosophie*. Zoo zegt ook Eusebius in zijne 'Evangelische Voorbereiding' 1 : 5. 11, dat het Christendom geen Griekendom of Jodendom, maar eene nieuwe en ware '*theosophie*' is.

monde." Terecht gezegd, maar verkeerd gemeend. Want gemeend is de verheffing van het 'occulte' boven het berekenbare en begrijpelijke, en het ware aan het gezegde is, dat de theosophie van de menschelijke kennis en wijsheid de kinderlijkheid en onontwikkeldheid of ondoordachtheid heeft te heeten, die in hare inbeeldingen of verbeeldselen, hare zinnebeelden en haar gepraát over zinnebeelden aan eigenlijk inzicht en doorzicht voorloopig niet toekomt. Éliphas Lévi spreekt in de voorrede zijner 'Science des Esprits' van de 'occulte *philosophie*'. Maar de verborgenheid der theosophie *) mag als filosofie nog niet genoemd worden: zij is nog de duisterheid van onbegrepene en zichzelf niet begripende, in symbolisme opgaande, zieligheid; gelijk de filosofie boven de verstandige gesteldheden der wetenschap weer uitgaat, zoo komt de theosophie daaraan niet toe. „Point la moindre méthode," heeft bij de op hare wijze voorbeeldelijke mevrouw Blavatsky Papus opgemerkt, evenals haar eigen aanhanger W. Kingsland spreken moet van „her apparently methodless method," en men heeft niet te denken, dat die voorbeeldige methodeloosheid toevallig is. Inzoooverre het menschelijke denken tot proefondervindelijke en

*) Vgl. hier in het voorbijgaan met Spr. 8:22, Jez. Sir. 24:3, Wijsb. 7:22 en Luc. 11:49:1 Kon. 4:31, Hand. 7:22, Clem. Alex. Strom. 5:4. 10 en 1 Kor. 2:7. De Hermetische theosophie (Reitzenstein 332) gewaagt van „het geheim, dat verborgen is gebleven tot op dezen dag". (Zie weer Matth. 13:35, Rom. 16:25, Kol. 1:26.)

berekenende nauwlettendheid en voorts tot stelselmatige en ordelijke helderheid van in- en doorzicht komt, moet de theosophie en hare zinnebeeldigheid zich opheffen en oplossen, weliswaar zonder dat zij ooit is afgedaan. Want altoos doet zij in de redelijkheid en de verstandigheid van wijsheid en wetenschap op nieuw weer mede als de zieligheid, waarin het woord gedaan wordt voor het 'gevoel', dat zakelijkheid van kennis niet alles is. Eerste vermoedens en uitzichten, eerste schreden en ontdekkingen in de richting van de zelfvergeestelijking der menschelijke natuur tot de helderheid van zakelijke kennis en begrijpelijke waarheid zijn uitteraard 'occult' of op en voor zichzelf vreemd en zonderling, dewijl zij plaats vinden in de schemering van het nog niet tot het daglicht eener volmaakte bezinning opgestegene zieleleven; theosophische leeringen ontstaan in de schemering, laten het schemeren, en blijven schemeren. Ze doen zich uitteraard voor als vreemde openbaringen, en blijven inzooverre zielig opgevatte en aanvaarde, nooit recht geestelijk verwerkte en gezuiverde of geordende denkbaarheden; waar het occultisme met opzet en uit voorkeur mocht worden beoefend in de plááts van wetenschap en begrip, wordt het obscurantisme beoefend. Wie philosophie door theosophie en occultisme vervangen of overtreffen wil, zoekt vermeerdering van zonlicht in den kelder.

Zieligheid, verstandigheid en redelijkheid: men denke in

die verhouding *gevoelvolle kennis van verborgenheden*, die onkerkelijk zijn, maar, wanneer het erop aankomt, moeten gelóófd worden, *koelbloedige kennis van waarneembare openbaarheden*, die zich door ieder laten nagaan en berekenen, maar het gemoed ledig laten en zelve geesteloos blijven, en *gemoedelijke kennis van openlijke verborgenheden*, waarvan niets wordt geheimgehouden, terwijl toch de geest van weinigen er al het andere in herkent en erkent, om boven dat andere tevens uit te zijn. Zietdaar de werkelijke verhouding tusschen *occultisme, wetenschappelijkheid en wijsbegeerte*, waaraan wij allen ieder op zijne wijze deelhebben in verhouding van verbeeldingrijke warmte, koele oplettendheid en gemoedelijke bezinning; ieder mensch heeft zijn gevoel, zijn verstand en zijne rede, en zoo zijn ook allen in mindere of meerdere mate occultistisch of theosophisch, proefondervindelijk wetenschappelijk en bespiegeland of wijsgeerig. Maar niettemin of juist daarom denken wij elkander aan (of in) die verhouding ook weer uiteen; de malle geheimzinnigheid, de verstandige berekening en het redelijke begrip hebben weer afzonderlijk hunne partijgangers, die ieder voor zich dan denken, dat zij het beste hebben gekozen. „Het geheele wezen der waarheid,” zegt H. P. B. in de *Geheime Leer*, II 543 in de derde uitgave, „laat zich niet overbrengen van mond naar oor, en geene pen kan het beschrijven, — tenzij de mensch den weerklink verneemt in het heiligdom van zijn eigen

hart, in de binnenste diepten zijner goddelijke intuïtie." En elders: „Wij zeggen ik ben van mijne zaak zeker, en weet wat ik geloof, waarop onze bedillers antwoorden: een geloof van den bijgeloovige! En geen van beiden laat zich door den ander overtuigen." (II 472.) „De wijzen van heden willen niets gelooven." (II 276.) Maar „de occulte wetenschappen mogen minder wetenschappelijk zijn dan de heden-daagsche exacte wetenschappen, ze zijn niettemin meer logisch en beginselvast in hare leeringen." (II 363.) En „Theosophie beteekent hetzelfde als onvergankelijke waarheid." ('Sleutel' blz. 193.) „Hoe langer," zegt A. P. Sinnett in zijn 'Esoterisch Boeddhisme', blz. 330 van den achtsten druk, „de esoterische leer den geest bezighoudt, te duidelijker wordt het ingezien, dat ieder daartegen ingebracht bezwaar zich gereedelijk laat beantwoorden en alleen van het standpunt eener onvolmaakte kennis een bezwaar schijnt." En in de 'Century Path' van 2 October 1910 lees ik: „De wereld ziet uit naar datgene, wat haar verademing zal geven van rusteloosheid. De oude onbehouwene stelsels van geloofsbelijdenis en geloofs-artikel hebben uitgediend; wanneer het te doen is om de vragen des levens, willen de menschen niet langer afgaan op het gezag van iemand anders, of op eene corporatie van anderen; min of meer bewust zoeken de denkenden van heden naar datgene wat eene vlam van kennis verwekken zal in hunne

eigene harten, en hun eenen grond zal geven en eene beweegreden voor hun bestaan. Wij verlangen, ieder voor zichzelf te zien, dat er *eene wetenschap der wetenschappen* bestaat, die de sleutel zal blijken bij alle verouderde en afgesletene bespiegelingen van het verleden; konden wij ons maar eens overtuigen van haar bestaan: weg ware de weifeling, waarmee wij zoo vaak iets blijven vasthouden, waarvan we toch het onbevredigende gevoelen en beseffen!" Hierbij wordt dan het woord gevoegd van wijlen W. Q. Judge: „*De theosophie is de wetenschap der wetenschappen*. En men heeft ze daarom de wijsheidsreligie genoemd. Want geene wetenschap is volledig, die eenig zichtbaar of onzichtbaar natuurgebied buitensluit; dewijl de theosophie zoowel het godsdienstige als het wetenschappelijke omvat, is zij een wetenschappelijke godsdienst en eene godsdienstige wetenschap."

Dat wil zeggen: aan zuiverheid van kennis komt ze niet toe, veel min aan zuiverheid van rede; allereerst in de wetenschappelijkheid wordt zij en haar occultisme dan ook niet erkend. „De wetenschap en de godgeleerdheid," zegt H. P. B., „zijn tegen ons; we wraken daarom beiden, en we moeten dat doen tot zelfverdediging." (G. L. II 363.) „De theosoof en de occultist aanvaarden niets op goed geloof, zelfs niet exacte wetenschap." (G. L. I 732.) Het occultisme voelt, dat het aan de wetenschappelijke houding tekort komt, maar het beseft niet, waarom het in

de wetenschap niet gelden mag en niet gelden kan; de wetenschap van hare zijde wil niet weten van grillige en onberekenbare verborgenheden, en heeft er zich van te onthouden, al onthoudt ze zich daarmee weer van kennis der volle werkelijkheid. Zelfs de zuivere redelijkheid van de wijsheid, die betrekkelijk alles laat gelden, kan zich niet in de duisternis van het occulte naar beneden begeven, zonder iets te verliezen van hare zuiverheid en helderheid. Dat is het, wat ook gevoeld wordt door meer geoefende en gevorderde collegianten der Leidsche rede, wanneer het hun maar half aanstaat, dat er ook eens een college gewijd wordt aan H. P. B. en hare theosophie, wat evenwel gebeuren moet, althans wanneer het wenschelijk mag heeten, dat de op werkelijke en ware geestesontwikkeling uitgegane mensch in de meest verschillende en uiteengaande richtingen voorgelicht, ingelicht, terechtgewezen zij. (Nov. 1910.)

* * *

In zijn boek over 'De occulte wereld', bladzijde 25 van den achtsten druk, gewaagt de Blavatskyaan A. P. Sinnett van „a world, untrained as ours is in pure psychological investigation.” Schrijver dezes zoude, ook bij de besten en verlichtsten onzer dagen, eer spreken van een volslagen gebrek aan geoefendheid in de leer van zuivere rede, in de taal des begrips, dat hen verhindert, het menschelijke leven te denken

in de werkelijkheid van zijne waarheid; dat zij zich meer moesten afgeven met het spiritisme, laat zich betwisten, en dat zij, met name in het tegenwoordige Frankrijk, er voor hun doen allicht reeds te veel oplettendheid aan hebben gewijd, laat zich beweren. Zijn althans de natuurgeleerden en proefondervindelijke zielkundigen in dezen uiteraard de rechten, om proeven te nemen, en beter dan goochelaars, bijvoorbeeld, geschikt om uitspraak te doen? Ze kunnen zich vergissen; dat is hier in het algemeen voorop te stellen. De beroemde Becquerel onder anderen schijnt drie jaar lang te hebben volgehouden, dat hij polariseerbare, breek- en weerkaatsbare uraniumstralen waarnam, die hetzelfde waren als het licht van phosphoresceerende stoffen, hoewel ze, ten spijt van alle instemming der Europeesche natuurkundigen, niet gebroken of weerkaatst werden, en ook geene lichtstralen waren, wat eindelijk door een Amerikaansch geleerde bewezen is; zoo heeft ook de natuurkundige Blondlot te Nancy, corresponderend lid van de Académie des Sciences, de golflengte bepaald van eene bijzondere soort breekbare en op het phosphoresceeren van invloed geblekene stralen, die als N-stralen twee jaar lang door vele andere Fransche geleerden bij de door hen genomene proeven gezien zijn in de verbéélding. De natuurkundige d'Arsonval onder anderen heeft er, zegt Gustave Le Bon, de man van de 'psychologie des foules', in de Revue Scientifique van 1910, een op-

gewonden voordracht over gehouden, en Blondlot, die van de Académie des Sciences vijftigduizend francs ter belooning had ontvangen, heeft zelf de afwijkingen zijner N-stralen gezien, nadat ze gegaan waren door een prisma, dat men stilletjes had weggenomen; de andere natuurkundigen, die vast overtuigd waren geweest, dat zij ze eveneens gezien hadden, hebben ze daarna niet lang meer mogen aanschouwen. In de Annales des Sciences Psychiques kan men, lees ik, zien, hoe eens de heer Davey den Engelschen natuurgeleerde Wallace en andere voortreffelijke 'waarnemers' heeft laten getuigen, dat ze bij hem verschijnselen hadden waargenomen, die uit natuurlijke krachten niet waren te verklaren, waarna hij dan heeft bekend gemaakt, dat ze waren teweeggebracht met behulp van eenvoudige kunstgrepen; in de gedenkwaardige zittingen van de Society for Psychical Research zijn bedriegerijen van het medium aan het licht gebracht door den goochelaar Maskeline, en de vermaarde spiritist Miller, die eene menigte van 'observatoren' bekeerd had, is door de spiritisten zelve tot de bekentenis gedwongen, dat hij zich van gewone kunstgrepen bediende. Met het oog op een en ander komt Le Bon in de Revue Scientifique van 26 Maart en 2 April 1910, 'Wetenschappelijke Bladen' van Januari 1911, tot zeer negatieve gevolgtrekkingen, al wil hij voorloopig de afgetrokkene denkbareheid laten gelden eener dus te noemen zielekracht. „De magnetiseurs,”

zegt hij 'W. B.' blz. 126, „spreken van eene psychische kracht, die hier in het spel zoude zijn, en ik zal niet zeggen, dat de mogelijkheid van de werkelijkheid dier psychische kracht onvoorwaardelijk is te loochenen; gaarne geef ik toe, dat ingeval er ooit voor eenig 'occult' verschijnsel onwraakbare bewijzen mochten worden geleverd, de minst onwaarschijnlijke vooronderstelling tot verklaring daarvan juist deze zoude zijn, dat er eene psychische kracht is, die door de levende wezens wordt uitgestraald.”

De natuurkundige d'Arsonval beweert, dat een medium het gewicht van een voorwerp voor zijne oogen naar believen heeft kunnen veranderen, hoewel hij de gevallen van materialisatie schijnt te houden voor bedrog of kunstenmakerij; de anthropoloog Lombroso had verzekerd, dat hij schimmen van dooden inderdaad had opgeroepen, en Crookes de chemicus heeft naar eigene verzekering maanden lang verkeerd met een wezen, dat zich dagelijks belichaamde en weder ontlijfde. Zoo beweert ook de hoogleeraar der physiologie Richet, dat hij gezien heeft, hoe uit het lichaam van een jong meisje — — een gehelmd krijgsman te voorschijn kwam. Le Bon weliswaar zoude daar niet op zweren, en ook de onlangs tot 'onsterfelijke' bevorderde natuurkundige Branly onder anderen, die van de drie-en-veertig zittingen, waaraan het Psychologische Instituut te Parijs vijf-en-twintig duizend francs besteed heeft, de meeste heeft bijge-

woond, moet aan Le Bon geschreven hebben, dat het door hem geziene hem volstrekt niet had overtuigd. Werkelijk schijnt het Psychologische Instituut niet veel uitkomst te hebben verkregen, en het betrokkene verslag alleen ten aanzien der gewichtsveranderingen over te hellen tot eene bevestigende uitspraak; het vermeldt onder meer, hoe de heer d'Arsonval met meer of minder gemak, of ook in het geheel niet, een tafeltje van den grond konde lichten, al naar gelang Eusapia Paladino zeide, dat het lichter of zwaarder zoude blijken. Le Bon denkt hier weer aan suggestie; de heer Dastre, hoogleeraar der physiologie aan de Sorbonne en lid van de Académie des Sciences, heeft Eusapia in gezelschap van Le Bon op de proef gesteld, maar, naar het schijnt, niet veel meer dan bedrog of kunstgrepen opgemerkt. En had Lombroso verklaard, te hebben gezien, dat zij door geestenhanden van haren stoel werd opgeheven, Le Bon beweert, dat de geesten haar alle hulp onthielden, zoodra ze door twijfelaars te veel op de vingers werd gekeken; hij moet het echter onbeslist laten, of zij de levitatie, waarvan in het verslag van het Psychologische Instituut sprake is, toch niet werkelijk heeft vertoond.

De heer Émile Boirac, rector der universiteit van Dijon, moet verzekerd hebben, dat hij meermalen eene tafel zonder aanraking naar zich heeft getrokken. Maar prins Roland Bonaparte, lid der Académie des Sciences, Dr. Durieux, directeur der Annales des

Sciences Psychiques en Le Bon zelf hebben samen tweeduizend francs uitgeloofd voor een goed bewezen feit van dien aard. „En ingeval hij,” zegt de laatste, „over dat vermogen werkelijk beschikt, waarom heeft hij dan geene poging gedaan, om den prijs van tweeduizend francs te verdienen?” Eene vraag, die hare aanleiding en haren grond heeft, al is daarin geene rekening gehouden met de grilligheid en onberekenbaarheid, de onbetrouwbaarheid in een woord, waardoor allicht van de natuurlijke lichaamskracht de meer ‘occulte’ zielekracht zich onderscheidt. Le Bon komt tot de slotsom, „dat de occultistische verschijnselen voor verreweg het grootste deel te beschouwen zijn als gevolgen van zinsbegoocheling, en het zeer geringe getal van feiten, waaromtrent twijfel blijft bestaan, nog nooit streng wetenschappelijk bewezen is.” (‘W. B.’ blz. 133.) Maar wie heeft ooit het bestaan van gééstkraft ‘wetenschappelijk’ bewezen of willen bewijzen? Le Bon bedenkt hier niet, dat ook de vordering van ‘wetenschappelijk’ bewijs voor de werkelijkheid van de ‘zielekracht’ allicht niet vrij is van misverstand. „In de verwachting,” zegt hij (‘W. Bl.’ blz. 128), „dat het occultisme ons eindelijk het sedert zoovele eeuwen gezochte bewijs van het bestaan eener geestenwereld zoude leveren, is men jammerlijk teleurgesteld; totnutoe heeft men er schier geene andere uitkomst van beleefd, dan dat duizenden van hersenen in de war zijn gebracht.” En dat het

spiritisme hersenen ontredderd heeft, is maar al te waar; toch ware het bekrompen, hierin zijn eenig resultaat te zien, en de opmerking, dat het occultisme het bestaan zijner 'geestenwereld' niet heeft bewezen, verduistert hier geheel en al de werkelijkheid, waarin het zich tot wetenschappelijkheid en wijsbegeerte op zijne wijze verhoudt. Het beste in het opstel van Le Bon is de opmerking ('W. Bl.' blz. 128—129), „dat de door de mediums teweegebrachte verschijnselen uit henzelve komen, en niet van vreemde wezens, als geesten, afkomstig zijn.” (Febr. 1911.)

* * *

Gaan wij thans na, in welke verhouding mevrouw Blavatsky tot het spiritisme gestaan heeft, dan bevinden wij allereerst, dat zijzelve in hare jeugd zeer 'psychisch' is geweest, dat zij eene 'geestelijke zieligheid' heeft geopenbaard, die haar daarbij eerlang de wereld zoude indrijven, om op de wijze van den zwerveling ondervinding en kennis op te doen, en dat zij met dien aanleg dan later gekomen is tot eene 'zielige geestelijkheid', waarin eene betrekkelijk hooge ontwikkeling was bereikt, zonder dat het zielige van het begin ooit heeft opgehouden, in het geestelijke van het einde mede te doen. „Spookachtige verschijnselen,” zegt Olcott in zijne 'Oude Dagboeken' (3 : 108), „dat heeft hare familie getuigd, zijn in H. P. B.'s bijzijn van af hare prille jeugd

voorgekomen, en overeenkomstige feiten zijn bijgewoond door mijzelf en vele andere personen in Amerika en Indië, lang eer de Coulombs tevoorschijntraden uit hunne onbekendheid, en in omstandigheden, waardoor de gedachte aan helpers of kwade trouw wordt uitgesloten." In 1877 heeft freule N. A. Fadeyef, eene tante van mevrouw Blavatsky, uit Odessa aan Olcott (O. D. I : 104) geschreven, dat hare nicht van kindsbeen af een medium was geweest, merkwaardiger door psychische vermogens en verscheidenheid van verschijnselen dan iemand anders, van wien zij in den loop harer levenslange bestudeering der zaak ooit had gelezen. Wijlen Karel Kiesewetter spreekt op blz. 497—498 van zijne in 1891 uitgekomene 'Geschiedenis van het nieuwere Occultisme' van „haar nu juist niet overmatig grooten mediumistischen aanleg". Maar Arthur Lillie onder anderen zegt van haar op blz. 212 in zijn boek van 1895: „de gave van suggestie en hypnotisme had zij ongetwijfeld". En Olcott, die het konde weten, noemt haar (O. D. 3 : 31) „de meest begaafde en wonderbaarlijke psychica van haren tijd".

„Volgens de verhalen," aldus in 1891 Dr. Franz Hartmann, „door sommige bewonderaars bedacht, geloofd en verspreid, was H. P. B. voortdurend vergezeld van geesten; onzichtbare meesters uit Tibet vlogen op hare wenken, en zeiden haar woordelijk hare geschriften voor, of 'sloegen' hare handschriften

‘neer’ terwijl zij sliep. Berggeesten, nymphen, watergeesten en salamanders” — vgl. hier Yogasûtram 3 : 44 — „wachtten op hare bevelen, de brieven rondbrengende en voor de keuken zorgende;” — vgl. weer Yogasûtram 3 : 30; — „er gebeurde niets in eenig deel der aarde, waarvan volgens hen H. P. B. onkundig bleef. Maar voor de anderen was het voelbaar, dat H. P. B. niet alles wist, en zelfs in hare bitterste moeilijkheden de sprookjespost niet werkte, dat zij, om berichten te ontvangen, tot aardsche posterijen en telegraafkantoren hare toevlucht nam. Een grond, weliswaar, van waarheid schuilt in al die beweringen, maar alles is door de geestdriftige vrienden schromelijk overdreven.” (‘Lucifer’ VIII no. 46.)

Alice Gordon beweert in 1891: „Het valt te erkennen, dat ‘zij’ het verlangen naar ‘wonderen’ altijd heeft geminacht, en van de verschijnselen sprak als van ‘zielkundige toeren’.” Waarmede dan echter allerminst gezegd is, dat Helena Petrovna geene ‘verschijnselen’ voor hare rekening had. In eene te San Diego in Californië gehoudene voordracht van 27 Maart 1910 veroorlooft zich J. H. Fussell, de penvoerder van Katharina Tingley, uit de geschiedenis der theosophische beweging de volgende greep: „Sommigen hebben gemeend, dat Mevr. Blavatsky, omdat zij het spiritisme onderzocht, het ook heeft aangemoedigd, maar dat is verre van waar, zooals iedere bestudeerder van hare geschriften weet.” Er

zijn echter menschen, die meenen te weten, dat H. P. B. in 1871—'72 aan spiritisme gedaan heeft te Kaïro, in 1872 eerst in Odessa en daarna te Parijs is geweest, en van daar uit den zevenden Juli 1873 is aangekomen te New-York, om er op nieuw te leven voor en van het spiritisme. In zijn boek van 1895 over 'Mevr. Blavatsky en hare Theosophie' citeert Arthur Lillie uit den 'Spiritualist' van 13 December 1874 de door H. P. B. zelve in Amerika gedane verklaring: „Voor de zaak van het spiritisme ben ik van huis gegaan.” En Olcott schrijft: „Een van beiden: zij wás toen spiritist, of ze hield zich voorloopig zoo. — Láter” — men vergelijke hier C. W. Leadbeater over 'the Astral Plane', blz. 100-101, — „heeft ze mij verteld, dat de uitbarsting van mediumistische verschijnselen was teweeggebracht door de 'broederschap der adepten' als een middel tot verdere ontwikkeling, en ik heb aan die gedachte vorm gegeven (bovenaan op blz. 454) in mijn boek (over 'Volk uit de andere wereld'), de denkbaarheid uitsprekende, dat dit wel eens het geval konde zijn. — In de New-York'sche Daily Graphic van 13 November 1874 zegt zij: 'In 1858 ben ik weer te Parijs gekomen, en heb daar kennis gemaakt met Daniel Home den spiritist; Home heeft mij toen tot het spiritisme bekeerd. Daarna ben ik naar Rusland gegaan en heb tot het spiritisme mijnen vóder bekeerd.' — In de Spiritual Scientist van 8 Maart 1875

zegt zij, dat zeker iets tot bewijs zoude kunnen strekken, hoe ondanks de goddelijke waarheid van ons geloof, het spiritisme en de leeringen van onze onzichtbare bewakers, de geesten der kringen, sommige spiritisten er het voordeel niet uit hebben getrokken, dat zij onpartijdigheid en rechtvaardigheid hebben geleerd." ('Oude Dagboekbladen' 1 : 69-70.) Uit Olcott's Dagboekbladen haalt Lillie (op blz. 35-36) van H. P. B. zelve de volgende verdraaide bekentenis aan: „Ja, tot mijn spijt moet ik zeggen, dat ik in de dagen van de beschamende ontmaskering der mediums Holmes mijne zaak met die der spiritisten heb moeten vereenzelvigen; ik moest de zaak weer terechtbrengen (I had to save the situation), want ik was met opzet uit Parijs naar Amerika gestuurd, om de werkelijkheid te bewijzen van de verschijnselen en de verkeerdheid in het licht te stellen van de theorie der geesten." Dat zij met deze bewering den braven Olcott iets op de mouw heeft gespeld, is aan geen redelijken twijfel onderhevig, gelijk zij hem wel méér voor den gek heeft gehouden. „Wáár is het," erkent zijzelve den negenden Augustus 1884 in 'Light', „dat ik aan kolonel Olcott en vele anderen verteld had, dat de gestalte van eenen man met vaal bleek gezicht, zwarten baard en wit golvend gewaad en fehta" of tulband, „die door sommigen hunner nabij het huis en mijne kamer was gezien, de gestalte was van zekeren John King,

en ik heb van harte gelachen over het gemak, waarmee het werkelijke lichaam van een levend mensch gehouden werd voor, en aanvaard werd als, een geest." Van harte gelachen: aldus hare bekentenis tien jaar later, en dit met betrekking tot een bedrog, waaraan zij zich had schuldig gemaakt jegens een trouw en niets kwaads vermoedend vriend!

In het door haar nagelatene 'Theosophische Glossaar' of Woordenboek vindt men onder meer eene bespreking van de *Yênê Angânta*, waarvan dan het volgende wordt gezegd, „De *Yênê Angânta*, in geheel Indië bekend, is het feit, dat een *bhût* of elementaal, tot het gevoelig en lijdelijk lichaam van een medium aangetrokken, daarvan bezit neemt; anders gezegd, *angânta yêné* beteekent letterlijk bezetenheid, iets wat de Hindoes tegenwoordig nog even sterk duchten als duizenden van jaren geleden. Geen Hindoe, Tibetaan of Singalees, tenzij van de laagste caste en bezinning, kan zonder een gebaar van afschuw zien, dat zich in een lid zijner maagschap de teekenen van 'mediumschap' openbaren, en zonder daarbij te gewagen van wat een Christen nu zoude noemen een van den Duivel bezeten zijn. Deze 'gave', 'zegen', of 'heilige roeping', gelijk men ze in Engeland en Amerika zoude noemen, wordt onder de oudere volken en in de bakermat van ons ras, waar eene ondervinding langer dan de onze meer geestelijke wijsheid heeft geleerd, voor eene verschrikkelijke ramp

aangezien." Wat dan voor ons de verklaring inhoudt van het feit, dat H. P. B., den 17 Dec. 1878 te New-York met Olcott van wal gestoken en den 16 Febr. te Bombay aangeland zijnde, in hare voor de 'Russki Vvestnik' van 1879 en 1880 geschrevene artikelen „uit de hollen en wildernissen van Hindostan" ten aanzien van het spiritisme eene veranderde houding openbaart, „Met uitzondering van mejuffrouw X," aldus hare bewering volgens blz. 261 van de in 1892 te Londen verschenene Engelsche lezing, „was niemand van ons gezelschap ooit gerekend tot de spiritisten, allermint de heer Y; wij theosophen geloofden aan geene speelschheid van overledene zielen. Ofschoon wij de mogelijkheid toegaven van bepaalde mediumistische verschijnselen, verschilden wij geheel van de spiritisten wat betreft de oorzaak en het gezichtspunt." Wat onder anderen Papus nooit zoude hebben toegegeven. „Un point important à noter tout d'abord," zegt deze op blz. 352—353 van zijn hoofdwerk, „c'est que la querelle entre les occultistes et les spirites à propos des esprits et des élémentaires est une pure querelle de mots. Le spiritisme n'ayant pas établi l'existence des principes supérieurs admis par l'occultisme, il s'ensuit que ce que le spirite appelle un esprit correspond absolument à ce que l'occultiste appelle un élémentaire; ce sont des mot différents pour désigner la même chose." Geheel in orde, weliswaar, is deze verzekering niet.

Maar zeker is het, dat het land der Hindoes, waaruit in 1881 'de Occulte Wereld' en in 1883 'het Esoterische Boeddhisme' van den door H. P. B. begoochelden Sinnett zijn voor den dag gekomen, het land, waar negentig van de honderd mannen en negenhonderd vijfennegentig van de duizend vrouwen niet lezen konden of schrijven, kwâlijk het land kan heeten, waar H. P. B. van haar aanvankelijk spiritisme en occultisme heeft kunnen komen tot zuivere en heldere vrijzinnigheid. „Evenals in het Europa der middeleeuwen,” zegt in 1903 J. Campbell Oman, „is in Indië de lucht zwanger van wonderen en geheimzinnigheden, en wanneer wij de Hindoesche pleitbezorgers mogen gelooven, dan leven er in deze zondige dagen nog altoos buitengewoon machtige en wonderdoende sâdhawas, al zijn die niet aan te treffen in bazaars en gewone menschelijke verblijfplaatsen, maar waar mevr. Blavatsky haar niet voor den dag gekomen Koet Hoemi en andere 'mahâtmas' heeft ontdekt: in de eenzame oorden van het geheimzinnige Tibet, of de grimmige sneeuwvestingen van de ondoorzochte Himâlayas. — Dewijl voor de meeste menschen de godheid te hoog en te ver af, voor hunne toewijding te uitheemsch is, heeft in vele gevallen de Hindoe als plaatsvervanger der gekozene godheid diens onderstelden vertegenwoordiger en eigene belichaming aanvaard, dat is de levende goeroe (of leeraar), de heilige sâdhoe, aan wien hij dan letterlijk

vereering bewijst. — Er zijn echter twijfelaars, die staande houden, dat in dit kali-yoega, in deze eeuw van zonde, de yoga niet afdoende vermag te zijn. — Maar de aanspraken van de yogins op bovenmenselijke macht zijn geheel ongerechtvaardigd, en eeuwen lang zijn zij eene vruchtbare bron geweest van winstgevend bedrog, dat voor de gezonde ontwikkeling van het Indische volk allerschadelijkst moet heeten." ('De mystieken, asketen en heiligen van Indië': blz. 66, 139, 174, 180.)

De Yoga, die hier genoemd wordt en woordelijk Unio (Mystica) beteekent, kan oud en nieuw heeten, al naar men het neemt; de (194) Yogasûtrâni, die in text en vertaling bij Deussen (1.3 : 511-543) te lezen staan, maken hem kenbaar in zijn ouden vorm. De tegenwoordige Yogî, die meestal een onwetend mensch is, heet als zoodanig dan geen 'raadzjajoogie' of 'koninklijk' mysticus, maar een 'hathajoogie', of dzjoogie, die zijn doel, om zoo te zeggen bereikt met 'geweld'. De Hathayogah, die bij Patañjali niet wordt genoemd, maar eenzijdige overdrijving is van wat in Yogasûtra 2 : 1 'kriyâyoga' heet en gezegd wordt uit zelfkastijding, toewijding en Vedastudie te bestaan, -- de Hathayoga bestaat (of ontstaat) hoofdzakelijk uit oefeningen van zieligen aard, waardoor de lagere 'vibhûtayas' of 'siddhayas' moeten verkregen worden, die den Yogin in staat zullen stellen, ongewone houdingen te bestendigen, eene wijle zijn gewicht te

veranderen, zijnen adem te beheerschen, en andere nuttelooze sterke stukken te doen. De Hathayogî leert zijne ademhaling zoozeer beheerschen, dat hij die eene geruime wijle, zeggen wij langer dan een half uur, kan inhouden, evenals hij zijnen hartslag naar believen leert versnellen en vertragen; zoo heet hij er dan somwijlen in te slagen, zijn tastbaar lichaam tot eene verdooving te brengen, waarin het fijnere lijf, het 'soeksjmam sjarîram' der Vedântins, vrij wordt. Een welbekend en goed gewaarborgd geval van zoo-genoomde samaadh, die veertig dagen heeft geduurd en goed is afgelopen, is dat van den dzjoogie Haridas in de dagen van den mahâraadzja Randzjit Singh (1792-1839); zekere Dr. Honigberger, die aan het hof van dien mahâraadzja te Lahaur in het Vijfstroomland geneesheer is geweest, verhaalt in 1852 in bijzonderheden op blz. 126-130 van zijn boek over 'Vijfendertig jaren in het Oosten', hoe die dzjoogie zonder schadelijke gevolgen te Lahaur levend is begraven en veertig dagen later weer is opgewekt. „Ieder goed boek over psychologie,” zegt Olcott (O. D. 3 : 432), „verhaalt, hoe de hathayogî Haridas zes weken lang is begraven geweest in eene grafstede (te Lahore), die opzettelijk was aangebracht in den tuin van den Mahârâjâ, en hoe hij daar toen weer is uitgehaald en weer is opgestaan en met kostbare geschenken van den vorst is heengegaan.” En Sinnett verzekert in 1883: „De lagere yogî heeft invloed op

bepaalde elementalen en kan zekere wonderlijkheden doen." ('E. B.' cap. V.) „Geen verhaal,” had hij bovendien reeds vroeger ('De O. W.' ⁸ blz. 24) gezegd, „dat men gelezen of gehoord mocht hebben en waarin dan het Indische yogi-isme als iets kleinzieligs of onedels en verachtelijks uitkomt, kan toepasselijk zijn op het etherische yogi-isme, dat men *Râjayoga* noemt, en dat naar de ontzagwekkende hoogten voert van het ware adeptschap.”

Volgens *Yogasûtra* 4 : 1 worden de wibhoetayas of siddhayas niet alleen verkregen door zelfkastijding en gepeins, maar ook met behulp van wonderkruiden en tooverspreuken; soms, heet het, zijn zij aangeboren. Dat ze voor de samâdhi of wijze aandacht beletselen zijn, wordt opgemerkt in *Yogasûtra* 3 : 37, en in 3 : 5 heet het, dat 'kaiwalyam', het laatste doel, de volmaakte vrijheid van de ijdelheid dezer wereld, juist bereikt wordt, wanneer men aan de 'siddhayas' of mystieke volmaaktheden en bekwaamheden niet meer hecht. In hare artikelen van 1879 en 1880 uit „de hollen en bosschen van Hindostan” vertelt H. P. B.: „De bekwaamheden van de echte Raadzjadzjoogies zijn veel belangwekkender, en voor de wereld van heel wat meer gewicht, dan de verschijnselen, die vertoond worden door de als leeken aan te merken Hathadzjoogies. De laatsten zijn niet meer dan psychisch; in het geval van de Raadzjadzjoogies komt bij de kennis van de Hathadzjoogies nog de

heele reeks van ment le verschijnselen. Heilige boeken schrijven hun de navolgende vermogens toe: het voorzien van toekomstige gebeurtenissen; het verstaan van alle talen; het genezen van alle ziekten; de kunst om van anderen de gedachten te lezen; het bijwonen naar verkiezing van al wat duizenden mijlen van hen af gebeurt; het verstaan van de taal der dieren en vogels; 'pr k myam', of het vermogen, om ongelooflijk lang een jeugdig voorkomen te bewaren; het vermogen om eigen lichaam te verlaten en dat van anderen in te gaan; 'wasjitwam', of de macht om te dooden en wilde dieren met de oogen te temmen; en, ten laatste, het mesmerische vermogen, om ieder dienstbaar te maken en tot gehoorzaamheid te dwingen aan des raadzjadzjoogies onuitgesprokene bevelen." (Blz. 316 der Engelsche lezing.)

Eene vergelijking met de 'dagboekbladen' van Olcott leert, dat in de hier aangehaalde Russische artikelen van de opgesomde yogivermogens door H. P. B. aan den persoon van Goelab Lal Singh een verzonnen voorbeeld is gesteld. Voor het overige staat de kennis van het verledene en toekomstige als yoginvermogen vermeld in Yogas tra 3 : 16; alwetendheid zelfs wordt in 3 : 49 genoemd. Van het genezen van ziekten wordt niet uitdrukkelijk gesproken, hoewel er (3 : 29) sprake is van kennis des lichaams en (3 : 44) beheersching der elementen; het gedachtenlezen is blijkbaar bedoeld in 3 : 19. Yogas tram 3 : 21

spreekt van een onzichtbaar worden, 3 : 25 van eene kennis omtrent het verwijderde, en 3 : 36 van bovenzinnelijke waarnemingen; het verstaan der dieren wordt vermeld in 3 : 17. Het vermogen om jong te blijven zoude moeten schuilen in 3 : 45; feitelijk wordt in het vijfde boek van het Mahâbhâratam verhaald, hoe de eeuwig jonge wijze Sanatsoedzjata door het denken van zekeren Widoera ertoe gebracht wordt, om in zichtbare gestalten te verschijnen voor den blinden koning Dhurtaraasjtra, die over de hoogste vraagstukken inlichting wenscht. Stippen wij hier aan, dat de graaf van Saint Germain, die bij den landgraaf Karel van Hessen in 1780 is overleden, in 1710 te Venetië een man van vijftig en elders in 1759 nog zestig jaar zoude hebben geleken; een Deensch diplomaat, met name Morin, die hem in 1735 had leeren kennen op eene reis naar Holland, moet in 1760 verzekerd hebben, dat hij niet in het minste verouderd was. Of het in 3 : 45 schuilende îçitvam de door H. P. B. bedoelde 'mesmerische' macht over anderen is, weet schrijver dezes niet te zeggen; het vaçitvam, dat in 3 : 45 schijnt te schuilen, is allicht datgene, wat op blz. 258 van 'Caves and Jungles' door den gefingeerden Goelab Lal Singh genoemd wordt „vaçikâranavidyâ, de wetenschap, om menschen en dieren te betooveren door de kracht van den wil". Dat het cittam van den yogin kan binnengaan in een vreemd lichaam, „cittasya para-

çarîra-âveçah'', staat vermeld in Yogasûtra 3 : 38, en Çankarâcârya onder anderen, de groote Vedânti, heet in de overlevering een dergenen, die dezen sterken toer hebben verricht. „Zijne heiligheid," zegt Monier Williams op blz. 56 in den derden druk van een boek over Brahmanisme en Hindoeïsme, „was zoo beroemd, dat hij geacht werd, verscheidene wonderen te hebben gedaan; onder anderen zoude hij een tijdlang zijne eigene ziel hebben overgebracht in het lijk van zekeren koning Amroe, om eene korte wijle de echtgenoot van 's konings weduwe te worden en zodoende bij ondervinding te weten te komen, hoe hij over liefdezaken redeneeren moest tegen de vrouw van eenen Brahmaan, Mandanâ geheeten, de eenige persoon, die hij bij het redetwisten nooit had overwonnen. Dit wordt beschreven in het gedicht Amaruçataka, waaraan men eene mystieke uitlegging geeft." Men glimlacht, wanneer men nu later leest, dat H. P. B. in 1867 den slag van Mentana woude hebben bijgewoond, en dat de 'mahâtmas', of in het verborgene levende Aziatische wijzen, aan Olcott volgens dezen zelfden ('Theosophist' Aug. 1893) ten laatste uitdrukkelijk hadden medegedeeld, dat het lichaam van H. P. B. eene *schil* was, eene doode huls, die door een hunner was betrokken.

In het spraakgebruik van de oudere voorstellingen, die H. P. B. had medegebracht uit Amerika, waar in 1875 de Theosophische Vereeniging opgericht en

'Isis Ontsluierd' verschenen was in overeenstemming met hare toenmalige verzinselen omtrent Oostersche adepten in Ægypte, heeten die Aziatische wijzen nog in Indië '*de Broeders*'. En die denkbeeldige Broeders, die ons doen denken aan de onbekende meerderen, over wie men in de achttiende eeuw gefabeld heeft onder de Illuminaten, hebben dan heel wat voor hunne rekening gekregen. „Overal,” verklaart in 1881 de heer Sinnett als beschrijver van '*De Occulte Wereld*', blz. 46 van den achtsten druk, „overal, waar mevrouw Blavatsky is, daar kunnen de Broeders, en ze doen het aanhoudend, waar zij ook mogen zijn, verschijnselen teweegbrengen van den meest overstelpenden aard, verschijnselen, met wier veroorzaking zijzelve weinig of niets te maken heeft.” En hij bericht dan over „de voorvallen van een zeer merkwaardigen dag” bijvoorbeeld, die van een picnic te Simla op 3 October 1880, waarbij de deelnemers in verbazing waren gebracht door 'verschijnselen' betreffende een kop met schoteltje, een genootschapsdiploma, eene flesch water en de borstspeld van zekere mevrouw Hume; men vergelijk hier het verhaal van Sinnett in '*De Occulte Wereld*' ⁸ blz. 55 vlg., alsmede Olcott's '*Oude Dagboekbladen*' 2 : 232 vlg., met het verslag van R. Hodgson in de '*Handelingen van het Genootschap voor Ziel(kund)ig Onderzoek*' 8 : 265 vlg. In 1882 is het theosophische 'hoofdkwartier' van Bombay verplaatst naar Adyar

bij Madras. En terstond begonnen 'de Broeders' ook daar met hunne 'verschijnselen'; men leze maar eens het verslag van Hodgson in 'Handelingen' 8 : 344-346 over 'Râmaswâmiër's armverschijnsel', alsmede dat over 'Olcott's bloemvazen' in 'Hand.' 8 : 323-325, een geval, hetwelk zoo beroemd is gebleven, dat het verzwegen wordt in Olcott's 'Oude Dagboekbladen' II cap. 29, en door Blavatskyanen nooit in het openbaar wordt aangeroerd.

Den zevenden April 1884 is H. P. B. uit Indië vertrokken naar Europa. En in hare afwezigheid is dan het schandaal ontstaan, dat de onthullingen van het echtpaar Coulomb verwekt hebben; „ze beweerden,” zegt de heer J. H. Fussell in eene 'met zorg' gestelde historische schets van „de Theosophische Beweging”, die in het Hollandsch te Baarn verschenen is, „dat met behulp van valdeuren (?) en verschuifbare paneelen *zekere verschijnselen* werden teweeggebracht.” Nu, ze konden het weten, en ze zijn als ontkenners van de echtheid der 'verschijnselen' niet eens de eersten geweest. „Lang eer in het 'Christian College Magazine' van Sept. en Oct. 1884 de briefwisseling Blavatsky—Coulomb werd openbaar gemaakt, was de heer (Allan O.) Hume (voormalig Indisch gouvernementssecretaris) tot de ontdekking gekomen, dat sommige van Mevr. Blavatsky's verschijnselen berustten op bedrog, en dat een en ander van het voorgewende Mahâtmaschrift het werk was van

Mevr. Blavatsky zelve. — Toen de brieven Blavatsky-Coulomb openbaar werden, gaf de heer Hume aanvankelijk als zijne meening openlijk te kennen, dat Mevrouw Blavatsky niet dom genoeg was, om er zich zoo te hebben ingewerkt." — Men vergelijke hier blz. 36-37 van Mevr. A. Besant's brochure over 'H. P. B. en de Meesters der Wijsheid', waarin over het 'hier' vastgestelde wordt gezwégen. — „Later echter, en ten deele met het oog op de bewijzen, die ik hem heb kunnen voorleggen, is hij tot de overtuiging gekomen, dat de brieven, waarom het gaat, door Mevr. Bl. werkelijk zijn geschreven. Voorts had hij nooit het minste vertrouwen gesteld in *de verschijnselen van het kastje*; dat die op bedrog berustten, had hij altijd vermoed. Ook kan ik mededeelen, dat de gevolgtrekkingen, waartoe hij onafhankelijk van de mijne en uit andere gegevens was gekomen ten aanzien van de heeren Damodar, Babadzji en (H. P. B.'s bediende) Baboela, de gevolgtrekkingen, waartoe ikzelf gedreven was, geheel bevestigden. Toch heeft de heer Hume voor de echtheid van bepaalde verschijnselen oorspronkelijk evenzeer borg gestaan als de heer Sinnett zelf, zooals kan blijken bij doorbladering zijner 'Hints on Esoteric Theosophy', waaruit eenige van de verhalen zijn genomen, die in ons eerste verslag staan aangehaald." — Vergelijk daar app. 10, 13—15, 17, 18, 26—29. — „Zijne tegenwoordige houding is een bewonderenswaardig blijk

niet alleen van zijne bereidwilligheid, om waarheid te aanvaarden, waarin eigene vroegere meeningen op zoo groote schaal worden ontkend, maar ook van de stelselmatige moeite, die hij zich heeft getroost tot een nauwlettend nagaan van antecedenten der schijnbare wonderlijkheden, die in nauw verband met hem-zelfen waren gebeurd."

Aldus weer anno 1885 R. Hodgson in zijn verslag: 'Proceedings of the Society for Psychical Research' 8 : 274. „Het verslag," zegt de heer Fussell in zijne 'historische schets', „is vol verdachtmakingen, — meer zijn het niet, — die geheel ongegrond en volkomen ontzenuwd zijn." Zoo noemt hij het ook in zijne 'Grépen uit de Geschiedenis der Theosophische Beweging' „geheel waardeloos en gegrond op de valsche verklaring van overtuigde bedriegers en ondankbaren, alsmede op de woorden van een jongen man, die zonder blikken of blozen de teekening van een ander als eigen werk heeft voorgesteld." De jonge man hier bedoeld is Hodgson zelf, en de ander W. Q. Judge (1851—'96), die als vierentwintigjarige aan de oprichting der Theosophische Vereeniging had medegedaan, en na het overlijden van H. P. B. op zijne beurt Mahâtmabrieven 'ontvangen' heeft; dit neemt niet weg, dat Hodgson een door Judge geteekenden plattegrond niet voor den zijnen had mogen uitgeven, maar daarmee wordt zijn verslag niet „geheel waardeloos". Zelfs is het niet „volkomen ont-

zenuwd" door het feit, dat hij later tegenover de 'verschijnselen' bij andere mediums gelooviger is gebleken dan bij die van H. P. B. „Dr. Hodgson," zegt Olcott ('O. D.' 3 : 107), „de detective, die door het 'Genootschap voor Ziel(kund)ig Onderzoek' naar Indië was gestuurd, om de feiten op te diepen, is later erkend spiritist geworden; de verschijnselen van het medium Mevr. Piper heeft hij na een zesjarig onderzoek verklaard voor 'spiritualistisch'. In zijne vroegere jaren had hij veertien uur besteed aan het beschrijven van eene enkele leischriftzitting, in dagen, anders gezegd, toen hij even twijfelzuchtig en onbevoegd was om over psychische vermogens te oordeelen, als de heer Podmore het is tot op dezen dag."

Zoo zijn dan Hodgson's onthullingen „geheel waardeloos" en „volkomen ontzenuwd", het door Olcott zelven onderslagen 'verschijnsel' van de bloemvazen inclus. „Er waren," zegt Olcott ('O. D.' 3 : 197), „onder onze leden een heel getal, en sommigen invloedrijk, die aan hare algeheele onschuld waren gaan twijfelen, maar haar bij zichzelf verontschuldigen met het goed, dat ze gedaan had in het algemeen, en den troost, dien ze verschaft had aan afzonderlijke personen." Waarmede weer bewezen is, dat Hodgson's verslag allen grond voor zijne ongunstige uitspraak ontbeert, ... en men het best doet, wanneer men over de 'verschijnselen' bij H. P. B. te Adyar en elders niet te veel tobt en nadenkt.

Immers, aldus Olcott (3 : 110. 111) ook voor eigene rekening, „zelfs ingeval men als bewezen had te laten gelden iedere beschuldiging, die er is ingebracht tegen hare verschijnselen, dan is zij nog eene weldoenster geweest van de menschheid door het onderwijs, dat zij heeft nagelaten, en zij had dan ook vurige dankbaarheid gewekt bij duizenden van mannen en vrouwen, aan wie hare geschriften voor het eerst het pad hadden getoond naar de hoogte van de geestelijke waarheid.” — „De verdiensten van H. P. B. als leermeesteres der menschen hangen niet af van de vele verschijnselen, die deze wonderbaarlijke vrouw van tijd tot tijd heeft teweeggebracht tot leering dergenen, die er hun voordeel mee konden doen.” (2 : 236.) Dat vindt dan onder anderen ook Dr. W. Hübbe-Schleiden, de schrijver van ‘Lust, Leed en Liefde’, in 1891; „ik schat,” zegt deze, „de waarde van H. P. B. niet naar de door haar teweeggebrachte verschijnselen, — waarvan ik verscheidene heb gezien, — maar naar hare leeringen, en deze acht ik van het grootste gewicht, bijna onschatbaar.”

In 1884, het jaar van haar vertrek uit Indië naar Europa, heeft H. P. B. Madras op nieuw bezocht. En naar het zeggen van Olcott (3 : 186) heeft ze daar toen de eerste, en zoover hij wist eenige, toespraak gehouden, die zij ooit geuit heeft in het openbaar. „Ze zeide, dat van alle brieven, die er gepubliceerd waren, geen enkele, *zooals hij daar lag*,

door haarzelve was geschreven; ze zoude ze allemaal verlooohenen *in toto*." En zoo beweert weer onder anderen Joseph H. Fussell den 27 Maart 1910 te San Diego in Californië: „De brieven, die Mevr. Coulomb aan de zendelingen had gegeven, zijn falsaten gebleken." — „De bedoelde brieven," vertelt hij in zijne korte schets van de Theosophische Beweging, „bleken later onecht en *bijna heelemaal* door Mme Coulomb gefabriceerd." — Men vergelijke hier het negende hoofdstuk in het boek van Arthur Lillie over 'Madame Blavatsky en hare Theosophie', met name den omvangrijken en onmogelijk onechten brief, die daar herdrukt staat op blz. 110—116, om zich dan verder af te vragen, wat men te denken heeft bij den volgenden brief van H. P. B., die door zekeren Coues uit Washington, een mededinger en lateren bestrijder W. Q. Judge, is openbaar gemaakt en bij Lillie op blz. 117 staat aangehaald. „We zijn omringd," heet het daar, „van valstrikken, maalkolken en verraders; daar hebben wij onversaagd en openlijk tegen te vechten met de wapenen der philosophie, niet met die der verschijnselen. Want dan zouden wij het aldra op nieuw verliezen. Laat het weten, dat de verschijnselen hunnen gang gaan evenals vroeger, maar laat niemand weten wat er gebeurt, en voor het jouwende, twijfelende en profane publiek zal de groote geheimhouding de beste straf zijn. Had Olcott ontmaskering en schandaal niet uitgelokt door

zijne domme uitnoodiging aan het Genootschap voor Ziel(kund)ig Onderzoek, er zoude van dat alles niets gebeurd zijn, maar we zitten er nu mede, en moeten maar zien, hoe wij er ons doorheenslaan."

„Ik wist van niets," verklaart Olcott in zijne Dagboekbladen 3 : 102-103, „ik wist van niets, dat verbórgen had te blijven, dacht aan geene kwade trouw waar dan ook, en was volmaakt bereid om te doen wat ik kon tot vergemakkelijking van de taak dergenen, die de feiten wouden onderzoeken." Olcott moet dan wel zeer goedgeloovig zijn geweest; reeds in een aanhangsel van 1883 bij den vierden druk van 'De Occulte Wereld' had Sinnett erkend: „Sommige Amerikaansche vijanden hebben H. P. B. de grootste bedriegster genoemd van onze eeuw." Voegen wij hierbij, dat zij in 1885 voor goed naar Europa is teruggekeerd, waar zij achtereenvolgens te Würzburg, Ostende, Parijs en Londen heeft verwijld en den 8sten Mei 1891 is overleden, dat zij daar" — 'Secret Doctrine' 3 : 108 — van „de Kabbala voor de sterken en de draaiende tafels voor de kinderkens" heeft gewaagd, en ook over hare eigene verschijnselen soms met minachting heeft gesproken. „Waarom," heeft zij volgens Frances Arundale in Lucifer VIII n° 46 op zekeren avond gezegd reeds in den zomer van 1884, — „waarom verlangt ge zoo naar die verschijnselen? Het zijn niet meer dan zielkundige kunstgrepen, die voor ernstige onderzoekers van weinig waarde zijn." In 1888 doet

men haar eens te Londen eene vraag omtrent mediumschap en geestverschijningen; bij die gelegenheid komt het dan echter uit, dat zij op hare wijze zoo voor als na *spiritist geweest en gebleven* is. Wel zegt zij in haren 'Sleutel' van 1880: „Iedere zaak moet worden beoordeeld naar de gevolgen, die ze medebrengt. En doorloop de geschiedenis van het spiritisme der laatste vijftig jaren, sinds het in deze eeuw weer verschenen is in Amerika, om zelf te beoordeelen, of het aan zijne vereerders meer goed heeft gedaan, dan wel kwaad. Ik spreek hier niet tegen werkelijk spiritualisme, maar tegen de moderne beweging van dien naam en de zoogenoemd philosophische uitlegging, die men tot verklaring zijner verschijnselen bedacht heeft. — De beste, de sterkste mediums hebben allen schade geleden aan hunne gezondheid naar lichaam en geest.” (Blz. 130-131.) En zoo heet het dan ook bij de bedoelde gelegenheid, zooals verhaald is in 'Piccadilly' van 2 Nov. 1888 en aangehaald staat op blz. 143-144 van de 'Herinneringen aan H. P. B. en de Geheime Leer door de gravin Const. Wachtmeister en anderen': — „Kent gij een medium, dat er een beroep van heeft gemaakt, en niet de eene of andere ernstige kwáál heeft gehad, of niet een dronkaard of krankzinnig of iets afgrijselijks is geworden?” Maar het blijkt een betrekkelijk misleidend woord, wanneer zij in den 'Sleutel' zegt: „Ga naar spiritistische kringen uit de school van Allan Kardec, en ge merkt, dat de 'geesten'

opkomen voor reïncarnatie, om daarbij te spreken als geborene Roomsch-Katholieken; wend u tot de 'dierbare overledenen' in Engeland en Amerika, en ge hoort ze de reïncarnatie door dik en dun ontkennen, tegen de voorstanders dier leer uitvaren, en Roomsche opvattingen verkondigen." (⁸ blz. 131.) „De waarheid is een. En wanneer wij de Fransche spoken reïncarnatie hooren prediken, maar de Engelsche die leer hooren loochenen en veroordeelen, dan zeggen wij, dat òf de Fransche òf de Engelsche geesten niet weten, waarover zij het hebben." (Blz. 129-130.) Want wat wil H. P. B. daarmee nu zeggen? „*Wat het medium doet, gebeurt op zijn of haar eigen kosten; het kost hun levenskracht en werkt verlagend zoowel op henzelfven als op de wezens, — noem ze geesten, schillen, spoken, of wat ge wilt, — die zulke personen opzoeken, om zoo te komen aan eene kortstondige levendigheid.*” — Spiritisme of 'Schillenleer', dat mag heeten lood om oud ijzer.

„In sommige gevallen,” zegt H. P. B., „worden de verschijnselen alleen veroorzaakt door wat ik noem een *psychologischen truc*. Die dan echter geene goochelarij is, zooals men ze gewoonlijk verstaat, maar eveneens voor het medium een groot krachtverlies beteekent, en alleen door bewaring en opgâring van kracht kan worden uitgevoerd. En daarom, wanneer men van een medium verwacht, dat hij verscheidene zittingen per dag zal geven, waarvoor hij dan zijn guinje krijgt, of wat het zijn mag, dan verwacht men, dat het doen

zal, wat het met zijne levenskracht niet doen kán, en men betaalt dan eenvoudig, om te worden bedrogen. Honderden hebben het astrale schelletje en de tikjes gehoord, die ik kon laten hooren wanneer ik wou, maar waaraan ik het nu, wanneer ik het nog probeerde, uit zwakte van mijn hart vermoedelijk zou besterven. Vroeger heb ik zekeren heer, een man van naam in de wetenschap, de astrale belletjes zelf laten veroorzaken, terwijl ik hem alleen met mijne vingers aanraakte, en hij zijnen geest richtte op het verschijnsel, hetwelk moest worden teweeggebracht. Het lukte hem niet altijd, omdat er langdurige oefening toe vereischt wordt, het te doen naar verkiezing. Maar ik bewees hem, dat het niets anders was dan eene openbaring van wilskracht met behulp van *psychische vermogens*, die aan de mannen der wetenschap niet bekend zijn, of slechts ten deele worden erkend in den vorm van mesmerisme of gedachtenoverdracht. Verscheidene menschen hebben bijvoorbeeld dit vermogen in den vorm eener magnetische of genezing brengende aanraking; die heb ik voor mij nooit gehad, maar ik heb verschillende verschijnselen kunnen teweegbrengen aan levenlooze stof. Te New-York heb ik eens ten bewijze daarvan iets moeten doen, dat indertijd veel opzien heeft gebaard. Een velletje postpapier werd me gebracht uit zeker club-locaal, met het bovenschrift van de societeit erop; ik lei mijne hand op het papier en richtte mijne gedachten op

de gelaatstrekken van een oosterschen jogi, met wiens voorkomen ik zeer vertrouwd was. Even daarna nam ik mijne hand weer weg, en men zag het portret van den man, op wien ik mijne gedachten had samengetrokken, door het vermogen van mijnen wil op het papier neergeslagen. Het portret is toen onderzocht door eenige van de voornaamste artisten te New-York, en onder eede hebben zij verklaard, dat ze niet konden zeggen, door welk middel het portret op het papier was afgedrukt; het was niet gebeurd met een van de procédés waarmee zij als deskundigen vertrouwd waren, en bovendien was het, wat de artistieke hoedanigheden van de afbeelding betrof, van dien aard, dat het alleen kon gemaakt zijn door den grootsten meester in de kunst van het portretteekenen, die er ooit had geleefd. De zoogenoemde wetenschap weet van die wilsvermogens niets, maar sinds eeuwen zijn zij welbekend aan occultisten, evenals vele andere zaken, die men voor tooverijen of mirakels heeft verklaard. Het portret is nog altijd in het bezit van kolonel Olcott, en een volledig verslag van het voorval met de namen der artisten en andere heeren, die het hebben bijgewoond, is te vinden in het boek (van A. P. Sinnett), dat niet lang geleden (in 1886) is uitgekomen onder den titel: 'Voorvallen uit het leven van mevrouw Blavatsky'."

Sinds 1895 wil men in Amerika het ware Blavatskyanisme belijden. En te Point Loma verklaart Mevr.

Tingley: „*De theosophie leert noch onderschrijft het hypnotisme, spiritisme*, of welke psychische bezigheden dan ook; integendeel, de theosophie keurt dit alles af, en legt de vreeselijke gevaren bloot, die ermede gepaard gaan. Ze verklaart uitdrukkelijk, dat ze niet tot ware kennis leiden, of tot een juist begrip van het leven.” — „Het diepere onderwijs,” aldus haar penvoerder Fussell in zijne ‘Grepën’ van 27 Maart 1910, blz. 88-89 der Nederlandsche vertaling, „dat aan de getrouwe leerlingen te Point Loma gegeven wordt, ingeval en wanneer ze waardig en tot het ontvangen daarvan goed voorbereid worden bevonden, bestaat niet uit eene in de lucht hangende soort van mystieke leer, maar uit datgene, wat zich laat toepassen in dit oogenblik en in het dagelijksche leven. Het is *geen vreemdsoortig geknoei met bovenaardsche verschijnselen*, noch ook eene poging tot ontwikkeling van ongewone zielsvermogens, — *helderdziendheid*, het ontwaren van *astrale kleuren* of het hooren van *astrale geluiden*: al deze dingen hebben met het geestelijke leven, met ’s menschen innerlijk góddelijk leven, niet het geringste uit te staan. Het zijn gevaarlijke hinderpalen, en geene hulpmiddelen.”

Al te waar. Maar is dat nu oprecht Blavatskyanisme, of is dit Blavatskyanisme oprecht?

De Mahâtmas van H. P. B.

Philostratus van Athene verhaalt omtrent het jaar 220 onzer telling in zijne romantische levensbeschrijving van Apollonius uit Tyana, hoe die vermaarde occultist en wonderdoener uit de dagen van Nero eene reis heeft ondernomen naar Indië, waar hij den Hyphasis, dat is den in Tibet ontspringenden Satladzj, is overgetrokken, en toen gekomen is tot aan eene burcht, bewoond door wijzen, die blijkbaar in het land der tegenwoordige Raadzjpoets te denken zijn, en door de inboorlingen met bijgeloovig ontzag werden beschouwd. Ze waren destijds met hun achttienen, maar hielden zich overigens aan geen vast getal; wonen deden zij op eene steile hoogte in eene wolk, waarin zij zich naar believen zichtbaar en onzichtbaar maakten, zonder dat het bleek, welke in- en uitgangen de burg eigenlijk had. Ze leefden zoodoende op aarde en niet op aarde, en zonder versterkingen in eene

allergeduchtste vesting, terwijl zij zonder bepaald eigendom over alles beschikten. Hun gewaad was van wit katoen en op het hoofd hadden zij eene witte mitra, maar schoeisel droegen zij niet; vleesch aten zij ook niet, want zij geloofden aan de zielsverhuizing, maar wel dronken zij wijn, en in den trant onzer automaten deden bij hunne maaltijden drievoeten dienst, die wonderlijk geriefelijk waren. Zelve hadden die wijzen allerlei wonderlijks. Men had ze twee el boven den grond zien zweven, en dat niet eens met de bedoeling om wonderen te doen, want ijdele eer werd bij hen versmaad, al konden zij hunne meirákia, hunne tsjeedas of tsjeelas *), zooals men in Indië zelf zoude zeggen, door de lucht heen uitsturen tot vogelvlugge uitvoering van bevelen; ook droegen zij zelve ring en staf, waarmede zij alles vermochten. Ze hebben, heet het, Apollonius bewijzen gegeven van helderziendheid en gedachtenlezerij, en wisten in hunne zelfkennis niet meer dan alles; zoo wisten ze bijvoorbeeld middel tegen den geest van een dooden man, een 'blût', zooals men in Indië, een 'schil', zooals een Blavatskyaan zoude zeggen, die in een jongen was gevaren, en ze konden ook lamheid genezen, en blindheid, waaraan dan de handbewegingen werden te pas gebracht, die nog in onze dagen in Indië zelf zijn toegepast door kolonel Olcott. Het heelal

*) Leerlingen heeten eigenlijk çrâvakas.

beschouwden zij als een levend wezen, dat mannelijk en vrouwelijk in eenen was, en ze geloofden aan een vijfde element, dat evenals in het oudere Grieksch bij Philostratus de *Æther* heet; een hoofdpunt hunner leeringen was de leer van de herhaalde belichaming eener zelfde ziel. Vier maanden lang zijn hunne openlijke en geheime verhandelingen door Apollonius bijgewoond, waarna deze dan weer afscheid heeft genomen; ze hebben hem toen voorspeld, dat hij nog bij zijn leven zoude worden vergoed. Eene reis van tien dagen heeft Apollonius van den heiligen berg der Indische wijzen weer gebracht tot aan de Erythreesche, dat is de Arabische, Zee.

Het is niet waarschijnlijk dat mevrouw Blavatsky, die als veertigjarige vrouw in 1871 te Kaïro heeft verijld, in 1872 te Odessa bij bloedverwanten heeft vertoefd en den 7 Juli 1873 van Parijs uit te New-York is aangekomen, in 1875, toen zij met H. S. Olcott en W. Q. Judge het Theosophische Genootschap gesticht en 'Isis Ontsluierd' heeft laten verschijnen, van die 'Indische' wijzen reeds veel geweten heeft, ja, die zelfs reeds heeft gedacht in *Tibet*. Wel zegt in 1891 de Fransche occultist G. Encausse, alias Papus, dat Wronsky, de in 1853 overledene Pool H. Wronsky, reeds in 1820 beweerd heeft, dat er in Azië 'des frères initiés' bestonden, en maakt hij de opmerking, „dat de groote Europeesche mysticus Swedenborg (1689—1772) van 'verlorene boeken van Jehova' spreekt,

die, wanneer men ze zoekt, gevonden zullen worden in Tibet”: ‘Methodische verhandeling over occulte wetenschap’, blz. 1052 en 258. Wel zegt ook Olcott op blz. 424 van het in 1875 te Hartford in Connecticut verschenene spiritistische boek over ‘Volk uit de andere wereld’: „Ik kom bijna in verzoeking, om aan te nemen, dat de vertellingen van Oostersche fabelachtigheden niet meer dan eenvoudige verhalen van feiten zijn, en dat de tegenwoordige Amerikaansche uitbarsting van spiritistische verschijnselen onder de leiding staat van *eene orde*, die met *onzienlijke middelen* doet wat ze bewerkt, en tevens *op aarde* leeft onder de menschen.” Maar overeenkomstig H. P. B.’s Ægyptische antecedenten werd daarbij allereerst gedacht aan Ægypte, en wat hare verbeelding van ‘broeders’ en ‘ingewijden’ wist te vertellen, was aan Europeesche occultisten ontleend.

„In de ‘Spiritual Scientist’ van 1875 had een jong advocaat met name Failes onder den schuilnaam *Hiraf* geschreven. En hierop schreef Mevr. Blavatsky een antwoord, waarin zij over het occultisme in bijzonderheden trad en den aard verklaarde der elementaire geesten. Een geleerd maar” volgens Olcott „blind vijandig criticus brandmerkte toen weer háár artikel als iets, dat niet meer was dan een opwarmstel uit de geschriften van Éliphas Lévi en Des Mousseaux over magie en het boek van Hargrave Jennings over de Rozekruisers. ‘De madame (sic) maakt,’ zegt hij,

'geene aanspraak op leergezag, en noemt zich zelve eene arme onkundige, opmerkende, dat zij maar een beetje vertellen wil van het beetje, dat zij op hare langdurige reizen in het Oosten heeft opgedaan. Maar de bewering, dat zij voor dit artikel iets gehad heeft uit het Oosten, is bezijden de waarheid: het is heelemaal ontleend aan Europeesche boeken.' (H. S. Olcott, 'Oude Dagboekbladen' 1 : 104.)

„Op de onbarmhartigste en wreedste wijze,” zegt Olcott (3 : 369), „zijn door hare vijanden hare boeken ontleed. En omdat zij een groot aantal aanhalingen bevatten, waarvan de bron niet wordt genoemd, heeft men haar beschuldigd van opzettelijk en oneerlijk plagiaat.” „Zij placht, zooals nu (1904) blijkt, andermans geschriften op te vatten en te gebruiken, alsof ze van haarzelve waren, en vroeg zich daarbij alleen, hoe de door hen geformuleerde gedachten in het door haar uitgewerkte thema pasten. Om kort te gaan, ze was een genie in denzelfden zin als Shakspeare en anderen, die bouwstoffen hebben opgenomen zooals ze die vonden, en ze dan verwerkten tot het mengsel, waarop zij den stempel hebben gedrukt van hunne eigene persoonlijkheid. Honderdmaal heeft ze tegen de regelen van het letterkundig gebruik gezondigd, wat betreft het noemen van de schrijvers, aan wie zij iets ontleend had, maar over alles ligt het gulden weefsel uitgespreid van hare eigene hooge vermogens, en ieder jaar blijkt de Geheime Leer meer en meer

eene onuitputtelijke mijn van occulte kennis." (3 : 315.) „Misschien heeft H. P. B. zich bij het schrijven van hare beide grootere werken aan geen enkel *bewust plagiaat* schuldig gemaakt. Ze kan ze rechtstreeks geestelijk gehaald hebben uit *het astrale licht* *), die groote bewaarplaats van menschelijke gedachten en verstandsgewrochten, waarin afzonderlijke gedachtenverwekkers zich verliezen, gelijk druppels teloorgaan in den Oceaan." (3 : 370.) „Ik heb het bijgewoond, dat een Joodsche rabbi uren en zelfs heele avonden in haar gezelschap doorbracht tot bespreking der Kabbala, en heb hem tot haar hooren zeggen, dat hij de geheime wetenschap van zijnen godsdienst dertig jaar lang had bestudeerd, maar zij hem toch dingen geleerd had, waarvan hij nooit had gedroomd, en een helder licht had geworpen op plaatsen, die niet eens zijne beste leermeesters hadden verstaan. *Waar had ze die kennis van daan?* Dat zij ze had, was duidelijk genoeg. Maar *waar heeft zij ze van daan gehad?* **)

A. E. Waite, de schrijver van een in 1902 verschenen boek over 'the doctrine and literature of the Kabalah' zoude dat op den toon van bewondering nooit hebben gevraagd. En Olcott zelf (1 : 207) bericht: „Van sommige boeken heeft ze veel gebruik gemaakt, bijv. van King's 'Gnostics', Jennings' 'Rozekruisers',

*) 'In het astrale licht lezen' is Blavatskyaansch voor 'uit den duim zuigen'.

**) „Every word of information found in my writings comes from the teachings of our Eastern Masters." H. P. B. den 27 April 1891.

Dunlap's 'Sôd' ¹⁾ en 'Geestesgeschiedenis des Menschen'; Moor's 'Hindoepantheon'; de woedende aanvallen van Des Mousseaux op magie, mesmerisme, spiritisme enz., dat hij altemaal uitmaakt voor duivelswerk; de verschillende werken van Éliphas Lévi; de zeven-en-twintig deelen van Jacolliot; de werken van Max Müller, Huxley, Tyndall, Herbert Spencer en die van verschillende andere min of meer vermaarde schrijvers. Maar, zoude ik zeggen, het getal gaat de honderd niet te boven." — „Prof. (Elliot F.) Coues (uit Washington) en de heer Papus," zegt A. Lillie in 1895 op blz. 57 van zijn boek over 'Mevrouw Blavatsky en hare theosophie', „Prof. Coues en de heer Papus, de leider der Fransche occultisten, verklaren dat *'Isis Ontsluierd' vervaardigd is uit de nagelatene papieren van den excentrieken en onbemiddelden baron von Palm*, en mevr. Hardinge Britten, die oorspronkelijk lid van het Theosophische Genootschap is geweest, ondersteunt die zienswijze." Olcott (1:223) erkent: „Tot op den tijd, waarin 'Isis' is geschreven, is zij geene litteraire persoonlijkheid geweest." En Kiesewetter urgeert: „Dat bij 'Isis' een onkritisch kenner der *oudere litteratuur* de hand in het spel heeft gehad, blijkt, behalve uit vele andere zaken, ook uit het feit, dat daar in allen ernst het volslagen onuitvoerbare recept

¹⁾ 'Sood' (vgl. Gen. 49:6, Ps. 25:14, 89:8) beteekent hier verborgenheid of geheime leer. In dien zin is bijv. 'Sood haç-Çimçoem' de theosophisch Joodsche leer der zelfbeperking Gods ten behoeve der wereld, en 'sood haj-jaachóôd' de leer van vereeniging of identiteitsleer.

wordt medegedeeld voor *eeuwig brandende lampen*, dat Trithemius gehad zoude hebben van Sponheim, terwijl het door den bedriegelijken alchimist Korndörffer is verzonnen. Daar dit recept in het ongewoon zeldzame, in 1598 te Rorschach in quarto gedrukte *Aureum Vellus* staat, is er voor de aanhaling een goed kenner der oude Europeesche vakliteratuur van noode geweest, die dan echter een door en door slecht scheikundige was; waren de mahâtmas of de helderziende Mme Blavatsky van het malle recept de mededeelers, dan zoude het bedenkelijk gesteld zijn òf met de hun toegeschrevene alwetendheid, òf met hunne eerlijkheid jegens de lezers." ('Geschiedenis van het nieuwere Occultisme' blz. 499—500.) Papus: „D'une série de documents publiés par le journal américain le Sun du 20 juillet 1890, il résulte que cette doctrine est l'œuvre de M. de Palmes, qui avait longuement étudié la science ésotérique, et dont les manuscrits ont tous été achetés par les fondateurs de la Société Théosophique." ('Traité méthodique de science occulte' p. 261.) — H. P. B. den 27 April 1891: „Neither ideas nor teaching are mine, as I have always declared!"

„Zoowel in 1848 als herhaalde malen na dien tijd heeft zij in *Ægypte* een ouden *Coptischen mysticus* ontmoet, met wien zij de heilige wijsheid van het oude land bestudeerd heeft." Aldus Joseph H. Fussell, de penvoerder van Katharina Tingley te Point Loma in Californië, vooraan in eene 'historische' schets van

'de Theosophische Beweging'. Laat ons hier aanstippen, dat zij dat dan in 1848 zoude gedaan hebben als weggeloopene zeventienjarige: zij was den 31 Juli 1831 te Ekaterinoslav aan den Dnieper geboren en in 1848 met den ondergouverneur van Erivan Nicephorus Blavatsky gehuwd. Fussell beweert, dat *H. P. B. naar de Vereenigde Staten gezonden* was, om in de westersche wereld de Theosophie ingang te doen vinden; duidelijk echter is het, dat zij om te beginnen niet was gestuurd uit Azië. „In '*Isis ontsluit*' praat mevr. Blavatsky van *Christna en Bhudda*," zegt Lillie op blz. 226 van het boven reeds aangehaalde boek, en H. P. B. zelve verklaart in hare inleiding: „Dit werk is een pleidooi voor de erkenning van de *Hermetische filosofie*, de aloude wijsheidsreligie, als den eenigen mogelijken sleutel tot het Absolute in wetenschap en godgeleerdheid.”

Olcott mag zeggen: „Reeds in 1875 heeft H. P. B. gewaagd van het bestaan der *Oostersche adepten*, van de *mystieke broederschap*, van de voorraden goddelijke kennis, die zij onder hunne berusting hadden, en van de *persoonlijke betrekking*, waarin zij tot hen stond.” (1: 109-110.) „Het antwoord aan 'Hiraf' is het eerste geweest van hare esoterische geschriften ¹⁾ en heeft ook nog eene andere historische waarde. Want zij verkondigt er ondubbelzinnig 'uit persoonlijke onder-

¹⁾ H. P. B. den 27 April 1891: „Until 1874 I had never... published any work in any language.”

vinding' het bestaan in van geregelde *scholen voor occulte opleiding in Indië, Klein-Azië en andere landen.*" (1 : 107-108.) Dit neemt niet weg, dat uit zijne eigene Dagboekbladen de toenmalige onbekendheid van H. P. B. met het Brahmanisme en Boeddhisme van Indië en Tibet overvloedig blijkt, en dat de 'Broeders' van 1875 nog niet de 'Meesters' van 1888 zijn geweest. „Eerst," zegt Lillie (t. a. p. blz. 226), „heetten zij tehuis te zijn in Egypte, toen op Malta, vervolgens in Kasjmier, en eindelijk in Tibet; *de éérste 'goeroe' van kolonel Olcott heeft Serapis geheeten.*" We kunnen er bijvoegen, dat de Mahâtmas van Tibet toen nog *Broeders van Louxor* waren. Volgens het door H. P. B. nagelatene en door de zorg van G. R. S. Mead in Januari 1892 verschenene 'Theosophische Glossaar of Woordenboek' ware het beter geweest, dat de naam dier broederschap van Louxor niet algemeen ware verspreid geworden, omdat hij schromelijk is misbruikt, en is daarin sprake van eene overoude allergeheimste orde, die eigenlijk tehuis behoort te *Loeksjoer tusschen Kedzj en Bela in Beloetsjistan*; tevens echter wordt nog van Mesmer gezegd, dat hij behoort heeft tot de ingewijden van de '*Broeders des Lichts*' en van de broederschap van Loeksjoer of Luxor, of *de Ægyptische afdeeling* dezer laatste. Het is dus volgens H. P. B. niet in Beloetsjistan geweest, dat 'de Raad van Luxor' Mesmer had uitgekozen, om op te treden als pionier, en een klein gedeelte der Westersche volken van occulte

leeringen in kennis te stellen; Saint Germain heeft naar haar zeggen bij die gelegenheid over den gang van zaken het oppertoezicht gehad, en Cagliostro, beweert ze, had de opdracht, om hem te helpen, maar die heeft verkeerdheden begaan en is daarom teruggeroepen. — Wij herkennen hier in een boek, dat H. P. B. anno 1891, in haar zestigste en laatste levensjaar, vervaardigd heeft, den naklank van lectuur en phantasie uit den tijd vóór 1879.

Den 17 December 1871 zijn H. P. B. en Olcott te New-York tezamen van wal gestoken, en 16 Februari 1879 zijn ze geland te Bombay. En in 1879—1880 heeft H. P. B. dan voor de 'Russki Vvestnik' in haar vaderland van Indië uit eene reeks van artikelen geschreven, die in 1892, het jaar na haar dood, als opstellen 'from the caves and jungles of Hindostan' in Engelsche vertaling verschenen zijn; ze vertelt daarin, of liever phantaseert erin, over het vele nieuwe, dat zij in Indië al dadelijk heeft leeren kennen en beleefd. „In het algemeen gesproken,” zoo verzekerde zij zelve volgens de voorrede des vertalers, „zijn de feiten gebeurd, maar ik heb ruim gebruik gemaakt van het schrijversrecht om ze te kleuren, te groepeeren en te dramatizeeren, telkens wanneer dit voor de volle artistieke werking noodig scheen.” Van gewicht is voor ons doel hier eene bekentenis, die men in de Engelsche lezing vindt op blz. 15, die dus in 1879 zal zijn geschreven, en waarin gezegd wordt: „Meer

dan twee jaar eer we vertrokken uit Amerika, zijn wij in bestendige briefwisseling geweest met *zekeren geleerden Brahmaan*, wiens roem tegenwoordig door heel Indië verspreid is; *we zijn in Indië gekomen om onder zijne leiding het oude land van de Ariërs, de Vedas, en hunne moeilijke taal te bestudeeren.*" De Brahmaan, door haar bedoeld, is *Swâmi Dayânanda Saraswatî*, de man van de Arya Samâdzj, waarvan J. Cambell Oman op blz. 137 van zijn in 1903 verschenen boek over 'mystieken, asketen en heiligen van Indië' het volgende zegt: „Hoewel eigenlijk geene zuiver godsdienstige secte, hield ze zich aan de Vêdas, zooals die werden uitgelegd door Dayânand, een Mahrattabrahmaan van gebiedende gaven en persoonlijkheid; ze begunstigt handelwijzen, die op den duur hare zedelijkheid moeten ondermijnen, al zouden misschien die praktijken juist iets aantrekkelijks kunnen blijken en zoo dan aan de verspreiding der nieuwe secte bevorderlijk zijn." Maar men luistere nu eens naar „wat H. P. B. Olcott later over hem verteld heeft. Dit was niets meer of minder dan dat hij *een adept van de Himâlayaansche broederschap* was, die het lichaam van den swâmi bewoonde, *aan onze meesters wel bekend* was, en tot verwezenlijking van het werk, waaraan hij bezig was, met hen in betrekking stond. Wat wonder, dat ik zoo bereid ben geweest als mogelijk, om aan de voeten van den swâmi te gaan zitten, gelijk een leerling bij zijnen meester? — De swâmi was niet meer dan een geletterd askeet,

en heelemaal geen adept." (O. D. 1:396-397. 405.)

Voorloopig, dat is in 1879 en 1880, is van eene Himâlayaansche broederschap bij H. P. B. nog geen sprake geweest; datgene tenminste wat zij in de Russki Vyestnik haren landgenooten op de mouw heeft gespeld, werd nog dichter bij Bombay gedacht. Men hoore wat zij wilde vernomen hebben op weg van Bombay naar Karli, dat in zuidoostelijke richting tusschen Bombay en Poena gelegen en om zijne Boeddhistische holentempels beroemd is. „We werden vergezeld door drie Hindoesche vrienden; twee hunner hadden tot eene hooge caste behoord, maar waren om hunnen omgang met ons, onwaardige vreemdelingen, uit hunne pagode gestooten. Aan het station werd ons gezelschap vermeerderd met nog twee inboorlingen, met wie wij al menig jaar in briefwisseling hadden verkeerd; allen waren leden van ons genootschap, hervormers uit de Jong-Indische school, vijanden van Brahmanen, casten en vooroordeelen. Ze zouden ons op onze reis vergezellen, om met ons de jaarmarkt te bezoeken van de tempelfeesten te Karli, met een oponthoud onderweg te Mataran en Khandoeli. Een hunner was een Brahmaan uit Poena, de tweede een moediliar of landeigenaar uit Madras, de derde een Singalees uit Kegalla, de vierde een Bengaleesche zamindar of landeigenaar, en de vijfde een *reusachtige Raadzipoet*, dien wij sinds lang kenden onder den naam van Goelab Lal Singh, en eenvoudig Goelab Singh

hadden genoemd. Ik zal bij deze persoonlijkheid meer verwijlen dan bij een der anderen, omdat aangaande dien vreemden man de wonderlijkste en vreemdste verhalen in omloop waren; men beweerde, dat *hij behoorde tot de secte der Raadzjajoogies* en ingewijd was in de geheimen der magie, alchimie en verscheidene andere *occulte Indische wetenschappen*. Hij was rijk en onafhankelijk, en het gerucht dorst hem niet verdenken van bedrog, te minder omdat hij, ofschoon van die kundigheden vol, er toch nooit in het openbaar met een woord van repte, en zijne kennis voor allen behalve enkele vrienden zorgvuldig verborg. Hij was *een onafhankelijke thakkoer* (of hoofdman) *uit Raadzjistan*, een gewest, waarvan de naam 'Kóningenland' beteekent: thakkoers zijn bijna zonder uitzondering afstammelingen van den Soerja (de Zon), en heeten daarom Soerjawança (= Zonnegeslacht). Ze zijn trotscher dan eenig ander volk ter wereld, en hebben een spreekwoord van den inhoud, dat het aardsche vuil niet kleven kan aan 'zonnestrallen'. Verachten doen ze geene secte behalve de Brahmanen, maar eeren doen zij alleen de zangers, die hunne heldendaden bezingen." ('From the Caves and Jungles' pp. 44-45.)

„Lang geleden, het is al meer dan zevenentwintig jaar, heb ik *Goelab Lal Singh* ontmoet ten huize van eenen onbekende in Engeland, waar hij kwam in gezelschap van een onttroond Indisch vorst. Onze kennismaking is toen beperkt gebleven tot twee gesprekken, wier

onverwachtheid, ernst en zelfs gestrengheid destijds een sterken indruk op mij maakten; in verloop van tijd, zooals dat meestal gaat, verzonken zij echter in L  th   en *geraakten in vergetelheid*. *Zeven jaar geleden*'' — in 1873 dus, toen H. P. B. eigenlijk nog niet toe was aan de 'broeders van Louxor', — *heeft hij mij een brief gestuurd naar Amerika*, waarin hij mij indachtig maakte aan ons onderhoud van vroeger en aan *eene belofte*, die ik toen gedaan had; nu zagen wij elkander weer in *Indi  , zijn eigen land*, en ik ontwaarde na al die jaren geenerlei verandering in zijn voorkomen. Toen ik hem voor het eerst zag, was ik nog jong, en ik zag er . jong uit, maar het verstrijken der jaren had niet nagelaten, mij in eene oude vrouw te veranderen; wat hem betreft, zevenentwintig jaar geleden had hij mij een man geleden van ongeveer dertig, en nog altoos leek hij ook nu niet ouder, alsof de tijd op hem geen vat had. In Engeland had zijne treffende schoonheid, voornamelijk zijne rijzige gestalte en zijn lichaamsbouw, alsmede zijne excentrieke weigering, om zich te laten voorstellen aan de Koningin — eene eer, gezocht door menig hooggeboren Hindoe, die daartoe opzettelijk overkomt, — de publieke aandacht en de opmerkzaamheid der nieuwsbladen getrokken; de dagbladschrijvers van die dagen, toen de invloed nog groot was van Byron, bespraken den 'wilden Raadzjpoet' met onvermoeide pennen, en noemden hem 'Raadzj   den Misanthroop' en prins 'Dzjalma Samson'.

En ze hadden omtrent hem fabels verzonnen, al den tijd van zijn verblijf in Engeland." (Aldaar, blz. 263-264.)

„De thakkoers van Raadzjpoetana, die naar men zegt in het bezit zijn van *boekerijen onder den grond*, nemen in Indië eene plaats in, die iets heeft van die der feudale baronnen in de Europeesche middeleeuwen. In naam zijn zij afhankelijk van dezen of genen inlandschen vorst, maar feitelijk zijn zij volmaakt onafhankelijk. Hunne *kasteelen* zijn gebouwd op *hooge rotsen*, en behalve de natuurlijke moeilijkheid, waarmede men erin komt, worden de bezitters dubbel onbereikbaar gemaakt door de omstandigheid, dat in ieder van die kasteelen *lange geheime gangen* bestaan, die alleen bekend zijn aan den tegenwoordigen eigenaar en eerst bij diens overlijden aan zijnen erfgenaam worden toevertrouwd; twee van die *onderaardsche zalen* hebben wij bezocht, en een ervan was ruim genoeg, om *een heel dorp* te bevatten. Geene foltering echter zoude ooit de eigenaars bewegen, om *het geheim der toegangen* te openbaren, maar *de joogies en de ingewijde adepten* komen en gaan naar *believen*, en worden door de thakkoers onvoorwaardelijk vertrouwd. Men vertelt iets overeenkomstigs van *de boekerijen en onderaardsche gangen van Karli*." (Aldaar, blz. 70-71.)

„In Indië," zegt A. P. Sinnett in een aanhangsel bij den vierden druk van zijn in 1881 verschenen werk over 'De occulte wereld', „wordt het feit, dat er in de wereld menschen leven als *de adepten*, ter-

nauwernood beschouwd als iets, dat zich laat betwisten; de meesten, natuurlijk, *omtrent wie zich bepaalde inlichtingen laten inwinnen, blijken bij onderzoek joogies van het lagere slag.* — Maar toch wordt op alle navraag naar *adepten*, die dezulken door hunne bekwaamheden te boven gaan, ten antwoord gegeven, dat zij zeer zeker *bestaan, hoewel zij leven in volmaakte afzondering.* „Ieder,” herhaalt hij in het eerste hoofdstuk van zijn ‘Esoterisch Boeddhisme’, zijn boek van 1883, „die te maken heeft gehad met de Indische letteren, en meer nog degene, die in Indië belangstelling heeft getoond in gesprekken met beschaafde inboorlingen over zaken van wijsgeerigen aard, pleegt te weten van de in het oosten gangbare overtuiging, dat er menschen bestaan, die over de filosofie in den hoogsten zin des woords, — de wetenschap, de ware kennis, van geestelijke zaken, — heel wat meer weten, dan in boeken te vinden is. In Europa is de gedachte van geheimhouding in hare toepassing op wetenschap zoozeer in strijd met de heerschende neigingen, dat Europeesche denkers om te beginnen geneigd zijn, het bestaan van wat ze zoozeer afkeuren te ontkennen.... Maar de omstandigheden hebben mij gedurende mijn verblijf in Indië de volle zekerheid gegeven, dat de daareven vermelde overtuiging wel degelijk gegrond is, en *ik heb ten laatste het voorrecht gehad, over de tot nog toe geheimgehoudene kennis, waarover Oostersche wijsgeeren vroeger zwijgend hadden nagedacht, eene zeer aanzienlijke hoeveelheid*

inlichting te ontvangen, inlichting, die voorheen alleen was medegedeeld aan welgevallig blijkende leergierigen, die zelve bereid waren, om in het kamp der geheimhouding over te gaan. Hunne leermeesters hadden er meer dan vrede mee gehad, dat alle andere onderzoekers in twijfel bleven omtrent de vraag, of er van hen wel heelemaal iets van belang te leeren viel."

„De bestudeering van de psyche der Indiërs," aldus John Campbell Oman op blz. 14 van zijn boek over de mystieken, zelfkwellers en heiligen van Indië, „brengt aan het licht, dat hunne onmiskenaarste eigenaardigheden, met geesteshoedanigheden van de hoogste orde verbonden, ontvankelijkheid voor indrukken, ontroerbaarheid, religieuze warmte, mysticisme, verbeeldingrijkheid en lichtgeloovigheid zijn, — alles tezamen in zeer overdreven graad." Deussen zal in het derde stuk van zijne geschiedenis van het voor de Indiërs kenmerkende volslagen gebrek aan geschiedkundigen zin gewagen, en Olcott (4 : 277) onder anderen stelt vast, dat de menschen in het Oosten nergens eenig bijzonder helder denkbeeld hebben van andere landen en volken; laat ons hierbij nog eens bedenken, dat 90% der mannen en bijna alle vrouwen in Indië analphabeten, — dat ook *de feitelijke joogies onwetende menschen* zijn, met weinig kennis van hun eigen land, hunne eigene geschiedenis, hunne eigene letteren. „Van de joogiesecte," zegt Oman (blz. 184-186), „zooals die nu bestaat, is vermoedelijk een zekere Mahandranâth

de eigenlijke stichter, ofschoon de roem van diens leerling Goraknâth, die met Çiva zelven vereenzelvigd wordt, dien van den meester heeft verduisterd. Alle yoginas dragen rozenkransen van roedraksjabessen; zij eten vleesch en drinken sterke dranken, ja zelfs zijn ze daartoe verplicht, en in vele gevallen is hiervan de gewoonte der dronkenschap het gevolg. Hebben de yoginas kleeven aan, dan dragen zij oranjegele gewaden; hunne sectenamen eindigen op 'nâth'. Behalve de goden Çiva en Bhairava worden bij hen meer bijzonderlijk *negen 'nâths'* (of beschermers) *vereerd, onsterfelijke heiligen, die rustig wonen in ontoegankelijke sterkten van het Himâlayagebergte*; ze heeten Goraknâth, Machandernâth, Charputnâth, Mangalnâth, Ghugonâth, Gopinâth, Pranâth, Surathnâth en Chambanâth. Ook staan bij hen in groote eere *vierentachtig siddhâs*, dat zijn volmaakte yogins, van wie *sommigen worden geacht, nog op aarde te verwijlen*; kenteeken der Siddhaverseerders is een zilveren *singhi*, een cylindervormig versiersel, dat aan eenen draad om den hals wordt gedragen. Vermoedelijk zijn de voornoemde *nâths en siddhâs, de onsterfelijke menschelijke goden der yogins, de voorbeelden geweest van de wonderdadige mahâtmas* bij de bekende Europeesche en Amerikaansche theosophen onzer dagen."

„Mahâtma,” zegt Max Müller vooraan in zijn boek over 'Leven en Gezegden van Râmakrisjna', een Bengaleeschen samnyâsin, die in 1886 is overleden, „beteekent woordelijk groot van ziel, hooghartig, edel,

enzoovooft. Het woord wordt veel gebruikt als eenvoudige beleefdheidsterm, ongeveer zooals wij gebruik maken van de woorden 'edelgeboren' en 'weleerwaarde', maar het is ook in gebruik als technische term, en heeft dan betrekking op eene klasse van menschen, die ons uit de oude taal van Indië welbekend zijn onder den naam van *samnyâsins*." *Mahâtmas* zijn dus inzooverre menschen, die alles van zich hebben afgeworpen, *wereldverzakkers*. Dienovereenkomstig heeten zij in H. P. B.'s Theosophisch woordenboek *adepten van den hoogsten graad, die over al het lagere aan henzelfven meester zijn geworden*, en zoo dan geen last meer hebben van den vleeschelijken mensch, terwijl zij in het bezit zijn van eene kennis en eene macht, die aan den door hen bereikten trap van geestesontwikkeling evenredig zijn; in het Pali, zegt H. P. B., heeten zij *Rahats* en *Arhats*, dat is *eerwaardigen*. Waarmee dan echter de beteekenis van den term meteen weer is verschoven; 'eigenlijk' is hier nu de mahâtma een '*râjayogî*', een '*siddhâh*', die ook onder de Buddhisten zoude kunnen worden gezocht, — misschien wel een '*buddhâh*'. Want „Boeddhisme,” zegt Sinnett in eene voorrede bij 'Esoterisch Boeddhisme', „beteekent de leer van *de Boeddhâs, de Wijzen*, dus de wijsheidsreligie.” En, beweert hij in het genoemde boek, blz. 3 van den achtsten druk, „de Brahmaansche philosophie heeft al in tijden vóór Boeddha dezelfde leer behelsd, die zich nu laat beschrijven als esoterisch Boeddhisme.” „De wereld-

opvatting,” zegt hij in zijne voorrede van 1883, „de wereldopvatting en de natuurkennis, waarop niet slechts het Boeddhisme ‘berust’, maar die het verborgene Boeddhisme uitmaken, maken eveneens het verborgene Brahmanisme uit.” En, verzekert hij dan weer in het boek zelf, „het is eerst wanneer wij den schakel tusschen Boeddhisme en Brahmanisme begrepen hebben, dat de grootheid der esoterische leer in hare werkelijke afmetingen uitkomt.” (Blz. 193.) „De ingewijden van alle scholen in Indië gelijken op elkander. Behalve wat de namen betreft, wordt de heele leer van wereldwording, zooals die door de *Boeddhistische arhats* wordt aangehangen en in dit boek uiteengezet, evenzoo gedeeld door *ingewijde Brahmanen*, en ze hadden die leer al, eer Boeddha was geboren.” (Hoofdst, 9.) „*Arhat is eene Boeddhistische benaming; wat beter bekend is in Indië, waar de eigenschappen van het arhatschap niet noodzakelijk met belijdenissen van het Boeddhisme verbonden zijn, is de benaming Mahâtma.* — In werkelijkheid zijn *arhats en mahâtmas dezelfde menschen*: op dát peil van geestverheffing wischt de hoogste kennis der verborgene leer alle vroegere secteverschillen uit. Met welken naam zulke *illuminati* mogen worden aangeduid, ze zijn *de adepten der occulte kennis, die thans*” — de lezer merke op: thans — „in Indië wel eens besproken worden als *de Broeders*, en de hoeders der geestelijke wetenschap, die door hunne voorgangers aan hen was overgeleverd.” (Blz. 7-8.)

In eenen brief, door H. P. B. geschreven, toen zij in 1884 in Engeland kwam, zegt zij, dat het *hoofddoel der theosophie* bestaat in het tegengaan van het spiritisme, het bekeeren van materialisten en *het bewijzen van het bestaan der 'broeders'*. „In hun eigen land,” beweert zij in haren ‘Sleutel der Theosophie’, blz. 186 van den derden druk, „loopen zij even openlijk rond als andere menschen.” En Sinnett vertelt: „Zij maken eene broederschap uit of geheime vereeniging, die hare vertakkingen heeft over het geheele Oosten, maar, zooals ik voor het oogenblik zoude zeggen, haren hoofdzetel heeft in *Tibet*.” (‘De occulte wereld’⁸ blz. 21.) „Sedert onheuglijke tijden is er een *verborgen oord in Tibet* geweest, dat tot op heden volslagen onbekend is aan, en onbenaderbaar voor, een iegelijk, die niet tot de ingewijden behoort; voor den gemeenen man van het land zelf is het even ontoegankelijk als voor alle anderen, en het zijn altijd adepten geweest, die daar zijn tezamen gekomen.” „De gezegde broeders,” bevestigt de zelf al of niet apokryphe Mirza Moerad Ali Bey in den ‘Theosophist’ van Aug. 1881, blz. 230, „vormen eene geheimzinnige broederschap, wier gewone verblijfplaats *een oord ten noorden van de Himâlayas* is.” En in 1884 verzekert H. S. Olcott aan de commissie van het ‘Genootschap voor Zielig Onderzoek’, dat zich met de zaak had ingelaten: „Alle Hindoes, die vertrouwd zijn met de nationale letteren, weten van het bestaan dier verbazingwekkende *philosophen*

aan de *Himālayahellingen in Tibet*, die in de Chineesche letteren bekend staan als *de groote meesters van het Sneeuwgebergte*, en in Indië in de Sanskritlitteratuur als *Mahâtmas*." ('Eerste Verslag', blz. 36.)

Arthur Lillie in 1895: „De kolonel is lichtgeloovig, maar wordt door allen voor door en door eerlijk gehouden. Een winstgevend beroep heeft hij opgegeven in het najagen van hoogere idealen; in heete gewesten heeft hij rusteloos gewerkt, en evenals Boeddha diens Dharma gepredikt in den Bazaar. Wanneer iemand met de geheimen van Madame Blavatsky bekend is, dan moet het de kolonel zijn. En deze verzekert (in Augustus 1893), dat ze niets heeft geweten van de Tibetaansche geheime leer, eer ze met hem naar Indië ging. Maar *wanneer is dan nu de Tibetaansche mahâtma binnengekomen?*” ('Mme Bl. en hare theosophie', blz. 219.)

En het antwoord luidt: *na de vertellingen in de 'Russki Vyestnik' over den Raadzjpoet Goelab Lal Singh, en vóór het verschijnen van 'De Occulte Wereld'*, in den loop van 1880 alzoo, vóór het vertrek van H. P. B. en Olcott naar Ceylon, toen zij nog op goeden voet stonden met Dayânand. Want, zegt Lillie zelf t. a. p. blz. 69, „Professor Max Müller deelt in zijne 'Biographische Opstellen', blz. 177 één merkwaardig feit mede: *Dayânanda Saraswatî heeft eens eene poging gedaan, om de mahâtmas te vinden in Opper-Indië, en is niet geslaagd.* Mevrouw Blavatsky heeft hier eene gedachte overge-

nomen. Haar geest was meer ontvankelijk dan oorspronkelijk; het spiritisme had zij overgenomen van Home, de broeders van Luxor van kolonel Olcott, en het denkbeeld eener beheersching van 'elementalen' *) van den heer Felt. (Vgl. Olcott in den 'Theosophist' van Nov.-Dec. 1892.) En *zoodra zij van Dayânanda Saraswatî over die mahâtmas hoorde, heeft ze die eveneens met snelheid overgenomen.*" (Blz. 69.)

„De 'Indian Chronicle' heeft gezegd: Het bestaan der mahâtmas wordt in Indië algemeen aangenomen. — De Amreta Bazaar Patrika zeide, dat de Christelijke beschuldigers (van H. P. B.) niet in staat waren, om de mogelijkheid te vatten van feiten in verband met theosophie, maar dat de Hindoes, die weten wat Yoga is, aan de mahâtmas onvoorwaardelijk gelooven." (Olcott 3 : 185.) Gelóóven! En ook aan Tibetáánsche mahâtmas? In zijne Dagboekbladen uit het jaar 1887 (4 : 6) maakt Olcott gewag van „Tasji-Lhunpo, de hoofdstad van den Tasji-Lama," „bij wien," voegt hij erbij, „een onzer vereerde mahâtmas ceremoniemeester is." Maar hij bericht zelf: „Maadzjie was een van de weinigen, die aan de zending van mevrouw Blavatsky vast geloofden, daarvoor uitkwamen, en getuigenis aflegden van het bestaan der groote Meesters, die zooveel hebben gedaan, om in de wereld theosophische

*) of 'elementaire geesten', natuurgeesten. Wat zijn de stoicheia of elementen van Gal. 4:3. 9 en Kol. 2:20? De Gnosis is in Wijsh. 7:17 kennis van de kracht der stoicheia, stoicheia, die volgens Hom. Clem. 10:9 door God zijn geschapen. Volgens Just. Dial. 23 vieren de stoicheia der wereld geen sabbath.

waarheden te verspreiden." (3 : 200.) De lezer wete, dat hier bedoeld wordt Sjri Maadzji de yoginî van Benares, die van 1826 tot 1898 heeft geleefd, en eigenlijk Hari Kuer Bai heette; Maadzjie, 'maatje', was de bijnaam, dien de de menigte haar gaf uit toegenegenheid. Ze was in hare jeugd uitgehuwd aan eenen Brahmaan, van wien ze twee jaar later de weduwe werd, en heeft van 1846 tot 1860 met haren vader, en na diens overlijden tot aan haar eigen dood alleen, een uur of drie ten oosten van Benares in eene onderaardsche cel gewoond, waar zij de heilige boeken van haar volk bestudeerde, den yogam beoefende, en de menschen te woord stond, die haar van heinde en ver kwamen raadplegen.

De openbaringen van H. P. B.'s mahâtmas zijn als verborgen 'Boeddhisme' in 1883 voor het eerst wereldkundig gemaakt. Maar ook de Boeddhisten van Ceylon bijvoorbeeld hebben daarvan vreemd opgezien. „Madankara," zegt weer Olcott (3 : 387) zelf, „was bijna de eenige van de monniken daar, die aan het bestaan onzer Meesters geloof sloeg, en het was zijn vurigste verlangen, hen in Tibet te gaan opzoeken." In Februari 1885 is volgens Olcott de *Hindoe* Damodar K. Mawalankar naar Tibet vertrokken, om naar de mahâtmas te zoeken; of hun âçrama door hem gevonden is, laat zich niet zeggen, want hij is, naar het schijnt, niet weergekeerd. „Het is," zegt Lillie in 1887, „bijna overbodig geweest, dat de heer Edwin

Arnold bij zijn bezoek onlangs aan Ceylon, van den Boeddhistischen hooge priester aldaar," — „Sumangala den hooge priester," zegt in 1891 ('Lucifer' VIII n°. 46) Isabel Cooper Oakley, „die blijkbaar voor H. P. B. zeer veel achting koesterde," — „de besliste verklaring heeft verkregen, dat in *Tibet geene Mahâtmas* bestaan; gewichtiger is de verklaring, dat het atheïsme en nihilisme van 'Esoterisch Boeddhisme' hem niet bekend waren." ('Boeddhisme in het Christendom' blz. 359.) Dat er in Tibet geene mahâtmas bestaan, heeft in 1904 te Lhasa de rijksbestuurder gezegd tot zekeren majoor Waddell; even weinig wist men daar iets van eene in Tibet bewaarde geheime leer.

„Wanneer," zegt in 1907 mevrouw Annie Besant, „menschelijke getuigenissen een feit ooit hebben gewaarborgd, dan is het feit van de verschijning der Meesters en de van hen in de laatste jaren ontvangene mededeelingen boven allen twijfel verheven." ('H. P. B. en de Meesters der Wijsheid' blz. 10.) „Het is," had in 1883 de heer Sinnett verklaard, „na begunstiging met rechtstreeksch onderwijs van een hunner, dat ik nu in staat ben, om van de leeringen der mahâtmas eene schets te beproeven, en het is op dezelfde wijze, dat ik heb opgedaan wat ik weet van de organisatie, waartoe de meesten hunner, en de grootsten, in onze dagen behooren." ('Esot. Boeddh.' 8—9.) En nog na het overlijden van H. P. B. verzekert hij: „Na de uitgave van 'Esoterisch Boeddhisme'

heeft de groote adept, die mij de inlichtingen verstrekt had, mij geschreven, om uitdrukkelijk te verklaren, dat het eene correcte uiteenzetting bevatte van zijne leer." ('Theosophist' van Sept. 1893.) „Ja,” zegt in den 'Theosophist' van Dec. 1883, blz. 81, Râma Saurindro Gârgya Deva', „ik verklaar op het nadrukkelijkst, dat de heilige wijzen van het Sneeuwgebergte, de gezegende Himâlayaansche mahâtmas, werkelijk bestaan, en dat Goera Deva Koet Hoemi (Lal Singh) met zijne aanmatigende besprekers van het westen dit eene punt gemeen heeft, dat hij even goed een levend mensch is als zij.” Dr. R. Hodgson in 1885: „Râma Saurindro Gârgya Deva.... is niet aan te merken als een zelfstandig getuige, aangezien zijn eigen bestaan nog twijfelachtiger is dan dat van de mahâtmas, vermits het eenige bewijs ervan in de verklaring bestaat van mevrouw Blavatsky en de heeren Babadzjie en Damodar, dat zij hem kennen.” ('Handelingen van het Genootschap voor Zielig Onderzoek' VIII 247.)

De eerste en grootste getuige in dezen is en blijft Helena Petrovna zelve. „In 1851 te Londen zijnde,” zegt J. H. Fussell in zijne 'geschiedkundige' schets van de Theosophische Beweging, „heeft zij in persoon voor het eerst dengenen ontmoet, dien zij altijd haren Leeraar heeft genoemd, een Indiër, in het bezit van groote geestelijke wijsheid, dien zij, zooals zij verklaard heeft, reeds als kind met haar geestesoog meer dan

eens gezien had.” „Gedurende hare kindsheid,” zoo lezen wij ook in de ‘Herinneringen aan H. P. B. en de Geheime Leer’ door de gravin Constance Wachtmeister en anderen (1893), blz. 56—57, „had ze menigmaal in hare nabijheid eene astrale gestalte gezien, die telkens scheen te komen in ieder oogenblik van gevaar, om haar juist in het hachelijkste tijdstip te redden; H. P. B. had die astrale gestalte leeren beschouwen als een beschermengel, en ze voelde, dat zij onder diens hoede en leiding stond. Toen zij zich in 1851 met haar vader bevond te Londen, deed zij op zekeren dag eene wandeling, en zag toen op straat in gezelschap van eenige Indische prinszen een rijzigen Hindoe; tot hare verbázing. Want zij herkende hem terstond als denzelfden persoon, dien zij gezien had in het astrale. Hare eerste opwelling was, toesnellen en hem aanspreken, maar hij gaf haar een teeken, om zich niet te verroeren, en als betooverd bleef ze staan, terwijl hij doorging. Den volgenden dag ging zij erop uit naar *Hyde-Park*, om alleen te zijn en over haar zonderling wedervaren ongestoord te kunnen nadenken, en toen zij opkeek, zag zij dezelfde gestalte op zich afkomen. En toen heeft haar Meester haar gezegd, dat hij in gezelschap van de Indische prinszen met eene gewichtige opdracht naar Londen was gekomen, en verlangend was geweest, om haar in persoon te ontmoeten, dewijl hij hare medewerking behoefde voor een werk, dat hij ging

ondernemen. En hij zeide haar, hoe het Theosophische Genóótschap moest worden gevormd, en dat hij wenschte, dat zij daarvan de stichtster werd; hij gaf haar eene korte schets van al de wederwaardigheden, die ze zoude hebben te verduren, en zeide haar ook, dat ze *drie jaar* zoude moeten doorbrengen in *Tibet*, om zich op hare gewichtige taak voor te bereiden. Na drie dagen van ernstig beraad met haren vader besloot H. P. B. het haar gedane aanbod te aanvaarden, en kort daarna ging zij *van Londen op reis naar Indië*. — „Na eenen cursus van occulte studie,” vertelt Sinnett, „die zij in eene *Himálayaansche schuilplaats* zeven jaar lang heeft volgehouden en die op eene over vijf-en-dertig tot veertig (!) jaar loopende toewijding aan occulte doeleinden de kroon heeft gezet, is mevrouw Blavatsky in de wereld teruggekeerd, verbijsterd bij het ontmoeten van de gewone menschen, die in onverhelderde alledaagsche onkunde betreffende de wonderen der wetenschap rondliepen, verbijsterd al bij de gedachte aan de ontzaglijke kloof, die haar van hen scheidde, door hetgeen zij had beleefd.” (‘De occulte wereld’ ⁸ 1901, blz. 30.)

In een blad genaamd ‘Light’ heeft H. P. B. den 9 Aug. 1884 beweerd, dat zij *alles tezamen* genomen in Klein- en Groot-Tibet *meer dan zeven jaar* had doorgebracht; ze heeft echter geweigerd, eene reis naar Tibet te bewijzen door opgave van den dag des vertreks, van het schip, waarmee ze gegaan was, en van

eenige namen der ambtenaren, met wie zij gedurende hare reis door Indië was in aanraking gekomen. Volgens blz 62 van Sinnet's in 1886 verschenen 'Voorvallen uit het leven van Mevr. Blavatsky' is zij in 1851 te Parijs geweest; in 1875 had Olcott naar luid van blz. 320 in zijn boek over 'Volk uit de andere Wereld' niets anders geweten dan dat zij den zomer van 1851 had doorgebracht in *Armenië*. „Dat zij,” zegt in 1885 Dr. R. Hodgson, „zeven jaar zoude zijn geweest in Tibet, is moeilijk te gelooven; *in eenen brief, dien zij aan eenen Hindoe geschreven heeft uit Amerika, heeft ze niet meer beweerd dan dat zij wat occulte kennis had opgedaan bij rondzwervende Siberische sjamanen*, hetgeen overgezet zijnde vermoedelijk beteekent, dat zij hunne góócheltoeren had geleerd. ('Handelingen' enz. VIII 314-315.) „Ze heeft,” zegt A. Lillie in 1887, „in Tibet zeven jaar gewoond. En in al die jaren heeft ze niet opgemerkt, dat de Boeddhistische monniken van Tibet geen lang haar dragen, maar het hoofd scheren; ook heeft ze niet ontwaard, dat in luchtstreken als dat van Lha Sa tulbanden even weinig tepaskomen als een parasol op Groenland; en even weinig heeft ze bespeurd, dat de taal van Tibet Tibetáánsch is en niet Chineesch. In 'Isis Ontsluierd' II 59 vertelt zij ons, dat in Tibet Buddha, Dharma en Sangha Fo, Fa en Sengh heeten.” ('Boeddhisme in de Christenheid' blz. 358.)

Niettemin bestaan er van de Mahâtmas, die H. P. B.

in Tibet niet heeft leeren kennen, zelfs portretten. „Behalve hare tabaksdoos,” aldus de Londensche ‘Star’ van 18 Dec. 1888, „bevindt zich in haar heiligdom maar één opmerkelijk voorwerp: *het portret van mahâtma Môrya*, een afstammeling, naar zij” — vgl. S. D. ³ 1 : 405 — „beweert, van de oude dynastie der Mauryas, en dien zij haren Meester noemt; — een schoon en donkerkleurig Indisch gelaat, vol zachtheid en wijsheid.” (‘Herinneringen’ blz. 152.) R. Hodgson: „*De gelaatstrekken van mahâtma Maurya zijn naar ik meen ontstaan bij een artist in Amerika*. Het schijnt, dat men dien heer heeft verzocht, om eens *een typischen Hindoe-kop* te teekenen, wat hij dan gedaan heeft, en mevr. Blavatsky heeft toen verklaard, dat het een portret van mahâtma Môrya (?) was. Eerst nadat dit was gebeurd, is de gestalte, wier gelaatstrekken op die van het verzonnene portret geleken, aan kolonel Olcott te New-York verschenen. Van het zoogenoemde portret zijn photogrammen genomen, en het is naar een daarvan, of mogelijk ook naar het ‘portret’ zelf, dat later het geschilderde portret is vervaardigd door den heer Schmiechen.” (‘Handelingen’ enz. VIII 371.) „Er is,” erkent in 1884 kolonel Olcott voor de commissie van de S. Ps. R. te Londen, „een portret geteekend door een heer, die nooit een Hindoe had gezien, maar over eenig kunstenaarstalent beschikte, en wien verzocht was, een teekening te gaan zitten maken van an ideal Hindoo head.” (‘Eerste Verslag’

blz. 60.) En in zijne 'Oude Dagboekbladen' (3 : 156) noemt hij later de oorspronkelijke teekening „de New-Yorksche schets van monsieur Harisse”, ons vertellende, dat „Hermann Schmiechen, een welbekend en te Londen woonachtig Duitsch portretschilder”, het later heeft geschilderd in olieverf. Schmiechen heeft daarbij ook een 'portret' geschilderd van 'nog een ander meester', en de beide schilderijen hangen nu in de theosophische boekerij te Adyar bij Madras, waar ze worden beschouwd als het palladium van het, sinds 1882 daar gevestigde, 'hoofdkwartier'.

Overigens getuigen van de Tibetaansche mahâtmas hunne brieven. Zoo heeft Sinnett een vermaarden brief van den eersten Nov. 1880, die van Koet Hoemi Lal Singh afkomstig heet, en dien men ook in Lillie's boek van 1895 op blz. 143—153 in extenso lezen kan, als een gewichtig document in 'De Occulte Wereld' als *brief aan eenen vriend* laten staan, hoewel die vriend de heer A. O. Hume is, van wien later Mevr. Annie Besant op blz. 36 van haar geschrift over 'H. P. B. en de Meesters der Wijsheid' moet erkennen, dat hij in 1884 mevr. Blavatsky „niet zeer vriendschappelijk gezind” was. „In een schrijven van 1883, waarvan het oorspronkelijke in mijn bezit is,” zegt later de heer Coleman in het te Chicago verschijnende 'Religio-Philosophical Journal' van 16 Sept. 1893, „heeft de heer Hume aan mevr. Blavatsky toegevoegd, dat hij wel wist, dat al de brieven van

Môrya door haar waren geschreven, en sommige ten minste van de brieven, die geteekend waren K. H.” (Lillie in 1895, blz. 69.) Sinnett, weliswaar, is altoos minder ergdenkend geweest.” „Op zekeren dag,” zegt hij om te beginnen, op blz. 79-81 van ‘De Occulte Wereld’, „vroeg ik mevrouw Blavatsky, of ik, ingeval ik aan de Broeders eenen brief schreef, om mijne opvattingen uiteen te zetten, die voor mij door haar konde worden bezorgd. Ik achtte dit niet zeer waarschijnlijk, dewijl ik wist, hoe ongenaakbaar de Broeders gewoonlijk zijn; maar daar zij zeide, dat zij het in allen gevalle wou probeeren, schreef ik *een brief geadresseerd aan den Onbekenden Broeder*, en gaf haar dien, om te zien, of hij resultaat zou hebben. — Het denkbeeld, dat ik meer bepaald in het hoofd had,.... bestond hierin, dat van al de bewijskrachtige verschijnselen, die men kon verlangen, het beste wel zijn zou de vertooning in onze tegenwoordigheid in Indië van *een exemplaar der Londensche Times van denzelfden dag*; met zulk een bewijsstuk in handen, zoo redeneerde ik, maakte ik mij sterk om te Simla ieder, die twee gedachten verbinden kon, tot het geloof te bekeeren aan de mogelijkheid, om met verborgene middelen natuurlijke uitkomsten te verkrijgen, die het bereik der gewone wetenschap te buiten gingen. — Er verliepen een paar dagen, eer ik van het lot van mijn brief iets vernam, maar toen heeft mevr. Blavatsky mij bericht, dat ik een antwoord kon verwachten. —

Weer een paar dagen later vond ik des avonds op mijn schrijftafel den eersten brief, die mij door mijn nieuwen correspondent is gestuurd. — Juist, schreef Koet Hoemi, omdat de bewijskracht van het Londensche nieuwsblad aan twijfelaars den mond zou snoeren, kon er niet in getreden worden.”

„Een Amerikaansche spiritist, de heer Kiddle, heeft in een schrijven van 13 Augustus 1883 uit New-York aan den redacteur van het Londensche blad ‘Light’ het bewijs trachten te leveren, dat een, naar het heette, door den mahâtma Koet Hoemi geschreven en door Sinnett in (Juni) 1881 in zijne ‘Occulte Wereld’ meegedeelde brief plagiaat was uit eene rede, die hij den 15 Aug. 1880 had gehouden in eene spiritistische ‘camp-meeting’ te Lake-Pleasant; het voorval heeft het pijnlijkste opzien gebaard.” Aldus C. Kiesewetter op blz. 500 in zijne ‘Geschiedenis van het nieuwere Occultisme’. In 1884 had het ‘Genootschap voor Zielig Onderzoek’ op blz. 22 van zijn voorloopig verslag bericht: „Een brief in de hand van Koet Hoemi en naar het heet door dezen in 1880 uit Tibet gericht aan den heer Sinnett, bevat, zooals door den heer Kiddle is aangetoond, een lange passage, die kennelijk plagiaat is uit eene rede, die 15 Aug. 1880 te Lake Pleasant door den heer Kiddle was gehouden, en een paar maanden voor de dagteekening van Koet Hoemi’s brief in de Boston’sche ‘Banner of Light’ was meegedeeld.” Vgl. hier Hodgson

in 'Handelingen' VIII 206, alsmede cap. IX in Lillie's boek van 1895; op blz. 160-162 van dit laatste vindt men een uittreksel van Kiddle's rede over „het tegenwoordige uitzicht voor het spiritualisme” en een uittreksel van Koet Hoemi's brief aan den heer Sinnett in 'De Occulte Wereld'. En „dit is niet het eenige bewijs,” zegt Hodgson in 1885, „niet het eenige bewijs van bedrog, dat de commissie al vóór het openbaar worden van de briefwisseling Blavatsky-Coulomb, of onafhankelijk daarvan, heeft voor zich gehad. De heer C. C. Massey had hun gegevens voorgelegd, die voor hem en hen het bewijs inhielden, dat mevr. Blavatsky in 1879 met een toen in Londen verwijlend medium schikkingen had getroffen, om te maken, dat een Mahâtmabrief(?) hem op eene oogenschijnlijk geheimzinnige wijze bereikte.” ('Handelingen' VIII 207; vgl. 397-400.)

Reeds in December 1884 had de commissie uit het Genootschap voor Zielig Onderzoek op blz. 15 van haar voorloopig verslag verklaard: „Het lichamelijk bestaan van mahâtma Koet Hoemi zelven is eene zaak, die betwist wordt. Volgens theosophische verklaringen is *Koet Hoemi een Brahmaan*, wiens volle naam niet is medegedeeld, omdat 'Koet Hoemi', naar beweerd wordt een oude Brahmaansche familienaam, van de benaming, waarop hij recht heeft, slechts een deel uitmaakt. Hij *heet zijne opleiding ten deele te hebben ontvangen in Europa, en de colleges te hebben bijgewoond van*

professor Fechner, waarna hij, zooals men ons verhaalt, een zoogenaamde adept is geworden en zich metterwoon gevestigd heeft in Tibet." En in 1885 luidt de slotsom van Dr. Hodgson: „Ik moet wel tot de gevolgtrekking komen, dat het sterkste bewijs van het bestaan der mahâtmas uitloopt op niemedal." ('Handelingen' VIII 248.) „Er zijn bepaalde wonderlijkheden in mevr. Blavatsky's Engelsch, die niet zijn voorgewend: in de spelling, in het afbreken der woorden aan het einde van een regel, en in den bouw harer zinnen, en ik zie, dat die ook voorkomen in de geschriften van K. H." (Aldaar, blz. 304.) Mevrouw Blavatsky en Koet Hoemi namelijk schreven onderscheidenlijk: *defense, dispell, leasure, quarreling, thieves, your's — defense, expell, deceived, quarreling, thieves, your's* en diergelijke; wanneer ze woorden afbraken werd het *cha-anged, perfec-tly, po-wers*, en *una-cquainted, direc-tly, po-werless*. Placht H. P. B. te zeggen „*preventing to come*", Koet Hoemi schreef „*preventing to receive*". „*Olcott says you speak very well Englisch*," had mevr. Blavatsky geschreven. En ook K. H. sprak van „*one who understood tolerably well English*." Wanneer H. P. B. bedoelde te zeggen „*so much the worse for him*", dan zei ze, blijkbaar die spreekwijze en „*the more the pity*" door elkander haspelende, „*so more the pity for him*", en hetzelfde gezegde is gekomen ook uit de pen van Goeroe Dewa Koet Hoemi Lal Singh. Bij gelegenheid moet deze eens hebben gewaagd van „*a bacteria*",

waarbij 'hem' de Grieksche *βακτηρία* wel minder zal hebben voor den geest gestaan. Engelschen echter plegen 'bacteria' als een méérvoud te gebruiken. En wat te denken van het volgende? In de 'Contemporary Review' van Sept. 1876 moet op blz. 545 staan: „The man resolves into *carbonic acid, water, and ammonia*, and has no more personal future existence than a consumed candle.” En in een van K. H.'s epistels is verzekerd, „that man has a better prospect for him after death than that of turning into *carbolic acid, water, and ammonia*.” ('Proceedings of the Society for Psychical Research', 8 : 304.)

„Mohini en B. J. Padzja, zegt de heer Coleman, hebben bosjes blauwe en roode potlooden gevonden, waarmee de brieven der mahâtmas geschreven werden, alsmede pakjes Chineesche en bundels Tibetaansche kleeren, om de mahâtmas voor te stellen; een ander inlander, Babadzjie, heeft onthullingen gedaan. Hij heeft bekend, dat Damodar en mevrouw Blavatsky zulk een volmaakten invloed op hem uitoefenden, dat hij genoodzaakt was, om al hetgeen zij hem zeiden te getuigen; hij had de Russische dame mahâtma-brieven zien schrijven, en kreeg te hooren, dat de groote adepten zeer boos zouden zijn, wanneer hij niet zeide, dat hij ze had gezien.” (A. Lillie, 'Mme Bl. en hare Theos.' blz. 183.) „Alles op zijn best tweedehands getuigenis,” zegt in 1904 de heer Mead. Maar de eigenaardigheden van het Engelsch der Mahâtma-brie-

ven zijn die van het Engelsch, dat geschreven is door mevr. Blavatsky; men zie slechts 304—307 van het achtste deel der 'Proceedings'. Wat men ook moge hebben verdonkeremaand en nu doodzwijge, verdraaië of betwiste, dat punt van Hodgson's verslag is blijven spreken voor zichzelf. Ook zijn de a, d, g, o en q als binnenletters alsmede de ll aan het einde der woorden in het schrift H. P. B. en K. H. inderdaad dezelfde; Hodgson heeft wel degelijk recht gehad tot de bewering: „De vergelijking van handschriften.... leidt tot de gevolgtrekking, dat Koet Hoemi Lal Singh en mahâtma Maurya verzonnen personages zijn.” ('Handelingen' 8 : 312.) „In zijne 'Bladen uit een leven', blz. 263, zegt de heer Montague Williams Q. C., dat in een geval, waarin hij was opgetreden, Netherclift en Chabot onder eede zeker iemand verklaard hadden voor den schrijver van hetgeen later was afkomstig gebleken van iemand anders, — dat hun getuigenis op grond van handschrift volslagen waardeloos is.” Aldus Olcott in zijne Dagboekbladen (3 : 188), Netherclift, die na onderzoek der gezamenlijke documenten het Mahâtmaschrift voor dat van H. P. B. had verklaard, afwerende als „iemand (3 : 105), die algemeen bekend stond als de man, die na overeenkomstige deskundige onderzoekingen de Pigotfalsaten verklaard had voor echte brieven van den heer Parnell, hoewel de vervalscher zelf zich later in de gevangenis had van kant gemaakt, nadat hij zijne vervalschingen had

bekend." En men beroept zich dan op de verklaring van een anderen expert, aan wien men, *niet de gezamenlijke, maar een páár door de vrienden uitgekozene, stukken* ter beoordeeling had gezonden: Herr E. Schütze, vereidigter Gerichtshandschriftenverständiger in Berlin, heeft toen het schrift van Koet Hoemi Lal Singh niet het schrift van mevrouw Blavatsky gevonden. En zoo is men dan van den Engelschen expert af. Maar wie de zaak zelf onderzoekt in Hodgson's verslag, ontwaart gegevens genoeg voor de slotsom, in dit geval ook door Hodgson getrokken; wie niet alleen vraagt, wat experts verklaard, maar wat zij áángetoond hebben, kan in het achtste deel der 'Proceedings of the Society for Psychical Research' nog altijd de facsimile's vinden, waaraan hij voor eigene rekening tot het besef moet komen, dat H. P. B. inderdaad Mahâtma-brieven vervaardigd hééft. En zoo heeft dan Olcott (3 : 106. 110. 111) geschreven: „Al waren de overeenkomsten met het handschrift van mevr. Blavatsky veel treffender geweest dan het geval was, dan was dit nog geen bewijs geweest van hare kwade trouw; *iedere nieuweling zelfs in spiritualistisch onderzoek weet al, dat eene psychische boodschap, hetzij die wordt geschreven op een gesloten lei, dan wel op papier, of een op den vloer gelegd (naam)kaartje, of tegen de zoldering, of ergens anders op eenigen afstand van het medium wordt neergeslagen, wat het schrift betreft gemeenlijk op dat van het medium gelijk; dezelfde regel*

is van toepassing op alle bemiddelende personen, door wier tusschenkomst boodschappen in psychisch schrift worden overgebracht. Noch Dr. Hodgson noch een van diens collega's noch hun onfeilbare 'expert' schijnt met dit elementaire feit te zijn bekend geweest, hetwelk hen dan niet heeft weerhouden van een wreed en onrechtvaardig vonnis tegen de vrouw, op wie ze bijna schijnen te zijn aangevallen, om haar in stukken te scheuren, gelijk wolven dat doen met het carcass eener prooi. — Hun dag van zegepraal hebben ze gehad. Maar . . . beneden alle maatschappelijke bewegingen, diep in het binnenste der menschelijke natuur, schuilt nog hartstochtelijke liefde voor eerlijk spel. En die zal nog eens recht doen aan den thans besmeurden naam van Helena Petrovna."*)

Zoo zoude dan mevr. Blavatsky in hare eer zijn te herstellen als *medium*, als *psychica*, wat wel het bestaan der Mahâtmas niet zekerder maakt, maar toch tot op zekere hoogte begrijpelijk maakt, hoe neiging tot bedrog of mystificatie en werkelijke hooggestemde liefde tot de waarheid in haar zijn samengaan. De Stem der Stilte, waarvan (Olcott 3 : 366) bij Tennyson, toen deze stierf, een exemplaar naast het bed op het nachttafeltje heeft gelegen, zal eene 'vertaling' zijn. En mevr. Annie Besant zegt ervan in eene voordracht van 27 April 1895: „Ze heeft het boekje geschreven

*) H. P. B. den 27 April 1891: „Any moderately intelligent person, convinced by this time of the many possibilities of hypnotism and of the phenomena of thought-transference, will easily concede that my claim has nothing impossible.”

te Fontainebleau, en het grootste deel ervan is gemaakt in mijn bijzijn; ik heb in de kamer gezeten, toen zij het schreef. En ik kan getuigen dat zij bij het schrijven ervan geen enkel boek heeft geraadpleegd, maar het uur aan uur in eenen heeft neergeschreven, even alsof zij het neerschreef uit haar geheugen, of het ergens vandaan nam, waar zich geen boek bevond." Men zoude anders zoo zeggen: hoe ontstaan andere 'gedichten' in proza? En stelt eene psychica wel eens méér als 'medium' bij wijze van vertaling *) een heel en bijna maatvast iambisch geschrift met vele blijken van half verwerkte Indisch-Europeesche geleerdheid? En waar blijven nu ten laatste de Mahâtmas? „Ik betwijfel," zegt Olcott (1 : 219) zelf, „of zich ooit, afgezien van Shakspere, zulk een psychisch raadsel heeft voorgedaan." — „Hodgson heeft mij een hevig verdriet berokkend, dat een paar dagen geduurd heeft, door de verklaring, dat Harichand Chintaman van Bombay hem een brief aan hemzelven uit New-York heeft getoond, waarin H. P. B. vertelde, dat ik zoozeer onder hare betoovering stond, dat ze mij kon laten gelooven wat ze wou, alleen doordat ze mij aankeek." (3 : 220.) „Ik heb haar over zichzelf de meest tegenstrijdige dingen hooren vertellen." (1 : 264.) En „hare intiemere vrienden geloofden in haar in weerwil van de menigmaal

*) Het geschrift zelf heet afkomstig van meester Hilarion, die vroeger de neoplatonische Iamblichus is geweest.

koortsige uitbarstingen van haar humeur, waarin ze placht te verklaren, dat zij gereed stond, om het van de daken uit te schreeuwen, *dat er geene mahâtmas waren en geene psychische vermogens, en dat zij ons van het begin tot het einde had beetgehad.*" (2 : 136.) „Ik weet wat ik weet, maar niet, waarom vele mijner collega's niet evenveel weten; zooals de zaak nu staat, hebben velen mij gezegd, dat zij aan de mahâtmas blijven gelooven in het vertrouwen op 'mijn' onveranderlijk en onverdacht persoonlijk getuigenis, waardoor de verzekeringen van H. P. B. worden aangevuld." (1 : 218-219.) „De proeven van mahâtmaschrift. die na 1891 te mijner kennis zijn gekomen, zijn, naar ik vrees, bedrieglijke namaaksels." (1 : 260.)

Van H. P. B. zegt in 1904 G. R. S. Mead: „Ze was vaak zeer dom in hetgeen ze zich liet ontvallen, en wanneer ze boos was, flapte zij er alles uit, wat haar in den mond kwam, onverschillig wie erbij was; het scheen haar niet te kunnen schelen, wat men daarvan dacht. En soms beschuldigde zij zichzelf van allerlei zaken — verkeerdheden en tekortkomingen. Maar nooit heeft zij in eenigerlei omstandigheid, zelfs in hare opgewondenste buien, een enkele lettergreep laten vallen, die op eenigerlei wijze de beschouwingen en beschuldigingen van den heer Hodgson konden staven. — In heel den chaos van haar kosmos stonden door al hare stemmingen heen twee zaken vast: dat *hare leeraren bestonden en zijzelve geen valsch spel had*

gespeeld." ('Theosophia' XIII N°. 7.) „Aan H. P. B.'s goede trouw geloof ik vast, maar bovenal geloof ik met heel mijne ziel aan de groote dingen, waarvoor ze streed, de diepe *verborgenheden*, waarvan ze berichtte." (Aldaar.) „Niettegenstaande al hetgeen de menschen gedurende meer dan het vierde eener eeuw tegen deze ongemeen aangevallene vrouw gezegd hebben, liggen *de grondslagen der theosophie onwrikbaar* vast, en dit om de eenvoudige reden, dat zij *van mevrouw Blavatsky volmaakt onafhankelijk* zijn. De theosophie is het, waarom het gaat, en die zoude eene onwrikbare rots blijven van kracht en steun, eene onuitputtelijke bron van studie, de edelste aller bemoeiingen en het begeerlijkste aller paden, waarop wij den voet kunnen zetten, al was het mogelijk, wat het niet is, afdoende te bewijzen, dat H. P. Blavatsky de uitgeslapenste bedriegster en volmaakste kwakzalfster geweest is, die er ooit heeft bestaan." (Aldaar.) „Ik beschouw de Geheime Leer van H. P. B.," had al vroeger Dr. W. Hübbe-Schleiden betuigd, „als een boek van het grootste belang, want ik twijfel er in het geheel niet aan, dat het de Geheime Leer, de geheiligde wijsheid van alle wijzen en tijden werkelijk inhoudt, dat daarin de eenige ware en bruikbare (of passende) sleutels worden gegeven, die de raadselen van het bestaan zoo der 'groote' als der 'kleine' wereld kunnen oplossen. — *Ten slotte acht ik het een volmaakt nuttelooze vraag, 'wie' H. P. B.'s Geheime Leer geschreven heeft.* Zij is

geschreven met hare pen, maar of zijzelve de adept was, dan wel een ander adept of andere adepten door haar en met haar geschreven hebben, is van niet het minste belang voor het werk zelf en zijne onbetwistbare waarde." ('Herinn. v. d. gravin C. Wachtmeister e. a.' blz. 113-114.)

Intusschen wordt 'the Secret Doctrine' zeer beslist uitgegeven voor eene boodschap van 'Leeraren in het Sneeuwgebergte' (3 : 406), die van hunne aloude wijsheid hebben laten openbaar maken wat zich in onze eeuw (1 : 22) openbaar maken liet: „*occultism*," heeft daartegenover in 1895 A. Lillie (op blz. 208) beweerd, „*is not tradition, but shifting guess-work*," en de beslissing, over dat geschilpunt zoude hier nu ten slotte niets ter zake doen? „*Ingeval er geene mahâtmas bestaan*," heeft mevr. Annie Besant den 15 Dec. 1890 in 'Lucifer' erkend, „*is het Theosophische Genootschap eene malligheid*." En in 1907 verklaart zij: „Er is met betrekking tot de Meesters, tot de door haar bewerkte verschijnselen en hunne mededeelingen één beleid geweest, dat zij niet wilde dulden: de pogingen om het occulte te scheiden van het philosophische, en de vitzucht en vijandschap eener onwetende wereld te ontduiken door het ophemelen van het philosophische op kosten van het occulte. Dit doen, ze heeft het bij herhaling verklaard, was het inroepen van de vernietiging der vereeniging. Bitter was zij zich de onbillijkheid bewust, waarmede zij was behandeld, den trant, waarin vele

theosophen bereid waren, om haar op te offeren aan het gepeupel, terwijl ze van hare leeringen profiteerden, verklarende, dat het Theosophische Genootschap zijn eigen grondslag had en bestaan konde blijven, al werd 'zij' aangemerkt als eene bedriegster. Om hiertegen verzet aan te teekenen, heeft zij uit Zwitserland geschreven naar Adyar, verklarende, dat terwijl zij bereid was, om ter wille van het genootschap eer en leven op te offeren, het voor het genootschap den dood beteekende, indien de bestaansopenbaringen van de Meesters en hunne mededeelingen werden prijsgegeven als bedrieglijk; met instemming haalde zij dezulken aan, die haar zeiden, dat *het Theosophische Genootschap minus Meesters eene ongerijmdheid en zij het eenige middel tot geméenschap met de Meesters was*, of om hunne wijsheid bekend te maken. — Dat het genootschap alleen wanneer het getuige en kanaal bleef voor het onderwijs der Meesters waard was om te blijven leven, is zij altijd blijven verklaren, en zij voor haar deel gaf er alleen om, inzooverre het een middel bleef, om Hun werk in de wereld te volvoeren." ('H. P. Blavatsky en de Meesters der Wijsheid', blz. 56-57.)

Geen Christendom zonder Christus, geen Blavatskyanisme zonder Mahâtmas; „de wereld,” zegt van Californië uit op zijne wijze J. H. Fussell, „kan niet worden gered door filosofie, of door een verstandelijk aannemen der diepste waarheden. — Alleen mevrouw Blavatsky heeft de kennis gehad, die later grondslag en leid-

draad der tegenwoordige theosophische beweging is geworden, en ze had die verworven niet alleen door hare reizen en studiën, maar van haren *Leeraar*, en van de weinige thans levende menschen, die van de diepere levenswaarheden kennis dragen. 'Zij' had de wijsheid, die de ouden hadden gehad, die niet was bewaard in boeken, of in archieven overgeleverd, maar door de eeuwen heen was overgebracht van den een op den ander door het gesprokene woord, en waarvan *de vertegenwoordigers tot op heden staan achter de tegenwoordige theosophische beweging*, zooals die belichaamd wordt door Katharina Tingley met de Universeele Broederschap en het Theosophische Genootschap, *waarvan zij de steunpilaren blijven.*" ('Grepën uit de geschiedenis der theosophische beweging', Gron. 1910, blz. 36-37.)

In een schrijven van 26 April 1895 verhaalt mevr. Annie Besant aan de leden van het Theosophische Genootschap van de bedrieglijke handelingen, die na den dood van H. P. B. de heer *William Quan Judge* (1851-'96) zich had veroorloofd. „Voor dat,” zegt Olcott (4 : 427), „de groote ontmaskering kwam, werd de heer Judge in Avenue Road beschouwd als grooter mysticus dan alle anderen, want ze *hielden zijne valsche geloofsbrieven voor werkelijke bekrachtigingen door de Mahâtmas*. En zoo met anderen, de ópvolgster van den heer Judge bijvoorbeeld, die over de door Judge's goochelspel op een dwaalspoor gebrachte menschen nooit macht had

verkregen, had hij haar niet men den mantel zijner bedrieglijke betoovering omhangen." — „Mevrouw Besant," verzekert Fussell, „heeft gezocht naar, en het oor geleend aan, onbewezene, onbewijsbare en volslagen onware berichten hem betreffende; ten slotte viel zij hem in 1894 openlijk aan, daarbij ook de eer van hare eigene leermeesteres H. P. Blavatsky aantastende." ('De Theosophische Beweging', Baarn 1910 blz. 23-24.) „Hare beschuldiging tegen William Quan Judge was, dat zekere *mededeelingen, die hij gedaan had als afkomstig zijnde van zijnen Leeraar in Indië, die ook Mevr. Blavatsky's Leeraar was geweest*, om hare eigene woorden te gebruiken, gegeven waren in misleidenden vorm." ('Grepn' blz. 57.) Maar bij de jaarlijksche samenkomst der Amerikaansche vereenigingen in 1895 te Boston is elk verband met mevr. Besant en hare partij verbroken en *Judge verkozen tot voorzitter voor zijn leven*; „zoo was dus," roemt Fussell, „W. Q. Judge in zijne eer hersteld." „William Q. Judge placht *instructies te ontvangen* niet alleen van zijne leerares H. P. Blavatsky, maar ook *onmiddellijk uit dezelfde bron*, waaruit 'zij' hare kennis putte: dit hebben wij van Mevr. Blavatsky zelve op schrift. — Hij was het eenige lid van het (in 1888 te Londen opgerichte) 'esoterische' lichaam, van wien Mevr. Blavatsky geene gelofte heeft geeischt, en dit omdat hij, zooals zijzelve heeft vastgesteld, dertien jaar vroeger zijne *gelofte had afgelegd aan haar eigen Leeraar*, in 1875 namelijk, het jaar van

de stichting der Theosophische Vereeniging te New-York." ('De Theos. Bew.' blz. 40 en 49.) — „Zij, die het dichtst bij *Katharina Tingley* staan, verklaren, en zij doen dat op grond hunner eigene ondervinding, dat ook zij *toegang heeft tot dezelfde bron van kennis* als hare doorluchte voorgangers H. P. Blavatsky en William Quan Judge." (Aldaar, blz. 37-38; 'Grepën' van 27 Mrt. 1910 blz. 88.)

„De Mahâtmas,” zegt reeds in 1895 (blz. 218) Arthur Lillie, „hebben geweten en gedachten der theosophie verworgd; misschien is de behandeling van de zaak Judge (in Juli 1894) eene poging geweest, om van de nachtmerrie verlost te raken.” Maar de nachtmerrie is gebleven. En geene kunstgrepen, verduisteringen, verzwijgingen, verdraaiingen en uitvluchten van leerstellig Christelijke pleitbezorgers kunnen klaaglijker zijn dan de wijze, waarop bij gelegenheid een Blavatskyaan zal toonen dat hij schade geleden heeft aan zijn geweten en zijnen waarheidszin, doordat hij voor zijne arme, zwakke en onmannelijke ziel troost en heul gezocht heeft in het genootschap, voorgelicht en onderwezen door 'Tibetaansche' Mahâtmas.

H. P. B. en de Zielsverhuizing.

„De beste en geestelijkste mannen onzer dagen,” zegt H. P. B. in 1888 (G. L. ³ 2 : 365), „kunnen zich noch met de godgeleerdheid noch met de wetenschap tevreden geven.” „De esoterische wijsbegeerte, laat ons dat onthouden, vult slechts de leemten aan, die door de wetenschap zijn overgelaten, en verbetert hare verkeerde vooronderstellingen.” (G. L. 2 : 206.) „Is de theosophie, vraagt men, een nieuwe godsdienst? Volstrekt niet; een godsdienst is ze niet.” (1 : 20.) „Ofschoon ze meer bepaald,” erkent in 1883 Sinnett (E. B. ⁸ blz. 65), „belang stelt in zaken, die gemeenlijk beschouwd worden als tot den godsdienst te behooren.” „De Verborgene Leer ligt niet onder de verplichting, om hare wetenschap en hare religie te bewaren in over en weer gescheidene waterdichte vakken.” (Aldaar, derde hoofdstuk.) Gelijk dan Olcott (O. D. 4 : 308), kunnen wij erbijvoegen, bij de eerste theosophische

'conventie' in Europa, den 9 Juli 1891, als voorzitter en medestichter van het genootschap zijne toespraak is begonnen met de aanspraak: „Broeders en Zusters!”

„Godsdienst en wetenschap,” stelt H. P. B. niet zonder grootheid van besef, „de een met zijne dorre velden van geloofsartikelen, de ander overlopende van zinledige hypothesen, en beiden begroeid met het onkruid der dwaling, ze worden het nooit eens: die twee leven in vijandschap, in altoosdurenden óorlog met elkander. Maar dit belet ze niet, zich te vereenigen tegen de esoterische wijsbegeerte, die sinds tweeduizend jaar tegen de onfeilbaarheid naar beide zijden heeft moeten kampen.” (G. L. 3 : 363.) „De wetenschap en de godgeleerdheid zijn tegen ons. We wraken daarom beiden, en we moeten dat doen tot zelfverdediging.” (G. L. ³ 2 : 522.) Naar haar vaderland had zij in 1879 geschreven: „Het Theosophische Genootschap berust op het beginsel eener algeheele onthouding van bemoeienis met de godsdienstige overtuiging zijner leden; verdraagzaamheid ligt eraan ten grondslag, en zijne oogmerken zijn zuiver filosofisch.” ('Uit Holen en Wildernissen' blz. 24.) Maar, zegt ze later, „het Delphische voorschrift Ken Uzelf schijnt tegenwoordig bestemd voor weinigen.” (G. L. 3 : 412.) „Het oude occulte axioma Ken Uzelf moet welbekend zijn aan ieder, die studeert; weinigen echter hebben van de wijze vermaning van het Delphische orakel de werkelijke beteekenis begrepen.” (3 : 435.) „Aan ieder volk der

oudheid is het Delphische voorschrift Ken Uzelf volmaakt begrijpelijk geweest, en dat is het nog, — behalve voor de Christenen.” (3 : 64.)

„Het is mijne overtuiging,” heeft den 27 December 1891 in eene toespraak te Adyar de heer Olcott (O. D. 4 : 414-415) erkend, „dat indien tot dusverre door de stichters van het genootschap en hunne collegaas minder onverdraagzaamheid betoond was jegens het Christendom, wijzelve minder zouden hebben te lijden en te verduren gehad, en dat wij dan tegenwoordig duizend Christelijke vrienden zouden tellen, waar er thans een is. — Ik betreur onze onverdraagzaamheid, en reken mijzelf tot de hoofdschuldigen. En meer bepaaldelijk moet ik afkeuren en bestrijden, dat onder ons de neiging toeneemt, om de grondslagen te leggen van eene nieuwe afgoderij.” „Een iegelijk,” erkent hij elders (4 : 311), „moet zijn eigen behoud bewerken; geen vooruitgang zonder (eigen) inspanning. En niets is zoo verderfelijik, niets werkt zoo verzwakkend, als het aanmoedigen van den geest der afhankelijkheid van iemand anders, van andermans wijsheid, van andermans voortreffelijkheid.” Hij gewaagt (4 : 416) van H. P. B.'s „prachtige maar niet onfeilbare geschriften”, en voegt erbij: „Wij hebben niet noodig, de geletterde wereld in het harnas te jagen door de bewering, dat zij met de pen der *ingeving* geschreven heeft,” wat dan weliswaar indruist tegen de uitdrukkelijke verzekering van H. P. B. zelve, die nog den 27 April

1891 verklaard had: „*Every word of information found in my writings comes from the teachings of our eastern Masters, and any moderately intelligent person, convinced by this time of the many possibilities of hypnotism and thought-transference, will easily concede that my claim has nothing impossible in it.*” Ze heeft dus beweerd, dat ze gesproken heeft als medium, en dat door haar henen oostersche wijzen gesproken hebben. Maar Olcott erkent: „*De verschillende geschriften der oude volken bevatten iedere gedachte, die nu wordt verkondigd, en ze hebben soms veel grooter schoonheden en verdiensten dan een van hare of onze boeken.*” (4 : 417.) „Ik teeken verzet aan tegen alle pogingen, om eene schóól, of secte, of ook veréering van H. P. B. in het leven te roepen, of hare gezegden op te vatten als uitspraken, die ook maar in het minste boven kritiek verheven zijn.” (Aldaar.) „Onverschillig wat hare andere vrienden mogen hebben gedaan, ik althans heb altijd getracht, om H. P. B. te behandelen als eene natuurlijke, en niet als eene bovennatuurlijke, persoonlijkheid. — Ik heb H. P. B. opgevat als een wezen met verschillende kanten aan haar inborst, sommige *bijna engelachtig*, andere *het omgekeerde*.” (3 : 110.) Het Boeddhisme verklaart hij (4 : 347) ten slotte voor „een diamant, verzonken in eenen poel van bijgeloovigheden”.

Maar een ‘poel’ van bijgeloovigheden is ook het Blavatskyanisme, die rommelkamer vol al of niet

vervalschte oudheden, waarin men dan hier en daar ook stukken van waarde vindt. „*The doctrine of the eye is for the crowd,*” fluistert de Stem der Stilte zelve, blz. 43 van den vijfden druk, en Mevr. Annie Besant erkent in hare voorrede bij de theosophische handboekjes: „*De theosophie is niet alleen voor de geleerden; zij is voor allen.*” Hierin is begrepen of te begrijpen, dat eene ‘geheimzinnige’ wijsheid van Blavatskyaan-schen stempel, die boven het Christendom wil uitzi-jen, maar aan geene verstandigheid van wetenschap of zuiverheid van rede is toegekomen, als ‘wijsheid van velen’ een trek van het ‘Boeddhisme’ vertoonen moet, als Boeddhisme dus, dat geen Boeddhisme is, en er niettemin aan herinnert. „De mensch is de mikrokosmos des heelals,” zegt H. P. B. (G. L. ³ 1 : 200). En spreekt ze bijv. over wenschelijkheid en verkeerdheid, dan weet zij op te merken: „De polariteit van goed en kwaad is eene noodzakelijke voorwaarde van bestaan.” (2 : 536.) „De verborgene wijsbegeerte laat geen goed of kwaad gelden als iets, dat in de natuur of op zichzelf en onafhankelijk bestaat.” (2 : 171.) „Kwaad is slechts kwaad voor sommigen, goed voor anderen; er is geen kwaad op zichzelf. Ingeval het kwaad verdween, zoude ook het goede van de aarde verdwijnen.” (1 : 445.) „Goed en kwaad zijn betrekkelijk.” (3 : 529.) „De machten der natuur vernielen alleen om te herscheppen, of weer voort te brengen.” (2 : 578.) „Goed en kwaad zijn tweelingen, het kroost van de Ruimte en den Tijd

onder de heerschappij van Mâyâ." (2 : 100.) Zoo spreekt zij het woord der wijsheid, „waarvan het," zegt de Kâthakôpanishat (2 : 7), „niet velen gegeven is, iets te vernemen, en velen, die ervan hooren, verstaan het niet." *) En H. P. B., die 'Hermetische' wijsheid geopenbaard had te New-York, zal zich van Indië uit, gehoor en aanhang verschaffen bij velen, doordat zij aan de oude wijsheid van 'Hermetische' broeders de noodige malligheid over 'Tibetaansche' meesters te pas brengt in den trant van den Lalita-Vistâra, in zooverre genoemde Liefelijke Uitvoerigheid op de wijze der inbeelding, verbeelding en uitbeelding een aankomenden en opkomenden Wijze schildert, bij wien tusschen het ware Brahmanisme en Boeddhisme geen strijd bestaat. †) De Lalita-Vistâra laat het Brahmanisme met het Boeddhisme instemmen, om het laatste boven het eerste te verheffen, en eigenlijk wil het boek geschreven zijn tot openbaring van de verborgenheden der Boeddhas en de Yogageheimen, ten einde te doen zien, hoe een sterveling het goddelijke gezicht of inzicht en doorzicht met de daaraan verbondene tóóverkrachten verwerven kan. Ziethier eenige plaatsen uit de 'Histoire du Bouddha, Çakya Mouni', traduite du Tibétain par Ph. Éd. Foucaux (Paris 1868), die allicht op het ontstaan van het sinds 1880 uit Tibet afkomstige

*) „Non enim multi scire possunt hæc, sed unus a mille et duo a myriadibus." De gnosis bij Iren. 1 : 24,6. Vgl. 1 Kor. 2 : 2 met 2 : 7.

†) Omtrent 400 n. Chr. hebben beiden in Indië nog in even groot aanzien gestaan; verdwenen is daar het laatste eerst tusschen 800 en 1000.

en 'Brahmaansch Boeddhistische' Blavatskyanisme eenig licht werpen: het zoude der moeite waard zijn, te weten, of H. P. B., die sinds hare jeugd even gemeenzaam geweest is met het Fransch, als zij tot op gevorderden leeftijd zwak geweest is in het Engelsch, het hier aangehaalde werk in Foucaux's vertaling feitelijk omtrent 1880 gelezen heeft.

„Cette partie de la Loi qui a nom Lalitavistâra, ce Soutre très-développé, découvre la racine des vertus des Bodhisatvas et la loi incommensurable d'un Boudha.” (Chap. 1, appelé 'Sujet du Discours'.) „Amis, celui, quel qu'il soit, qui s'incline les mains jointes devant ce Lalitavistâra, développement de la Loi, obtiendra les huit choses excellentes. Quelles huit (choses)? Par exemple, il obtiendra *un corps excellent, une force excellente, . . . un esprit pur par excellence, une méditation profonde, accomplie et excellente, l'éclat par excellence de la Sagesse.*” — „Il exercera l'empire sur les dieux Tchatourmahârâdjakâyikas.” — „Les troupes du démon seront complètement détruites.” — „Les huit craintes ne naîtront plus.” — „Amis, telles sont les mœurs pures du Tathâgâta, sa méditation profonde, sa sagesse, sa libération parfaite, *la vue incommensurable, illimitée*, de sa science entièrement émancipée, qu'aussi des êtres, quels qu'ils soient, qui parviendraient à retenir cette Loi développée, . . . à s'y identifier entièrement, à l'enseigner clairement en détail au milieu d'une assemblée, auraient *des*

qualités illimitées." (Chap. 27, appelé 'Conclusion'.)*

„Le Bôdhisatva étant né, pendant sept jours, dans le jardin de Loumbini, il fut honoré par la musique des hommes et des dieux. — Çakra et Brahmâ, au milieu d'une réunion de Brahmanes, ayant pris la figure de jeunes Brahmanes et s'étant assis à la première place, prononcèrent ces gâthâs (= stances) de bon augure. Les maux sont apaisés, tout l'univers est dans le bien-être, le bonheur est fixé dans l'univers; un artisan de bonheur est né enfin. Par des splendeurs dégagées de ténèbres, les splendeurs des dieux, du soleil et de la lune ne brillent plus et sont surpassées; celui qui a l'éclat des bonnes œuvres est venu certainement. Les aveugles mêmes voient, les sourds entendent les sons, et les insensés eux-mêmes retrouvent la mémoire; il sera honoré de sanctuaires dans le monde. Les misères n'accablent plus, les êtres ont des sentiments de bienveillance: il deviendra, sans nul doute, digne des sacrifices de dix millions de Brahma(ne)s. Les câlas ont leurs fleurs épanouies, et la terre elle-même s'est applanie; il sera honoré de tous les mondes, et tous les êtres le connaîtront certainement. Le monde est sans trouble, le grand Lotus est apparu; certainement celui-ci, rempli d'une grande gloire, sera le guide du monde." (Chap. 7, dit de la naissance.) En aan het

*) Van bovennatuurlijke krachten des meesters, of der meesters, gewaagt ook reeds een inschrift van Bhabra, waarin de Constantijn van het Boeddhistische Indië, koning Açoka (259-222 v. Chr.), aan het woord is.

slot van het werk, blz. 401 bij Foucaux, verklaart de door de Brahmanen als Meester erkende Wijze zelf: „L'observance de ma Loi s'étendant, les hommes intérieurs (Poudgalas) qui ont le véhicule du Bodhisattva, ayant entendu ce développement, arriveront au plus ferme héroïsme de *l'intelligence sans supérieure, parfaite et accomplie.*”

„Max Müller zegt,” aldus in 1883 A. P. Sinnett (E. B. ch. 9), „dat het belangrijkste bestanddeel in de Boeddhistische hervorming altijd bestaan heeft in maatschappelijke en zedelijke voorschriften, niet in metaphysische theorieën. — Een feit is het, dat Ceylon doortrokken is van exoterisch en Tibet van esoterisch Boeddhisme, dat Ceylon zich alleen of hoofdzakelijk bezighoudt met de zedeleer, en Tibet, of liever de *adepten* van Tibet, met de wetenschap van het Boeddhisme.” Had hij H. P. B. hooren vertellen uit de Liefelijke Uitvoerigheid omtrent den bovenmenschen Wijze, zooals zij die bij Foucaux had leeren kennen in een boek, door dezen gehaald uit Tibet, het land, waarover H. P. B. ook later zooveel verbazingwekkends zoude weten te vertellen? „In al de groote en rijke lamakloosters,” beweert ze later (G. L.³ 1:8), „bevinden zich *onderaardsche gewelven en hollen vol boekerijen*; staan zij in het gebergte, dan zijn die hollen uitgehouwen in de rotsen. Voorbij den westelijken Tseedam in de eenzame passen van het gebergte Kwen Lun zijn er van die heimelijke bergplaaatsen verscheidene. Ergens,

waar geen Europeaan den voet ooit heeft gezet, staat daar, verloren in een diepen bergpas, zeker gehucht, een klein groepje huizen; het is eer een gehucht dan een klooster, met een armoedigen tempel binnen in, en één ouden lama, een eremiet, die er de wacht over houdt. Er zijn pelgrims, die beweren, dat de onderaardsche gangen en zalen beneden dien tempel eene verzameling bevatten van boeken, wier aantal volgens de geruchten zoo groot is, dat ze geen plaats zouden vinden in het Britsche Museum."

In zulk eenen verbeeldingsgang kan de groote mystificatrix haren Raadzijpoet van 1879, Goelab Lal Singh, als Koet Hoemi Lal Singh of Brahmaanschen mahâtma kort daarna, in 1880, hebben overgedacht naar Tibet, om hem daar Brahmaan en Boeddhist te laten zijn in eenen; in allen gevalle is de eerste uiteenzetting van het Blavatskyanisme, zooals het zich na de aankomst van H. P. B. te Bombay in Indië gevormd heeft, die van Sinnett's in 1883 verschenen 'Esoterisch Boeddhisme' geweest. In de voorrede van dat boek wordt verklaard: „Twee jaar geleden was *noch aan mijzelven noch aan een enig ander levend Europeaan* het A B C bekend van de wetenschap, die hier voor het eerst in wetenschappelijken vorm is gebracht, of in allen gevalle voor eene poging in die richting ontvankelijk blijkt. — De leer of het stelsel, dat nu in zijne algemeene omtrekken wordt openbaar gemaakt, is tot nog toe zoo angstvallig geheimgehouden, dat

letterlievende onderzoekingen zonder meer, al had men heel Indië doorsnuffeld, onvermogen zouden zijn gebleken, om ook slechts het geringste van de hier verstrekte inlichtingen aan den dag te brengen; het wordt aan de wereld ten laatste medegedeeld uit ongedwongene welwillendheid van hen, in wier hoede het totnogtoe was geweest."

De Fransche occultist Papus heeft hier gewaagd van „une doctrine difficile à préciser, *mélange de gnosticisme, de bouddhisme, de spiritisme, de Kabbale*, dont certaines parties sont dues (?) à Origène, d'autres à une encyclopédie thibétaine, dont on commence à traduire des fragments en Europe; cette doctrine," zegt hij dan, „est présentée sous le nom de théosophie." ('*Traité méthodique de science occulte*' Paris 1891, p. 750.) 'Theosophie' is een woord, dat wij vinden bij Porphyrius, onder anderen. *) „*Aziatische psychologie*" noemt echter 'Koet Hoemi' 'zijne' leer in 'De Occulte Wereld' ⁸ blz. 107; in 1889 zegt H. P. B. dan in haren 'Sleutel' (³ blz. 79): „Zoolang men de afzonderlijke verrichtingen van al de menschelijke 'beginselen', alsmede hun toestand na den dood, niet grondig bestudeerd heeft, zal men kwalijk begrip hebben van *onze oostersche philosophie*." Anno 1888 had zij (G. L. ³ 1:2) beweerd: „Vele jaren eer het (in 1880) hare taak werd, een

*) Van de Indische 'theosopen' spreekt Porphyrius ('over onthouding' 4:17) eveneens. En van „the Brahmanic theosophy" spreekt o. a. John M. Robertson in 'Christianity and Mythology' ² (1910) p. 264.

klein gedeelte der Geheime Leer mede te deelen aan twee Europeesche heeren, van wie de een de schrijver van 'Esoterisch Boeddhisme' was, heeft schrijfster dezes *alles, en nog veel meer*, geweten, wat in 'Esoterisch Boeddhisme' wordt bekend gemaakt;.... een aanmerkelijk gedeelte van de door den heer Sinnett blootgelegde filosofie was in Amerika onderwezen, reeds eer 'Isis Ontsluierd' was uitgegeven, en dit aan twee Europeanen, benevens mijnen collega kolonel H. S. Olcott."

Het getuigenis van dezen laatste klinkt anders. „Toen wij,” zegt hij (O. D. 1 : 280), „ bezig waren met het schrijven van 'Isis', verkeerden zij en ik in het geloof, en wij onderwezen dat mondeling en schriftelijk, dat *de mensch eene drieëenheid is van natuurlijk lichaam, het astrale lichaam, (de ziel, de Grieksche psyché) en den goddelijken geest.*” Hierbij laat zich bedenken, dat men in de oudheid niet alleen de sterren als æthermassaas heeft beschouwd, maar uit dien æther ook de ziel afkomstig heeft geacht: Philo van Alexandrië 'over droomen' 1 : 4 en 'wie het godd. beërft' 57. Men zie ook § 28 van Plutarchus 'over het gezicht in de maneschijf', waar eveneens van lichaam, ziel en geest wordt gesproken, en de Britsche Saturnusdienaren blijken geloofd te hebben, dat het menschelijke lijf uit de aarde, de ziel uit de maan en de geest uit de zon afkomstig was. Plotinus op zijne beurt heeft buiten het onqualificeerbare Eene het Verstand, de Ziel en

de (lichamelijke) Natuur gesteld, en hij heeft te verstaan gegeven, dat (2:4, 4) de ziel zich tot het Verstand verhield als stof, waarbij hij zich de stof als lijdelijke ontvankelijkheid voor het hogere dacht; van eene intelligibele materie hebben dan ook Avicbron, Alexander van Hales en Joh. Duns Scotus gesproken. Aristoteles had in zijn werk 'over der dieren ontstaan' (2:3) beweerd, dat de zelve niet lichamelijke ziel allereerst gehuld was in eene stof, die hij als het met de sterrestof verwante '*pneuma*' qualificeert. En Plotinus had ook (3:5, 6) gesproken van eene wezenlijkheid aan de 'dæmonen', die men als vurig of luchtig, doch in allen gevalle als in zekeren zin lichamenlijk aanmerkte; volgens § 32 in de 'Sententies' van Porphyrius neemt de ziel bij het verlaten van het grof stoffelijke lichaam het '*pneuma*' mede, dat zij had vergaderd uit de sphæren, en in de 'Hermetische' theosophie heet het *pneuma* van de ziel het omhulsel, het *énduma*. Iamblichus (bij Stob. Ecl. 1:43) heeft in dien zin eveneens van 'ætherische, hemelsche en geestelijke voertuigen of omhulsels' gewaagd. Het 'astrale' lichaam van H. P. B.'s Isisperiode is 'het glansrijke voertuig' van 'Iambl.' de Myst. Æg. 3:14. In een schrijven van 1 Juni 1879 aan de 'Revue Spirite' van Parijs verklaart H. P. B.: „Voor de theosofen van New-York is *de mensch eene drieëenheid*, en geene tweeheid, 'want' door toevoeging van het natuurlijke lichaam is de mensch tetraktys, of *quaternarion*." (A. Lillie, 'Mme Bl.

en hare theos.' blz. 50.) Misschien bedoelt ze met deze verschuiving harer opvatting, dat aan den menschelijken *geest* als bijkomstigheden *ziel*, *schim* en *lichaam* zijn te onderscheiden; intusschen zegt nog de denkbeeldige raadzaogogie uit Raadzjistan, de nog niet als 'Koet Hoemi Lal Singh' naar Tibet gedachte 'Goelab Lal Singh' van de artikelen, die in 1879 en 1880 voor de Russki Vyestnik geschreven zijn: „*Wij gelooven aan de onsterfelijkheid van den geest, niet van eene ziel, en volgen de verdeeling in drieën tot lichaam, ziel en geest.*” ('Uit hollen en bosschen van Hindostan', Eng. vert. van 1892, blz. 289.) De Hermetische theosophie weliswaar had beweerd, dat het bewustzijn in de rede woonde, de rede zich in de ziel bevond, de ziel weer in het pneuma en het pneuma dan in het lichaam was te denken; zoo gewaagde het Hermetisme van vijf menscheijkheidsfactoren. Maar in 1883 komt Sinnett met de afgepaste verklaring: „Als bestanddeelen van des menschen gestel worden in esoterische wetenschap *zeven verschillende beginselen* erkend.” (E. B. cap. 2.) Bedoeld zijn *stof, vorm, leven, ziel, verstand, rede* en *geest* in betrekkelijke onderlinge verzelfstandiging, zoo, dat telkens het hoogere aan het lagere zijne scheede, huls of schil heet te hebben, zijne qelippâ, zooals de Kabbalist zoude zeggen, gelijk ook Porphyrius in (§ 14 van) een opstel over 'de nymphengrot' van Homerus (Odyss. 5:102-112) het lichaam een omhulsel der ziel, en in (§ 26 van) een geschrift 'aan Marcella' de ziel

een lichaam des verstands had genoemd; het hogere wordt dan gedacht met het vermogen, om zich uit het lagere los te maken en voort te duren op zichzelf. En aan de op die wijze mythisch voorgestelde menschelijkheidskategorieën worden thans (vgl. 'The S. D.'³ 2:627 en elders) namen gegeven, die H. P. B. had leeren kennen in Indië. „*Buddhi* is u bekend als *het zesde beginsel* in den mensch,” zegt 'Koet Hoemi' ('Proceedings of the Society for Psychical Research' 8:303) in een schrijven aan A. O. Hume; „*het voertuig of omhulsel van den hoogsten geest of âtmâ*,” fluistert 'de Stem der Stilte' (³ 23). „*De âtmâ, het zevende beginsel, de (alles) vervullende eenheid der dingen*,” wordt ook vermeld in 1884 op blz. 30 van het eerste verslag der commissie van onderzoek uit de Society for Psychical Research. Merken wij hier op, dat de benaming 'lingam' of *lingaçarîtram*, bij H. P. B. de quasi-stoffelijke verzelfstandiging van den menschelijken lichaamsvorm, niet in gebruik is bij Vedântins, maar een term is van de (atheïstische, dualistische, individualistische) Sâmkhyaleer, en daar als het 'kenmerkende' datgene geweest was, wat den aard en de hoedanigheid van het individu bepaalde, waarom het juist het van (grover) lichaam wisselende of 'migréerende' was, terwijl het bij H. P. B. staat voor een „astral body, the ethereal counterpart or double”, dat met het vleeschelijke lichaam vergaat. Vedântisch is al even weinig de naam '*jîva*' of '*prâna*' zooals die voor

het verenkelde laagste leven door H. P. B. gebruikt wordt, en zonderling is bij haar ook de naam van de als afzonderlijke zelfstandigheid voorgestelde ziel, die zij 'kâmarûpam' noemt. „Kâmarûpam,” zegt Sinnett (E. B. ⁸ 30), „is de dierlijke ziel, het hoogst ontwikkelde beginsel van de redelooze schepping.” Maar in die beteekenis is het woord geen Sanskrit, want het beteekent 'iedereen vorm dien men wil', terwijl het bijvoegelijk naamwoord 'kâmarûpa' zooveel wil zeggen als 'proteïsch'.

„Un passage de Jacob Bœhme,” zegt Papus ('*Traité Méthodique*' p. 225), „cité par lady Caithness, duchesse de Pomar, montre que des théosophes n'ayant jamais eu aucun rapport avec l'orient ont connu et développé la théorie des sept principes dans la nature et dans l'homme.” En inderdaad zegt Jakob Bœhme (Schiebler 2 : 103): „*De zevende 'geest' Gods,*” — men denke hier niet aan den 'wâren' Geest, maar eer aan oude 'levensgeesten', — „*de zevende geest Gods in de goddelijke kracht is het lichaam, dat uit de andere zes geesten geboren wordt.*” Ook „*Paracelsus verdeelt, evenals Agrippa en de oude occultisten van alle schakeeringen, den mensch in zeven gronddeelen, namelijk: het elementaire lichaam: den archæus, spiritus vitæ, de mumia enz. (de levenskracht); den siderischen mensch, evestrum, het astrale lichaam; den dierlijken geest; de verstandige ziel; de geestelijke ziel; den mensch van den nieuwen Olympus.*” (Karl Kiesewetter: 'Geschie-

denis van het nieuwere Occultisme' Lpz. 1891, blz. 59.) „De bewonderaars der Neoplatonisten,” zegt H. P. B. in 1888 (G. L. ³ 2 : 637), „die kwàlijk begrijpen wat ze verdedigen, voegen ons toe: zie, uwe voorloopers hebben slechts geloofd in den drievoudigen mensch, bestaande uit geest, ziel en lichaam.” En in haren 'Sleutel' (³ 66) wil zij ons dan wijsmaken, dat reeds Plato de zeven beginselen heeft onderwezen. Maar hare zeven beginselen zijn die van de renaissance-theosophen, en men heeft ze niet onaangevochten gelaten ook onder de Hindoes; de 'Brahmaansch Boeddhistische' afkomst is mystificatie. „De heer Cooper Oakley,” zegt Olcott (3 : 436), „die zijzelve had aangesteld tot redacteur, heeft eens min of meer de zijde gekozen van T. Saba Rao, wakil aan het hoog gerechtshof te Madras, in een geschil, dat tusschen dezen en H. P. B. gerezen was over de vraag, of de 'beginselen', die een menschelijk wezen uitmaken, *zeven* dan wel *vijf* in getale zijn; op een artikel van haar over dat onderwerp had in onze kolommen Saba Rao geantwoord. En hare brieven aan mij waren nu allerbitterste aanklachten tegen Cooper Oakley, dien zij zonder redelijken grond beschuldigde van verraad; ze zeide dat zij besloten was, om een tijdschrift te hebben, waarin ze mocht zeggen wat ze verkoos, en te zijner tijd verscheen (in 1887) als haar persoonlijk orgaan (het maandschrift) Lucifer, terwijl ik zien mocht, hoe ik het voortaan zonder haar konde stel-

len.” „In H. P. B.'s latere classificaties,” aldus dan echter mevr. Annie Besant op blz. 105-106 van ‘De Oude Wijsheid’, is noch aan *prâna* ¹⁾ noch aan het (sthûlaçarîram of) grove natuurlijke lichaam de rang van beginselen gelaten, omdat *prâna* het algemeene leven ²⁾ en het grof natuurlijke lichaam niet meer dan tegenstuk van het ætherische is, dat gemaakt wordt van bestendig wisselende bouwstoffen, die in de ætherische matrix worden samengevoegd.”

„Ze schijnt,” merkt Olcott (1 : 278) op, „eene duidelijk onderkenbare geestesontwikkeling te hebben doorleefd. Neem bijv. hare leeringen over de *reïncarnatie*, den sterken grondsteen der oude occulte filosofie, waarvoor zij uitkomt in de Geheime Leer en hare andere latere geschriften: toen we bezig waren aan ‘Isis’, werd die ons even weinig onderwezen door de Mahâtmas, als ze door haar werd voorgestaan in de pennetwisten of particuliere gesprekken van die dagen. Zij was toen van het gevoelen, en zij verdedigde het, dat de menschelijke zielen *na den dood in een verloop van reinigende ontwikkeling* overgingen naar *andere en meer vergeestelijkte planeten*; ik heb aantekeningen van een gesprek tusschen eenen mahâtma” — niet van eenen *broeder van Luxor?* — „en mijzelven, waarin diezelfde” — *Europeesch achttiende-eeuwsche!* — „leer wordt staande gehouden. En dat verbijstert mij het

¹⁾ ? Vgl. S. D. 3:560.

²⁾ In Kâth. 6:2 staat *prâna* voor *âtman*.

meest. Want terwijl het zich wel denken laat, dat ten gevolge van gebrekkige geoefendheid in brein en wil of door iets anders zij zelve als leerling en psychische middelares met den stevigen philosophischen grondslag, de reïncarnatieleer, niet bekend was, kan ik toch moeilijk inzien, hoe dezelfde onkunde konde heerschen ook in den adept en leermeester."

„We zullen nu," had H. P. B. in 'Isis' (1 : 351) gezegd, „enkele gedeelten overleggen uit de geheimzinnige leer omtrent *de van de transmigratie te onderscheiden reïncarnatie, die wij hebben uit gezaghebbenden bron.* Reïncarnatie, dat is het verschijnen van hetzelfde individu, of liever van zijne astrale mónade, tweemaal op dezelfde planeet, *is in de natuur geen regel: zij is eene uitzondering,* evenals het verbazingwekkende verschijnsel van een kindje met twee hoofden." In den bij Olcott (1 : 283) aangehaalden (Amerikaanschen) 'Spiritualist' van 8 Febr. 1878 zegt zij: „Des menschen cyclus is niet voltooid, tot hij individueel onsterfelijk wordt; geen stadium van beproeving en ondervinding laat zich overslaan. Men moet een mensch wezen, eer men een géést kan worden. Een dood kind is in de natuur eene verkeerde uitkomst; het moet nógmaals leven, en dezelfde psyché komt het psychische gebied door eene tweede geboorte op nieuw binnen. Zooals in 'Isis Ontsluierd' is opgemerkt, zijn zulke gevallen en die van de geborene idioten de eenige gevallen van menschelijke reïncarnatie."

„Ligt,” vraagt zij later in 1889, „de schrijfster van ‘Isis Ontsluierd’ niet onder de beschuldiging, dat zij gepredikt heeft tegen de reïncarnatie? Bij dezulken, die niet begrepen wat er gezegd werd, ja. — Wat daar van de reïncarnatie gezegd wordt, was gericht tegen de Fransche spiritisten Maar hoe kan de schrijfster van ‘Isis Ontsluierd’ opkomen tegen de *karmische* reïncarnatie, zooals die bij lange tusschenpoozen van duizend tot vijftienhonderd jaar geschiedt, terwijl zij een fundamenteel geloofspunt is zoowel van Boeddhisten als van Hindoes?” (‘Sleutel’ blz. 179.) Eene vraag der oneerlijkheid: de vraag is juist, wat zij van de Aziatische leeringen vóór 1879 geweten heeft. Het redeneeren tegen de karmalooze reïncarnatieleer van de spiritisten uit de school van Allan Kardec is geen redeneeren ten gunste van de karmische reïncarnatieleer der Aziaten, en dat H. P. B. in Amerika tegen de laatste niet is opgekomen, bewijst nog lang niet, dat ze die reeds was toegedaan, of ze ook slechts kende. „*Aan den heer W. R. Old,*” verraaft Olcott (1 : 280), „die het mij heeft oververteld, *heeft zij gezegd, dat haar de leer van de reïncarnatie niet was onderwezen vóór 1879, — toen wij in Indië waren.*” „Zoo . . . is de grondleggende en onontbeerlijke gedachte van de reïncarnatie op de zee der nieuwere westelijke gedachten te water gelaten van uit het met haar strookende land harer eerste geboorte.” (1 : 288.)

Uit een artikel van den heer H. J. van Ginkel in

het eerste nummer van 'Eenheid' (11 Juni 1910) blijkt, dat iemand, die den draak steekt met de Tibetaansche Mahâtmas, den braven Olcott H. P. B.'s dupe en H. P. B. zelve eene bedriegster noemt, onze zoogenoemde theosophen „diep grieft in hunne heiligste overtuigingen”. Maar daarmee wordt slechts ver-
raden, dat vereenigingen van Blavatskyanen, evenals anderen, die men niet mag „aantasten in wat hun het dierbaarst is”, gemeenten van 'gelóóvigen' zijn; *H. P. B. was eene buitengewone vrouw, maar gelogen en bedrogen hééft ze*, en met hare 'verschijnselen', en met haar gepraat over de 'Mahâtmas', en met hare bewering, dat ze reeds in Amerika alles had geweten, wat sinds 1883 in 'Esoterisch Boeddhisme' te lezen staat. „Ik ben genoodzaakt geweest,” aldus Olcott zelf, „de ontwikkeling van de reïncarnatieleer binnen onze lijnen eens aan te duiden, en mij daartoe eene kleine uitweiding te veroorloven, dewijl het voor het toekomstige welzijn van het genootschap noodzakelijk was, de *kennelijke ongegrondheid* aan te toonen *van de zienswijze, dat het tegenwoordige groote stel onzer leeringen van het begin af in H. P. B.'s bezit is geweest*. Dát laten gelden zoude de noodzakelijkheid medebrengen, om toe te geven, dat zij zich willens en wetens geleend had tot bedrog, en tot het leeren van onwaarheid in 'Isis'.” ('Theosophist' van Aug. 1893.) „De eerste openlijke verklaring van H. P. B., dat de reïncarnatie een bestanddeel van theosophisch geloof was, komt

voor in het hoofdartikel van de eerste aflevering, die er verschenen is van den 'Theosophist'. („Wat is Theosophie?" Oct. 1879.) Het was enkel eene zinspeling op de zaak, niets meer. *De theosophie*, zegt zij, *gelooft ook in anastasis, of voortdurend bestaan*" — Olcott weet op te merken, dat de 'anastasis' (= opstanding) hier verkeerd is tepasgebracht — „en in transmigratie, evolutie of eene veranderingenreeks in de ziel, die zich laat verdedigen en verklaren op streng wijsgeerigen grondslag, en dit alleen doordat men onderscheid maakt tusschen *paramâtmâ*, transcendentale of hoogste ziel, en *jîwâtmâ*, de dierlijke of bewuste ziel van de Vedântins." Olcott weet weer op te merken, dat de *jîwâtmâ* niet de dierlijke ziel is, zooals, zegt hij, alle jongere theosophen wel weten. En van het beweerde zelf, dat een buitengewoon vrouwelijk hutspotje heeten mag, zegt hij: „Het is uitermate onbepaald, en doet weinig tot oplossing der moeilijkheid; in eene voetnoot bij die plaats evenwel belooft zij eene reeks van artikelen over der wereld groote theosophen, waarin ze, zegt ze, van plan is, aan te toonen, dat van Pythagoras, die zijne wijsheid uit Indië had, tot op onze beste nieuwere filosofen en theosophen, David Hume en Shelley den Engelschen dichter en de spiritisten van Frankrijk inclus, velen in metempsychosis of reïncarnatie der ziel hebben geloofd en nog gelooven. Maar ze zegt niet onomwonden wat haar eigen geloof is. De beloofde artikelenreeks is, jammer genoeg,

nooit verschenen, ofschoon die de kiem kan geweest zijn van haar plan, om aan een verslag over de groote adepten een van de nieuwe deelen te wijden der Geheime Leer." ('Oude Dagboekbladen' 1 : 285-286.)

'Uit hollen en wildernissen van Hindostan' (blz. 195 der Engelsche lezing) heeft H. P. B. in 1879 naar haar vaderland geschreven, dat zij eene *Vedantiste* begon te worden. Wat haar dan niet heeft verhinderd, tezamen met Olcott (O. D. 3 : 430) in het bijzijn eener groote menigte van opgewondene Boeddhisten in 1880 'pansil' te aanvaarden op Ceylon; 'pantsja sila' namelijk heeten, naar het schijnt, de vijf geboden of liever verboden (niet dooden, stelen, liegen, 'drinken', hoereeren), waaraan men zich als aan een minimum te houden heeft, wanneer men wil gelden als Boeddhistische leek. Olcott (3 : 205) vertelt ons, dat 'hij' zich tegenover duizenden van Barmanen „een Boeddhist uit overtuiging” heeft genoemd; „een filosofisch Boeddhist uit overtuiging” noemt hij zich in zijne voorrede bij de 'Adyar library edition' van zijn Boeddhistischen catechismus. In eene theosophische vergadering van 1888 te Madras heeft de Japaneesche Boeddhist Noguchi gezegd: „Alle Japaneesche Boeddhisten verbeiden thans zijn bezoek, en ze hebben hem den naam gegeven van Bodhisattwa der negentiende eeuw.” (Olcott (4 : 82.) Toen Olcott hierna in 1889 de Boeddhisten in Japan toesprak, heeft hij zich (4 : 112) hun *gelóófsgeenoot* genoemd; hij gewaagde

daarbij van „onzen grooten vijand het Christendom”, beweerde, dat ‘hunne’ religie beter dan gezegd Christendom was, en zeide, dat het te wenschen ware, dat de volken der Christenheid het Boeddhisme aannamen. (4 : 113.) Onder de voortreffelijkheden, van het laatste heeft hij deszelfs *wetenschappelijk karakter* en *logische beginselvastheid* genoemd, hoewel hijzelf (4 : 216-218) ons weet te vertellen, dat Sumangala Thero, de ‘hoogepriester’ van Adam’s Peak, elk bewustzijn in Nirwāna loochende, en ’s menschen vernietiging in dat Nirwāna evenzeer, dat er voor dien gezaghebbenden Boeddhist achter de vijf ‘skandhas’ of menschelijkheidsvertakkingen (lichamelijkheid, gewaarwording, onderscheiding, begeerte en bezinning) geene ziel school, en Nirwāna bij hem niettemin een toestand van volmaakte gelukzaligheid heette.

Volgens de Chândogyopanishad (8 : 14) is het de Akâṣa, de ætherische Ruimte, die namen en gestalten uiteenspreidt. En wanneer in 1884 F. W. H. Myers, lid van het Genootschap voor Zielig Onderzoek, over H. P. B.’s leeringen bericht, laat hij ze (Eerste Verslag blz. 30) zeggen: „Alle ons bekende zelfstandigheden zijn bepaaldheden van den Akâs.” In 1889 verklaart H. P. B. zelve in haren ‘Sleutel’ (³ 149): „*Het param brahma der Vedântins is de Godheid, die wij aanvaarden en laten gelden.*” „Dit is,” had zij weer elders (G. L. 3 : 7) geboekt, „de god van iederen wijsgeer, de oneindige en onpersoonlijke God.” — „De lezer onthoude,” zegt

zij (G. L. ³ 1 : 5, vgl. 3 : 361) in 1888, „het zeer belangrijke onderscheid tusschen ‘rechtzinnig’ Boeddhisme, het openlijke onderwijs van den Boeddha Gautama, en zijn verbórgen Boeddhisme; zijne geheime leer verschilde in niets van die der ingewijde Brahmanen onzer dagen.” (Dit verborgene Boeddhisme heeft zij weer uit haar dikken duim gezogen: volgens den Boeddha leidde de Vedastudie niet tot het heil en was het Brahma niets, of liever hij heeft op beginselvragen eigenlijk geen antwoord gehad. De, overigens, naar het schijnt, niet bijzonder wijsgeerige, Yogâcâra der Boeddhistische occultisten is onoorspronkelijk.) „De Boeddha was een telg van Arischen bodem, een geboren Hindoe, een Ksjatria en leerling van de tweemaal geborenen, de ingewijde Brahmanen of dwidzjaas; zijn onderwijs kon daarom van hunne leeringen niet verschillen. Want de heele Boeddhistische hervorming bestond alleen in het bekend maken van een deel der leeringen, die geheim waren gehouden voor allen buiten den tooverkring van asketen en ingewijden des tempels. De Boeddha onderwees eene op de ware kennis gegronde filosofie. Maar dewijl hij ten gevolge van gegevene beloften niet al wat hem was medegedeeld kon onderwijzen, gaf hij der wereld alleen het uitwendige stoffelijke lichaam en bewaarde daarvan de ziel voor zijne uitverkorenen.”

Van hare eigene leeringen zegt ze, dat zij ze (G. L. ³ 1 : 29) heeft *uitgezocht* en (laatste artikel, ‘Lucifer’ 1891) *altegader* van hare oostersche meesters heeft

ontvangen, — dat ze ouder zijn dan de Vedâs, en de ware zin van alle oude godsdiensten; zoo zal in 1905 mevr. A. Besant (op blz. 25 van 'Theos. en Menschel. Leven') verzekeren, dat de theosophie even goed esoterisch Christelijk als esoterisch Hindoesch, Boedhistisch en Mohammedaansch kan heeten, en de heer J. W. Boissevain o.a. in Aug. 1910 zich bezwaren over de meening, dat de theosophie *Indisch* is in plaats van *algemeen*. ('Theosophia' 19 : 263.) Meer bepaaldelijk wil H. P. B.'s 'Geheime Leer' van 1888 gegrond zijn op stanzas uit het boek Dzyan, of boek van Dzyan, afkomstig van een onbekend volk en geschreven in eene onbekende taal; „wie heeft,” vraagt zij in hare voorrede, „van het boek van Dzyan ooit gehoord?” Zij echter heeft daarvan voor zich gehad een oud handschrift, eene verzameling van palmbladeren, die op bijzondere en tegenwoordig onbekende wijze bestand waren gemaakt tegen water, lucht en vuur; daarnaar heeft ze dan hare vertaling vervaardigd. Verbijsterend echter is dan het Engelsch, waarin ons de 'stanzas' worden voorgelegd, want hoewel o.a. „de moeder van genade en kennis Kwan Yin” wordt vermeld, zijn de stanzas in de ons voorgelegde lezing doorspekt met Sanskritwoorden; er wordt gesproken van Dzyu, Siën, Tsjan, Tsan, Fohat en andere onverstaanbaarheden, en tevens wordt aan het boek van Dzyan het woord *dhyānam* te pas gebracht, dat Sanskrit voor *nadenken* is. Volgens den oriëntalist Johannes Hoffmann ('Theo-

sophia' 18 n°. 7) heeft een leerling van Laotze (omtr. 555 v. Chr.) Teian of Tzyan geheeten en eenen hoop spreuken nagelaten, die in H. P. B.'s „stanzas uit het boek van Dzyan" zijn verwerkt; „haar," zegt hij, naar ik lees, „komt de verdienste toe, dat zij de vormlooze massaas van Dzyan's of Tzian's zinspreuken opnieuw heeft gerangschikt, maar de daarin verkondigde leer heeft uitsluitend betrekking op de school van Laotze, en geenszins op de Vedische, zooals zij wilde doen gelooven."

Dat H. P. B.'s 'Geheime Leer', van de mystificatie met het boek van Dzyan thans afgezien, 'in den grond' niet van Indische maar Europeesche afkomst is, al is er eene groote en slecht verwerkte hoeveelheid Sanskrit over heengesmeerd, is aan 'de Zeven Beginselen' bereids gebleken en laat zich ook aan hare 'grondstellingen' nog kortelijk verduidelijken. „*Al wat boven is,*" zegt de tabula Memphitica, een Grieksch inschrift met Koptische letters, dat in eene rots gebeiteld nabij Memphis moet gevonden zijn, *dat alles is beneden.*" En de tabula smaragdina, een bij Albert den Grooten vermeld 'Hermetisch' stuk, dat alleen in het Latijn tot ons is gekomen, maar wel weer afkomstig zijn zal uit Ægypte, verklaart eveneens: „*Wat beneden is, is zooals hetgeen boven is, en wat boven is, zooals hetgeen beneden is.*" „*De benedenwereld is gemaakt naar het voorbeeld der bovenwereld,*" leert ook het Zoharboek (I 34a); „al wat op aarde is, is gevormd naar het voorbeeld van de wereld boven." (I 156b.) Men herkent

de grondstelling van het Alexandrijnsche Neoplatonisme, het thema van de hier min ofte meer verzieligde Platonische ideeënleer! En H. P. B. getuigt nog in hare 'Geheime Leer' (³ 2 : 32): „*Zooals het boven is, zoo ook beneden; zietdaar de grondstelling der occulte wijsbegeerte.* De wet van overeenkomst is de eerste sleutel tot het werelddraadseel.” (Vgl. 1 : 662, 2 : 324.739.) „Al wat hier beneden gebeurt,” zegt in 1904 mevr. Annie Besant, „is slechts de spiegeling in grove stof van wat gebeurt op hogere vlakten.” (Bedoeld zijn boven onze 'stoffelijke' wereld uit een 'zielig' of astraal, een 'verstandelijk' of devachanisch, een redelijk, een 'geestelijk' of nirwânisch, een anupâdisch en een âdisch of oorspronkelijk gebied.) „*Gelijk daarboven zoo ook beneden; het natuurlijke is de weerschijn van het geestelijke.*” ('Eene studie in bewustzijn', blz. 12.) „Een beginsel,” herhaalt in 1910 W. Kingsland op blz. 20 van zijn geschrift over 'De natuurkunde der Geheime Leer', „dat altoos ten grondslag heeft gelegen aan de occulte wetenschap, is de grondstelling, bekend als die van overeenkomst en gelijkenis: *gelijk daarboven, zoo ook beneden.*” „Het groote beginsel van overeenkomst en gelijkenis is de sleutel aller occulte leeringen.” (Blz. 63.) En had Plotinus opgemerkt, dat men niet te voet of in een voertuig naar het ware vaderland vlucht, maar hiertoe de oogen slechts behoeft te sluiten: leert ook het Zoharboek (I 162b), dat *de wereld boven dicht bij de wereld beneden* is: mevr.

A. Besant (Man. I p. 3) beduidt ons, dat een theosophisch gebied slechts een toestand is, gelijk ook de Blavatskyaan Ch. W. Leadbeater verklaart: „Wanneer we zeggen, dat iemand van het eene gebied of ondergebied naar het andere opstijgt, bedoelen wij heelemaal niet, dat hij zich dan noodzakelijk in de *ruimte* moet bewegen, maar dat hij zijn *bewustzijn* van het eene gebied naar het andere overbrengt.” (‘Het astrale gebied’ blz. 17.) *

„Het eerste beginsel in *Hindoesch* religieuze wijsbegeerte,” zegt H. P. B. (G. L. ³ 2:324), „is *eenheid in verscheidenheid*.” En eigenlijk bedoelt ze thans, het met de Hindoes eens te blijken. „De eerste wet in de natuur,” zoo leert ze (G. L. ³ 2:739), „is *eenvormigheid in verscheidenheid*, en de tweede is overeenkomst: *gelijk daarboven, zoo ook beneden*.” Ze geeft thans hoog op allereerst van den *Rigveda*, bewerende, dat die tien-duizendèn van jaren ouder is dan de *Theogonie* van Hesiodus (2:471), dat de eerste Brahmanen waren ingewijd in Midden-Azië (2:596), dat de *Rigveda* samengesteld is door ingewijden (2:471), en dat hij *bij uitnemendheid het occulte boek van het Ariërdom* (2:395) heeft te heeten. Feitelijk heet het in de *Mundakopanishad* (1:1, 4-5): „*Rigveda, Yajurveda, Sāmaveda, Atharvaveda* zijn lagere wetenschap; de hoogere is die, waarin men tot kennis komt van het Onver-

*) Vgl. nog Zohar I 194 a: „Chacun voit les choses selon le ‘degré’ sur lequel il est placé.” (Trad. de Pauly.)

gankelijke." En ook het Mahâbhâratam (5 : 43, 43) leert: „De rechte tweemaal geborene is men niet reeds alleen doordat men *Rigveda*, *Yajurveda*, *Sâmaveda* kent." Voeg hierbij, dat mevr. Annie Besant, die goed bekend is met de *Bhagavadgîtâ*, ook *Bhagav. 2 : 42-46* niet zoude aanvoeren ten bewijze van H. P. B.'s bewering, al heeft deze nog den 27 April 1891 verzekerd, dat every word of information found in her writings came from the teachings of her eastern masters. Gelijk zij aan hare zuster Vera had geschreven: „Ik zeg je in allen ernst, ik word geholpen, en hij, die me helpt, is m'n Goeroe." (Sinnett, 'Incidents' p. 207; Olcott 1 : 215.) Wilkins heeft in de voorrede bij zijne Engelsche vertaling in 1775 juist van de *Bhagawadgîtâ* gezegd dat dit gedicht volgens de Brahmanen alle verborgenheden inhield van hunne religie, gelijk A. W. v. Schlegel het in 1823 genoemd heeft een „carmen philosophicum quo vix aliud ullum sapientiæ et sanctitatis laude per totam Indiam celebratius extat." W. v. Humboldt heeft in 1826 de *Bhagavadgîtâ* „het schoonste en allicht eenige waarlijk philosophische gedicht in alle bekende litteraturen" genoemd, en hij heeft geschreven, dat hij God dankbaar was, omdat hij had mogen leven, tot hij dit gedicht konde lezen.

„Mijne persoonlijke meening," zegt in 1905 mevr. A. Besant, „is, dat de door Hindoes gegevene voorstelling van de waarheid het volmaaktst en bevredi-

gendst is." ('Theos. en menschel. Leven' 24.) Olcott vermeldt (3 : 295) „*Mevr. Besant's openlijke belijdenis van het Hindoeïsme* en hare verdediging van het Arische castenwezen.” — „Een zeer treffend feit in verband met mevr. Besant is dit, dat zij geheel en al het onaangename gevoel heeft weggenomen, hetwelk er vroeger geheerscht had, alsof H. P. B. en ik erop uit waren, om de Hindoes tot het Boeddhisme te bekeeren, en het genootschap meer Boeddhistisch dan eklektisch was. Door de prachtige voorstelling, die ze geeft van de Indische filosofie en de onverholen persoonlijke voorkeur, die deze haar heeft ingeboezemd als stelsel van religie, heeft zij de rechtzinnigste aanhangers van het Brahmanisme gunstig jegens ons gesteind, en den daadwerkelijken steun van verscheidene der voornaamste Indische vorsten verworven voor haar Centraal Hindoeecollege.” (4 : 476-477.)

Dat met dat al het Blavatskyanisme zelf niet echt Indisch of ook slechts Aziatisch is, laat zich maar al te goed bewijzen; H. P. B. zelve, tot hare eer zij het gezegd, had aan Brahmanen eens een gepeperden Mahâtmabrief bezorgd tot *wraking* van hunne praktijken, hun castenwezen en hunne kinderhuwelijken, en zelfs de geest, waarin het Blavatskyanisme de leer der zielsverhuizing verkondigt, is eigenlijk een Européésche geest. Niettemin steunt het met dit kernstuk zijner latere en sedert bestendigde gestalte zoozeer meer bepaaldelijk op Indische overleveringen,

dat het met betrekking tot de Geheime Leer der moeite waard is, goed te weten, wat men bij de woorden *Brahmanisme en Vedântisme* zoo in het algemeen als in dit bijzonder opzicht te denken heeft; trachten wij daarom hier eens, te dien aanzien tot helderheid te komen. — Allereerst of 'Oudvedisch', zeggen wij van 1500 tot 1000 voor het begin onzer jaartelling, is het *brahma*, waarmede niet de jongere persoonsverbeelding *Brahmâ* te verwarren is, aan wien men later de mededingers *Vishnu* en *Çiva* tot eene *Trimûrti* vereenigd heeft, de gemoedsverheffing van Arische stamverwanten in het zoogenoemde Vijfstroomenland bij den eeredienst jegens Indra en diens 32 medegoden geweest, eene godsdienstige áándacht alzoo; als uiting daarvan was het dan het plechtig uitgesprokene ritueele woord, de verhevene en invloedrijke of zelfs machtige *Vâc*, de rede, die lof, dank en bede konde zijn. Zoo is en blijft de Vedastudent een *Brahmacârî*; om te beginnen is de Brahmaan een uit Irân afkomstige Indische Ariër, die het ritueele woord kent en naar behooren weet uit te spreken, wat hem echter eerst later tot den man maakt eener boven krijgslieden en minderen verhevene *caste*. Want oorspronkelijk kan het woord voor 'caste' 'varna', dat kleur beteekent, niet meer hebben aangeduid dan het onderscheid tusschen den blanken Arischen indringer en den zwarten of bruinen inboorling. „*Het brahma is het woord*, en het ware in het woord is het brahma,” leert het

Çatapathabrâhmanam (2 : 1. 4, 10), de 'honderdpadige' of -'deelige' toelichting bij den 'witten' Yajurveda, de text en toelichting zuiverder dan de 'zwarte' uit elkander houdende handleiding van den oud-Indischen offeraar. „Moge ons brahma in de gevechten zegevieren !” zoo klinkt het allereerst in de *Rigvedasamhitâ* (1 : 152, 7), in de overoude verzenverzameling, waarvan de Yajurveda, of veda der offerspreuken, en de Sâma-veda, of veda van het Soma-offer, over het geheel genomen uittreksels zijn; aangestipt zij hierbij, dat onder 'soma' een gegist plantensap te verstaan is, waarop men zelfs de goden verzot achtte.

Ook zonder het brahma, vond men, konden de goden niet leven. Als groeimiddel voor Indra o.a. wordt het brahma genoemd in *Rigveda* 6 : 26.4, en eene persoonsverbeelding ervan, de Brahmanaspati of Heer des Gebeds, omvat volgens *Rigv.* 2 : 24.11 de heele wereld, gelijk dan de Vâc of Arische (= vrome) rede in *Rigv.* 10 : 125 als goden dragend, als schepend beginsel voorkomt. En later heet het : „Beperkt zijn de verzen, beperkt de liederen, beperkt de spreuken, maar *oneindig is het Brahma!*” (*Taittirîyasamhitâ* 7 : 3.1,4.) „Ongedeeld woont het in de wezens, en toch ook weer, als ware het verdeeld.” (*Bhagavadgîtâ* 13 : 16.) Hierin is begrepen, of te begrijpen, dat het brahma als een om zoo te zeggen alles bewerkend woord is gedacht, en dat het zoo dan allengs als het zelfs den goden te machtige, de goden dwingende en

die in zijne macht te buiten gaande, onpersoonlijke tot bewustzijn is gekomen, zoodat het langzamerhand tot het alles inhoudende Eene, het Oneindige en Absolute verzelfstandigd is; dit verloop heeft men zich dan te denken tusschen de jaren 1200 of 1000 en 500 voor het begin onzer jaartelling, gedurende verschuivingen en verhuizingen van het Vijfstroomeland tot aan de monden van de Ganges, waar het Oudvedische brahma zijn zelf al weer oud en eerwaard geworden *brâhmanam*, of toelichtend brahmaboek, heeft gehad. Een onderscheid is hiermede gesteld tusschen het oorspronkelijke *karmakânda*, het praktische Veda-gedeelte, en een jonger of bijeenkomstig *jñânakânda*, het theoretische gedeelte, waarin men opnieuw het oudere *brâhmanam* of brahmaboek van een weer later *âranyakam*, of boek 'for the jungle' te onderscheiden heeft.

Het *âranyakam* of boschboek is als zoodanig niet meer bestemd geweest voor een zich aan de 'gebruiken' houdenden oud Arischen huisvader, maar voor iemand, die zich in de eenzaamheid der wildernis van de samenleving had afgezonderd. En het brengt de *upanishad* mede, of is zelf reeds *upanishat*, — datgene waarop het in de Veda-periode uitloopt; de *upanishat* is eene het Oudvedische te buiten gaande verhandeling voor een beperkt gezelschap, voor het vertrouwelijk en afgezonderd samenzijn van weinigen, — een 'collegium privatissimum'. Eene afgeslotene verzameling

van upanishads bestaat er niet; ze 'zouden' ook nu nog kunnen vervaardigd worden, en mogelijk zijn er wel meer dan tweehonderd vijftig. Maar de oudsten en gewichtigsten zijn niet talrijk: daarvan telt men niet veel meer dan een dozijn, en reeds onder de zestig, waarvan Deussen eene vertaling heeft geleverd, bevindt zich een groot aantal minderwaardigen. De oudste, grootste en mooiste upanishat, die van het Çatapathabrâhmanam het eindstuk vormt, heet Brihadâranyakam, het groote woudboek, dat als zoodanig het toonbeeld is van een aanvankelijken *Vedânta*, een Veda-einde. Want zooals uit de Mundakopanishad (3 : 12,6) en de Çvetâçvataropanishad (6 : 22) woordelijk blijkt, is *de Upanishad bereids Vedânta*, het Nieuwe Testament van den aan zijnen godsdienst en zijne gebruiken tot bezinning gekomen Indischen Ariër; later weliswaar zal als *Vedânta* in den wandel meer bepaaldelijk de in spreukenreeks en commentaar tot afgesloten stelsel verwerkte leer worden bedoeld. De oudste upanishads laten zich zoo ongeveer denken tusschen 800 en 600 v. Chr., kort voordat uit de Brahmabespiegeling het Buddhisme voortkwam, om te verkondigen, dat op niets te rekenen viel en ieder mensch zijn eigen heil had te bewerken; *Bâdarâyana's* 555 Brahmasûtrâni of Vedântische heugzinnen zullen omtrent het begin onzer jaartelling zijn vervaardigd, en de groote Vedântî Çankara, de toelichter dier heugzinnen, heeft omtrent 825 geleefd. Sadânanda's

Vedântasâtra, of 'Vedântakern', een beknopt handboekje, zal nog veel jonger zijn.

De *Aupanishadî Mîmânsâ*, de Upanishadbespiegeling zelve, is niet meer eenzijdige Brahmvâda of Brahma-leer: zij is *Brahmâtmaikyam*, leer der eenheid van brahman en âtman. In *Rigv.* 10:168 had de wind âtmâ devânâm, adem der goden, geheeten, gelijk men in *Rigv.* 7 : 87,1 van Varuna, de verpersoonlijkte ruimte, gezegd had, dat de wind zijn âtmâ was. In *Rigv.* 10 : 16,2 roept men den overledene na, dat zijn oog naar de zon moge gaan en zich in den wind zijn âtmâ moge verliezen; men heeft echter den âtmânâm ook als het leven zelf gedacht. Men heeft hem gedacht als de ziel, het ik, den geest, en in het algemeen als des menschen diepste wezen. En van de upanishads is nu de kerngedachte, dat *de âtmâ het brahma* is, wat zich dan niet liet rijmen met den Vedischen eeredienst en het ritueele Brahmaansche stelsel: hieraan echter beseft juist alzoo de oude Vedânti zijne stille meerderheid. „*Rigveda*, *Yajurveda*, *Sâmaveda*, *Atharvaveda*,” zoo lezen wij in de *Mundakopanishad* of *oepanisjad* der 'kaalgeschorenen', die door haren naam al aan het Boeddhisme doet denken, „zijn lagere wetenschap; de hoogere is die waarin men kennis maakt met het Onvergankelijke.” Maar die *parâ vidyâ* of hoogere kennis wordt dan geheimgehouden; *de leeringen der Upanishads zijn 'guhyâ' âdeçâh'* (*Chând.* 3 : 5,2), *geheime leeringen*. De stille en ver-

trouwelijke bespreking van het wereldraadsel buiten het gehoor van den gemeenen man leidt tot eene slotsom, die (*Nrisinha-uttara-tāpanīya-upanishad* 8) als 'rahasyam' of geheim, ja zelfs (*Kāth.* 3 : 17, *Çvet.* 6 : 22) als 'paramam guhyam', als het diepste geheim, alleen onder nabestaanden en andere vertrouwden in het verborgene besproken wordt; duidelijk is het dan ook met name in de *upanishad* der 'kaalgeschorenen', dat als *Vedānta*, of uitkomst van Vedisch nadenken, de leer is aan te merken, hoe de godsdienst voor de menschen, die in de wereld leven, bestaan blijft als deel eener ingebeelde orde van zaken, die voor de velen de werkelijkheid mag zijn, maar voor de weinigen in het woud (*aranye*) niet meer dan schijn is. De oude godsdienst behoudt zijne plaats in de wereld, maar heft zich op voor den wijze; voor dezen is hij goochelspel en schijnvertoon. „*Sarwam anityam*”, „*sarwam çûnyām*”, „*nāsti*”, heeft men ten leste geroepen ook tot het volk zelf: „alles vergaat en is ijdel, er bestaat niets!” En met de leuze, dat alles ijdel is, was dan eene ritualistische bemiddeling van Brahmanen verworpen; binnen den schoot van het Brahmanisme had de mindere Ariër zich te verlaten op een ingewikkeld stel gebruiken en plechtigheden, waarbij als voorgangers en leidslieden de Brahmanen onmisbaar waren, doch de Buddha is onder het volk getreden, om allen aan te zeggen, dat men zijn eigen heil bewerken moest. Het onderscheid tusschen Brahma-

nisme en Boeddhisme bestaat allereerst in een onderscheid tusschen het vertrouwen op bemiddeling en dat op 's menschen vermogen tot zelfverlossing; ook in het latere Hindoeïsme waardoor tusschen de jaren 800 en 1000 onzer telling het Boeddhisme uit Indië weer verdrongen is, blijkt de macht der Brahmanen eenigermate beperkt door den op de menigte uitgeoefenden invloed van asketische heiligen en wijzen.

„*Door kennis verlossing*,” zoo luidt de leuze der Indische wijsbegeerte in Mahâbhâraté 12 : 318.87, in Çankarâcârya's toelichting bij Vedântasûtra 2 : 11.1 en 3 : 3.22, in Sâmkhyasûtra 3 : 23 en elders. „Eens voor al,” aldus de Chândogyopanishat (3 : 11.3) of upanishat van den Sâmavedazanger, „is het dag voor hem, die deze upanishad van het Brahma kent.” „Datgene,” leert de Taittirîyopanishat (3 : 1), „waaruit de wezens ontstaan, waardoor zij, ontstaan, blijven leven, en waarin zij bij het heengaan weer opgaan, tracht dát te leeren kennen : dat is het Brahma.” En de Chândogyopanishat (14 : 1) beduidt ons : „Het heelal namelijk is Brahma.” „Het onsterfelijke,” zegt het Brihadâraṇyakam (1 : 6,3), „in het bestaande verborgen.” „Dit alles,” aldus de Mândukyopanishat (1 : 2), „is Brahma, maar Brahma is deze Âtmâ.” En het Brihadâraṇyakam (4 : 4,5) verzekert : „Waarlijk, *de Âtmâ is het Brahma*.” „Het heelal, dat deze âtmâ is.” (2 : 4,6.) „De âtmâ,” zoo lezen wij ook in de Chândogyopanishad, „is de geheele wereld” (7 : 25,2) : „*dat zijt gij!*”

(6 : 8,7.) Het mahâwâkyam of groote woord van Indische wijsheid, die op hare wijze hier het besef openbaart, dat in het ik alles tot eenheid komt en zijne nietigheid de verkeerde oneindigheid zelve is. „*Ikzelf ben Brahma*,” verklaart de Indische mysticus in Brih. 1 : 4,10; „ik alleen ben het heelal,” lezen wij in Brih. 4 : 3,20. Wie den Âtman kent,” leert de Chândogyopanishat (7 : 1,3), „hij komt den kommer te boven.” „Waarlijk”, zegt de Mundakopanishat (3 : 2,9) „wie het hoogste Brahma kent, hij wordt Brahma; hij gaat den kommer en het kwaad te buiten, en, van de boeien des harten bevrijd, wordt hij onsterfelijk.”

Als een punt van bespreking, meer bepaald voor de Hindoes, vermeldt Olcott (O. D. 3 : 375) „*Vâyuloka* en zijne bewoners.” Zoo namelijk heet hun vagevuur, dat ze tusschen *naraka*, de hel, en *svarga*, den hemel denken. Men zoude hier kunnen vragen, hoe bij de Hindoes het ‘astrale’ gebied der Blavatskyanen heet, die wel van ‘kâmaloka’ spreken, maar niet beweren, dat dit de naam van het heele gebied der zieligheid is. Eenen hemel van eersten aanleg hebben zij aan *Dewachan*, waarvan Schlagintweit zegt, dat het een Tibetaansch woord is, bewerende, dat Dewachan geesten bevat, die naar de aarde niet kunnen wederkeeren; H. P. B. echter zegt in haren ‘Sleutel’ (³ 95), dat het ik er weer uit te voorschijn komt, om eene nieuwe belichaming te aanvaarden. Maar zoolang men er is, heeft men het er prettig, — in de ver-

beelding; „Devachan, de hemelwereld,” zegt mevr. A. Besant ('De Oude Wijsheid' 189), „is eene wereld van zaligheid, van onzeggelijke vreugde,” en Sinnett ('E. B.' ⁸ 85) verklaart: „Devachan is een subjectieve staat.” „Een toestand van enkel subjectief genot.” (Blz. 96.) „Eene begoocheling van ons bewustzijn, een gelukkige droom,” zegt H. P. B. in haren 'Sleutel' (blz. 102). „Wie zich bevrijd heeft uit den sluier van Mâyâ, en van dien aard zijn de hoogste adepten en ingewijden, voor hem kan er geen Devachan zijn, maar voor den gewonen sterveling is het geluk in Devachan *) volmaakt.” (Blz. 100.)

Hoe echter heet nu bij de Hindoes het Blavatskyaansche gebied der zieligheid? Het *Bṛihadâraṇyakam* (1:5,56) vertelt nog, dat er drie werelden zijn, de wereld der menschen, die der vaderen en die der goden, dat de menschenwereld zich alleen laat verwerven door eenen zoon, niet door eenig ander werk, dat door het (offer-)werk de wereld der vaderen en door de kennis die der goden verworven wordt. De (tot den *Rigveda* behoorende) *Kaushitakî-upanishat* (1:2) beweert echter: „*allen, die deze wereld verlaten, gaan (vooreerst) tezamen naar de maan.*” — „*Yājñavalkya, zeide Ârthabhâga, wanneer bij des menschen dood zijne spraak het vuur en zijn adem den wind ingaat, wanneer naar de zon zijn oog, zijn verstand naar de maan, zijn oor naar de polen en zijn lichaam ter*

*) „Beyond that all is inconceivable.” S. D. 3:585.

aarde gaat, wanneer zijn âtmâ zich verliest in de lucht, zijne lijfharen in de kruiden, zijne hoofdharen in de boomen, zijn bloed en zaad in het water: — *waar blijft dan de mensch?* En Yājñavalkya sprak: grijp mijne hand, mijn vriend: daarover moeten wij elkander verstaan onder vier oogen, en niet hier in het gezelschap. Toen gingen zij beiden naar buiten en onderhielden zich tezamen. En wat zij bespraken was *karma* (= werk), en wat ze loófdën was *karma*. Voorwaar, goed wordt men door goed *karma* en kwaad door kwaad." (Brih. 3:2,13.) „Al naar men bestaat uit het een of het ander, *al naar men handelt*, al naar men wandelt, *wordt men geboren*; wie goed heeft gedaan, wordt als een goede geboren, en wie het booze gedaan heeft, wordt geboren als een booze. Heilig wordt men door heilig *karma* en boos door het booze. En zoo dan heet het: De mensch is heelendal gemaakt van *kâma*; zooals zijn inzicht is, zoo doet hij ook zijn *karma*, en *evenals zijn karma is, zoo ook vergáát het hem*." (4:4,5.) „Deze wetenschap is tot op heden nog nooit geweest bij een Brahmaan." (4:3,20.) „Dewijl bij de Brahmanen die leer voorheen niet in omloop is geweest, is in alle werelden het bestuur gebleven bij den kriegsmanstand." (Chând. 5:3,7.)

„Wat *logica*," zegt H. P. B. ('Sleutel'³ 104-105), „*beginselfastheid, diepgaande wijsbegeerte, goddelijke barmhartigheid en billijkheid* betreft, heeft de leer van de zich herhalende belichaming haar gelijke niet." Het

Bṛihadâraṇyakam: „Wanneer men zichzelf heeft leeren kennen en weet, dat men de Âtmâ is, wat kan men dan verlangen, *waartoe dan nog het hangen aan de lichamelijkheid?*” (4 : 4,12.) „Nu over den niet begeerende. *Wie zonder begeerte*, vrij van begeerte, met gestilde begeerte, zelf zijne begeerte is, *diens levensgeesten trekken niet uit*, maar hij is Brahma en in Brahma gaat hij op.” (4 : 4,6.) De Mundakopanishat: „Voorts, *wie het hoogste en diepste ziet*, hem gaan des harten boeien los, de twijfel in hem lost zich op, en *zijne werken worden niets*.” (2 : 2,8.) „Gelijk de voortspoedende stroomen in de zee verdwijnen, naam en gestalte verliezende, zoo gaat ook, van naam en gestalte bevrijd, de wetende tot den hoogsten, den goddelijken, den grootsten Âtman in.” (3 : 2,8.) „Hem,” heet het elders (Taitt. 2 : 9), „kwellen de vragen niet meer, welk goed hij nagelaten, welk kwaad hij begaan heeft.” „*De Yogakenner stijgt omhoog, bekreunt zich om geen werk; geen duizenden van zonden binden hem*.” (Nâdabindûpanishad 5-6.) „Onbeperkt is het onsterfelijke; het beperkte is sterfelijk.” (Chând. 7 : 24,1.) „*Geen bewustzijn na den dood*.” (Bṛih. 2 : 4,12.)

„De zin en de kern der Indische wijsbegeerte, kan men zeggen,” verklaart in 1882 A. E. Gough, „is van het eerste tot het laatste *de ellende der zielsverhuizing en het middel om eraan te ontkomen*.” (‘De philosophie der Upanishads’ blz. 20-21.) „De latere Vedânta,” zegt Deussen in 1899, „houdt alleen voor de exoterische

zienswijze der lagere kennis het geloof aan de zielsverhuizing vast." (Gesch. der Phil. 1,2 : 284.) En Gough: „De onwerkelijkheid van de verhuizende zielen en de sphæren, die ze doortrekken, zietdaar de wereldopvatting der Upanishads." (T. a. p. blz. 238.) Mevr. A. Besant beweert, dat het leven in het licht van de leer eener zich herhalende belichaming derzelfde ziel van aanblik verandert; want, zegt ze ('Reïncarnatie' 13), het wordt nu de school van den eeuwigen mensch in ons, die er zijne ontwikkeling in beleeft. „Het Nirvânam is het hoogste goed," beweert echter het Mahâbhâratam (12:21, 17), en Sinnett verzekert: „Annihilation is the reward of the highest adept." Mevr. A. Besant erkent het zelve: „Pijnlijk is de herhaalde geboorte." ('Reïnc.' 39.) Maar, zegt de Bhagawadgîtâ, de Âtmâ wordt niet geboren en sterft niet; hij heeft geen verleden noch toekomst, en de Yogî — bereikt het Nirvânam. Wanneer men in de veelheid de eenheid leert kennen, wordt men Brahma; de Yogî wordt Brahma en bereikt het Brahmanirvânam. (2:20, 5:24, 6:15, 13:27.)

„De theosophie houdt het er voor, dat de mensch als uitvloeisel van het onbekende maar altoos aanwezige en oneindige goddelijke wezen vergankelijk is naar het lichaam en al het andere, en zoo dan eene *begoocheling*, dat alleen de Geest in hem de blijvende zelfstandigheid is, en zelfs deze *in het oogenblik zijner volledige hereeniging* met den Algeest zijne

afzonderlijke individualiteit verliest." (H. P. B., 'Sl.' 3 147.) Mevr. Besant erkent: „*Willem Jansen* kan in de negentiende eeuw niet terugzien naar, of herinnering hebben van, 'zijne' herhaalde geboorte, want 'hij' is *vroeger nooit geboren*." (Reïnc. 17.) Maar tegenwoordig wordt beweerd, dat zij van hare vroegere belichamingen herinnering heeft tot twaalfduizend jaar terug, en zoo dan weet te vertellen, dat zij onder meer Hypatia en Giordano Bruno is geweest, wat wel niet heelemaal strookt met den termijn, dien het Blavatskyanisme tusschen twee belichamingen anders liet verstrijken, maar strekken kan, om het geloof aan *een onpersoonlijk en toch individueel voortdurend ik* onder hare getrouwen te versterken, een geloof, waarmede ten onzent het heele Blavatskyanisme staat en valt. Men vangt hier geene ontkerstende zieltjes met de mededeeling, dat het heelal (G. L. 3 : 402) uit het Eene voortkomt en erin terugkeert, dat het (1 : 38) voortkomt uit, leeft in en wederkeeren zal in Brahma, en dat (2 : 597), wanneer de zevende rondte doorloopen is, de tijd ophouden zal; de leuze „*satyâd nâsti paro dharma*”, er is geene hoogere aangelegenheid dan de Waarheid, is onder theosophen van zelve eene leuze voor de leus. De op zijne individualiteit gestelde theosoof vraagt *niet* eenvoudig wat de *waarheid* is: allereerst vraagt hij, hoe het voorloopig zal gaan met zijne *zieligheid*; hij verlangt allereerst, te worden *gesticht* en *getroost*, om getroost te kunnen mededoen aan de

vertroosting der wereld. „Er waren in *het Genootschap tot Verspreiding van Wijsheid* weinig of geen personen, die iets gaven om de waarheid op zichzelf: ze gaven alleen om de voordeelen, die van haar bezit het gevolg zouden zijn. — De heer Groen en mevr. Honigraat hadden niet het flauwste besef van wat het woord Zelfkennis beteekent, en verbeeldden zich toch, dat het hun taak was, omtrent zaken, die aan henzelfen volslagen onbekend waren, de wereld in te lichten. Ze hielden wijsheid voor een geloof aan bepaalde beweringen, die voorondersteld werden te komen van *de geheimzinnige broederschap*, en de beuzelpraat, die zij uitgaven, was menigmaal zoo onuitstaanbaar, dat zij ieder eerlijk onderzoeker voor altijd verjoeg. Feitelijk nam het Genootschap tot Verspreiding van Wijsheid geheel den aard aan eener secte, en van andere secten verschilde het alleen in zooverre, dat het nog meer bijgeloovigheden voorstond dan de rest.”

Aldus Dr. Franz Hartmann, den 17 December 1883 met geloofsbrieven van W. Q. Judge uit New-York bij Olcott (3:62) te Adyar aangekomen, de schrijver van een in 1885 te Madras uitgegeven ‘Bericht over den uitslag van een onderzoek naar de beschuldigingen tegen mevr. Blavatsky’; — ‘*Het sprekende beeld van Ur-ur*’: A. Lillie, ‘Mme Blavatsky en hare theosophie’ (Londen 1895) blz. 189. „Dit goed geschreven boekje,” zegt Lillie (blz. 184), „is eene zotte klucht en een

treurzang in eenen, een treurzang over jaren van begoocheling. Dr. Hartmann is van mevr. Blavatsky de bekwaamste voorvechter, de heer Sinnett niet uitgezonderd. Hij heeft werken laten verschijnen over Boehme, Paracelsus, de Rozekruisers en andere mystieken, en uit al die werken blijkt misschien een te ver gedreven streven, om te doen zien, dat middeleeuwsch Kabbalisme is afkomstig geweest van de adepten in Tibet, bij te weinig opmerkzaamheid voor de omgekeerde stelling; welk eene verrassing moet het voor de Esoterische Loge geweest zijn, dat de profeet op eens van vurige lofspraken overging tot heftige beschuldiging!"

„De Geheime Leer legt zich niet op als onfeilbare geloofsleer,” zegt H. P. B.: ‘Secret Doctrine’³ 2 : 273. En ze beweert, dat (1 : 732) de occultist en theosoof niets aannemen op goed geloof, zelfs niet exacte wetenschap. Elders (3 : 401) weer heet het: „We moeten niet gelooven alleen op gezag onzer leeraren of meesters; we moeten gelooven, wanneer het geschrift, de leer, of het gezegde door eigen rede en bewustzijn bevestigd wordt.” „Leerstelling en leergezag zijn altoos de vloek der menschheid geweest, de groote uitdoovers van licht en waarheid.” (3 : 119.) Of ze dan ieder zoo bekwaam achtte, om begrijpend te aanvaarden? „In onze leer,” zegt ze (‘Sleutel’³ 66), „wordt meer dan een belangrijk punt achtergehouden, dat alleen zij gerechtigd zijn te leeren kennen, die

de esotérische philosophie beoefenen, en de gelofte hebben gedaan om te zwijgen." Mevr. Besant op hare beurt erkent op blz. 71 van haar boekje over des menschen 'zeven beginselen', dat zij voor den gemiddelden onderzoeker niet beschikt over bewijzen van het bestaan der hoogere vlakken, vlakten of gebieden, en zoo zegt zij ook op blz. 48 van haar geschrift over Reïncarnatie, dat de gronden voor het geloof aan herhaalde belichaming eener zelfde individualiteit geene volledige en afdoende bewijskracht hebben, waarom zij zé zal voorstellen, niet als bewezene stelling, maar als aannemelijke werkhypothese. *

„Het vóórtduurende ik is een veel belangrijker en meer logische werkhypothese dan eenige andere," had H. P. B. ('Sleutel' 88) beweerd. „De wijzen van heden willen niets gelooven," zoo had ze geklaagd in hare 'Geheime Leer'. (3 2: 276.) En ze had (1: 520) beweerd, dat te veel twijfel den mensch gek maakt, verzekerende, dat zij voor haar deel de voorkeur gaf aan de malheid, die te veel gelooft, boven de krankzinnigheid, die alles ontkent. Wat altemaal eigenlijk zeggen wil, dat wanneer op blz. 129 van den 'Sleutel' beweerd wordt, dat de 'oostersche' leer logisch is en hare waarheid van zelve spreekt, als van zelve sprekende waarheid eene onderstelling, eene gelóófsleer,

*) Rud. Steiner: „Es handelt sich bei der Geheimwissenschaft zunächst gar nicht um die Vorbringung von Behauptungen oder Ansichten, die zu beweisen sind, sondern um die rein erzählende Mitteilung von Erfahrungen, die in einer anderen Welt gemacht werden können." (A. a. O. S. 3.)

een dogma, wordt voorgesteld; Çankarâcârya (2 : 1,35) heeft dan ook voor zijn deel erkend, dat men aan den Samsâram geloofde, dewijl de Vedische openbaring zoo leerde.

Aan de herhaalde belichaming van hetzelfde 'onpersoonlijke ik' gelooft ten onzent de menschelijke zieligheid reeds velerwege; het Blavatskyanisme breidt zich uit. Wat echter zullen 'wij' aan dat geloof begrijpen? Allereerst laat zich tegenover zulk een geloof aan de zich herhalende belichaming eener voortdurende individualiteit, dat uiteraard nog niet het begrip van de door het persoonlijke wezen in werkelijkheid gespeelde rol is, in redelijkheid bedenken, dat er zonder lichaam geen bewustzijn en met een ander lichaam een ander bewustzijn is, dat reeds op de wijze der gelijktijdigheid het in ons handelende en uit ons sprekende wezen het wezen ook van andere wezens heeft te heeten, zonder dat toch het welzijn of de tegenspoed, het geluk of het ongeluk dier anderen ons rechtstreeks als het ónze tot bewustzijn komt. En verder of nader laat zich dan bedenken, dat wij vergeleken met het verleden, waarin wij evenzoo of anders dachten en handelden, of *niet* dachten en handelden, in dit oogenblik dezelfde en ook weer niet dezelfde zijn, en zoo dan al ook vóór onze geboorte onze wezenlijke eenheid, de eenheid van ons wezen, ons menschelijk wezen, dezelfde of eene andere was, al naar wij het nemen of niet nemen. De werkelijke

identiteit, ónze werkelijke identiteit, is de wezenlijke eenheid van altoos wisselende verscheidenheid, waarin geene bewustheid zonder meer kan standhouden; het wezen, dat in ons voelt en denkt, is het wezen, dat in anderen denkt, gedacht heeft en denken zal, maar deze wezenlijke eenheid of identiteit is die van de veeleenige, de volledige, werkelijkheid, en geene afgetrokkene of op zichzelf gestelde eenheid, geene eenheid, die op zichzelf bestaat, om in de zelfverkeering en zelfopheffing der afzonderlijkheden een afzonderlijk ik voortdurend te bestendigen. De werkelijkheid is niet het blijvend bestaande, de waarheid van ons wezen eeuwige volledigheid, en geene afgetrokkene of afzonderlijke voortduring. En de theosophisch bedoelde leer van de herhaalde geboorte eener zelfde ziel is *ingebeelde psychosophie*, mythische zielkunde en ondoordachte voorstelling van de begripelijkheid, dat in alle verscheidenheid en wisseling het wezen der wezens een zelfde en zich besténdigend wezen, en alle ondervinding of kennisvermeerdering eene zich herhalende verinwendiging of herinnering is van wat in vroegere bewustheden heeft gegolden en in latere gelden zal.

LEIDEN, Nov. 1910.

Bij A. H. ADRIANI te Leiden zijn tot begin April 1911 de navolgende werken en uitgaven verschenen van PROF. BOLLAND:

Het wereldraadsel *)	f 6.25, geb. f	7.50
Eene levensbeschouwing	„	0.75
Aanschouwing en verstand	„	1.50
Spinoza	„	0.50
Alte Vernunft und neuer Verstand	„	0.90
Het verstand en zijne verlegenheden *)	„	1.50
Het maatsch. vraagstuk en zijne slechte oneindigheid.		
Tweede druk †)	„	0.50
Het nut der wijsbegeerte †)	„	0.50
Collegium logicum van 1904—1905, 2 deelen f 12.—, geb. „		15.—
In den strijd om de waarheid †)	„	0.50
Rede van 25 Sept. 1906 †)	„	0.75
In den voorhof der schoonheid †)	„	0.60
Æsthetische geestelijkheid †)	„	1.25
Het lijden en sterven van Jezus Christus *) †)	„	0.75
De natuur †)	„	0.80
Het boek der spreuken †)	„	1.—
Zuivere rede en hare werkelijkheid	f 10.—, geb. „	12.—
Nieuwe kennis, oude wijsheid. Eene poging tot voor-		
lichting	„	0.80
Het antwoord op de poging tot voorlichting.	„	0.60
Schelling, Hegel, Fechner en de nieuwere theosophie	„	1.75
De logica	„	0.60
Mevrouw Blavatsky en hare theosophie	„	1.50
Petrus en Rome. Vierde, aanmerkelijk vermeerderde, druk „		0.75
Open brief aan den heer H. J. A. M. Schaepman	„	0.80
Oude gegevens uit het verre verleden der kerk, 2e druk *) „		1.25
Rome en de geschiedenis. Herz. en verm. druk.	„	1.25
Roomsche historie. Tweede, vermeerderde, druk	„	1.25
De kerk van Utrecht.	„	1.—
Wat is protestantenplicht bij de.... verkiezingen?	„	0.60
De roomsche biecht in hare wording	„	0.90
De grondslag der 'Vrije' Universiteit	„	0.50
De grondslag der 'Vrije' en 'De Tijd'	„	0.50

Het eerste evangelie in het licht van oude gegevens .	f	1.90
Gnosis en evangelie	„	1.80
De evangelische Jozua	„	0.75
Het evangelie. Eene 'vernieuwde' poging tot aanwijzing van den oorsprong des Christendoms. Tweede uitgave	„	2.25
De theosophie in Christendom en Jodendom.	„	0.90
Onze evangeliën en de oude theosophie	„	0.90
Die althellenische Wortbetonung im Lichte der Geschichte	„	1.40
Gabler's Kritik des Bewusstseins *)	„	2.50
J. E. Erdmann's Grundriss der Logik und Metaphysik *)	„	1.50
J. E. Erdmann's Abhandlung über Leib und Seele . . .	„	1.50
Hegel's Kleine Logik *) §)	„	3.25
Hegel's Philosophie der Religion . . . I f 6.75, II, 1e	„	2.75
Hegel's Philosophie des Rechts.	„	5.50
Hegel's Phænomenologie.	f 8.—, geb.	10.—
Hegel's Encyklopædie	f 12.—, geb.	14.—
Hegel's Geschichte der Philosophie . . . f 12.—, geb.	„	14.—

*) uitverkocht.

†) opgenomen in 'Zuivere rede en hare werkelijkheid'.

§) vormt het eerste gedeelte der Encyklopædie.

Adriani
Bij A. H. ADRIANI te Leiden zijn mede verschenen:

Van 's Levens Doel

DOOR

J. J. HOOGEWERFF

Prijs: 75 Cent.

„Een welgemeend pleidooi voor de theosophische levensopvatting.”

Het Vaderland.

—== Uit Jacob Böhme ==—

Bijeengebracht

DOOR

H. W. NACHENIUS

Prijs: 50 Cent.

„Voor religieus gestemde zielen is dit een kostelijk boekje, waarvoor we den verzamelaar dankbaar mogen zijn.”

Vrede.

Het Mysterie van den Slaap

DOOR

JOHN BIGELOW

Prijs: f 1.90.

„Het boek is bevattelijk geschreven en behelst een schat van leerrijke gedachten en wenken.”

J. B. (*Eenheid.*)

